

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(ΕΚΔΑΤΕΥΘΗ ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ)

ΤΟΜΟΣ ΕΞΗΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΜΗΝΑ Δ. ΜΥΡΤΙΔΟΥ
1961

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΕΡΕΥΝΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ

Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ θὰ ὑποτυπώσωμεν διὰ βραχέων παρατηρήσεις τινὰς ἐπὶ τῶν κυριωτέρων τοῦ Ἡρακλείτου ἀποσπασμάτων¹ (= Diels-Kranz, *Fragmente der Vorsokratiker* (ἕκτη ἔκδοσις), Βερολίνον 1951/1952, τόμος I).

Α. Ἐν τινὶ ἀποσπάσματι τοῦ Ἡρακλείτου (ἀπ. 69), τὸ ὁποῖον διασφίξει ὁ Ἰάμβλιχος (= Περὶ μυστηρίων V, 15) μνημονεύονται τὰ κάτωθι: «*θναίων τολών τιθῆμι διττὰ εἶδη· τὰ μὲν τῶν ἀποκεκαθαυμένων παντάπασιν ἀνθρώπων, οἷα ἀπ' ἑνὸς ἂν ποτε γένοιτο σπανίως, ὡς φησὶν Ἡ., ἢ τινῶν ὀλίγων εὐαριωμήτων ἀνδρῶν· τὰ δ' ἔνυλα κτλ.*».

Καθ' ἡμᾶς τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Ἰαμβλίχου δὲν τυγχάνει ἀπόσπασμα τοῦ Ἡρακλείτου εἰμὴ μόνον δοξογραφικῆ περὶ τούτου πληροφορία· εἶναι ἀληθές ὅτι περὶ ἀπολεσθέντων ἔργων, ὧν τὸ περιεχόμενον γινώσκειται νῦν, ἔχομεν νὰ ἀποδεχθῶμεν δύο τινά, ἢ ὅτι οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς μεταφέρουσι αὐτὸ τοῦτο τὸ κείμενον διὰ τῶν λέξεων, ὡς εἶχε γράψει ὁ συγγραφεύς, ἢ μεταφέρουσι τὸ ἀπολεσθὲν κείμενον τοῦ συγγραφέως δι' ἄλλων λέξεων προσέχοντες μόνον, ὥστε νὰ μὴ ἀφίστανται αὐταὶ τοῦ πνεύματος τοῦ συγγραφέως· καὶ τοῦτο συμβαίνει, ἢ διότι τὸ ἀπολεσθὲν ἔργον δὲν ἐσφίζετο μέχρι τῶν χρόνων τῶν συγγραφέων, ἢ καὶ ἐὰν ἐσφίζετο, οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς, οἱ διασώσαντες τὰ ἀπολεσθέντα ἔργα τοῦ εἰρημένου συγγραφέως, δὲν ἀπέδοσαν τὴν δέουσαν προσοχὴν εἰς τὴν πιστὴν μεταφορὰν τοῦ κειμένου, ἀλλὰ μετέφερον τοῦτο δι' ἰδίων λέξεων ἀποδίδοντες μόνον τὸ πνεῦμα τοῦ ἀπολεσθέντος ἔργου². Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην δύ-

1. Βιβλιογραφικὰ περὶ Ἡρακλείτου: Iðè R. M u t h, *Herakleitos*, 1. Bericht: 1939 bis 1953: *Anzeiger für die Altertumswiss.*, VII, 2, 1954, σ. 65-90 (πρὸς καὶ βιβλιογραφίαν περὶ Ἡρακλείτου (1876-1897) ὑπὸ Fr. Lortzing ἐν *Jahresbericht über die Fortschritte der klassischen Altertumswiss.* CXII, 282-322) καὶ A. N. Ζοῦμπον, ἐν «*Πλάτων*» 9 (1957), σ. 69 κ. ἐξῆς.

2. Πρὸς A. N. Ζοῦμπον, Παρατηρήσεις εἰς ἀπόσπασμα τοῦ Ἡρακλείτου, Ἀθήναι 1956.

ναται νὰ καταλεχθῆ καὶ τὸ ἀνωτέρω χωρίον τοῦ Ἰαμβλίχου, τὸ ὁποῖον μνημονεύεται νῦν ὡς ἀπόσπασμα τοῦ Ἐφρασίου· ὁ Ἰάμβλιχος ἐνταῦθα μεταφέρει δι' ἰδίων λέξεων (= ὡς φησιν Ἡρ.) ἀντιλήψεις τοῦ Ἡρακλείτου, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ περὶ θυσιῶν· τὸ μνημονευθὲν χωρίον τοῦ Ἰαμβλίχου συμπληροῦται διὰ τοῦ ἑοῦ ἀποσπάσματος τοῦ Ἡρακλείτου¹: «καθαίρονται δ' ἄλλω αἵματι μαινώμενοι οἶον εἴ τις εἰς πηλὸν ἐμβὰς πηλῷ ἀπονίζοιτο κτλ.» (= Ἀριστοκρ., Θεοσοφ. 68 (Buresch Klugos, 118), Ὠριγ., Κατὰ Κέλσ., VII, 62).

Ὁ Ἡρακλείτος ἐν τῷ μνημονευθέντι χωρίῳ τοῦ Ἰαμβλίχου διακρίνει δύο εἶδη θυσίας, ἧτοι τὰς ὑπὸ τῶν ἀγνῶν ἀνθρώπων προσφερομένας (= τῶν ἀποκεκαθαρμένων παντάπασιν ἀνθρώπων), αἵτινες καὶ θὰ εἶναι, ὡς εἰκός, ἐν εἶδος «νοερᾶς προσευχῆς» καὶ τὰς ὕλικὰς θυσίας (= ἐνυλὰ), ἧτοι τὰς θυσίας τῶν ζώων, ἀλλὰ τότε συμβαίνει ἀντὶ νὰ ἐξαγνισθῶσιν οἱ ἄνθρωποι (= καθαίρονται) διὰ τὸ ὑποτιθέμενον ὑπ' αὐτῶν ἀμάρτημα, δι' ὃ προσφέρουσι καὶ τὴν θυσίαν τοῦ σφαγιασθέντος ζώου, ἐν τούτοις «δ' ἄλλω αἵματι μαινώμενοι οἶον εἴ τις εἰς πηλὸν ἐμβὰς πηλῷ ἀπονίζοιτο». Ἐν κατακλειδί τὸ ἀναγραφὲν χωρίον τοῦ Ἰαμβλίχου ἐνέχει τὰς περὶ θυσιῶν ἀντιλήψεις τοῦ Ἐφρασίου, ὡς ἔδειξε καὶ τὸ ἑοῦ ἀπόσπασμα αὐτοῦ² (ἢ προτίμησις τοῦ Ἡρακλείτου πρὸς τὰς νοερᾶς θυσίας δεικνύεται διὰ τῶν φράσεων τοῦ Ἰαμβλίχου: ἀποκεκαθαρμένων παντάπασιν ἀνθρώπων, οἷα ἀφ' ἐνὸς ἀν ποτε γένοιτο σπανίως), πλὴν ὅμως ὁ Ἰάμβλιχος οὐδεμίαν Ἡρακλείτειον λέξιν ἢ ἔκφρασιν διατηρεῖ.

2. Ἐν ἄλλω τινὶ ἀποσπάσματι τοῦ Ἡρακλείτου μνημονεύονται τὰ ἑξῆς: «ἀμαθίην γὰρ ἄμεινον κρύπτειν, ἔργον δὲ ἐν ἀνέσει καὶ παρ' οἶνον» (ἀπ. 95 = Πλουτ., Συμπ. προβλ. III 1, σ. 644 f).

Ὁ Στοβαῖος (Ἀνθολ. I, 175, Hense) πάλιν διασώζει ἕτερον ἀπόσπασμα τοῦ Ἡρακλείτου, ὁμοιον ἀκριβῶς πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου μνημονευθὲν καὶ τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς ἑξῆς: «κρύπτειν ἀμαθίην κρέσσον ἢ ἐς τὸ μέσον φέρειν» (= ἀπ. 109).

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἀποσπάσμασι δύναται νὰ παρατηρήσῃ τις, ὅτι ἡ πραγματικὴ ἔκφρασις τοῦ Ἡρακλείτου εἶναι «ἀμαθίην γὰρ ἄμεινον κρύπτειν» διὰ τὸ 95ον ἀπόσπασμα καὶ «κρύπτειν ἀμαθίην κρέσσον»

1. Πρβ. M. Marcovich, Note on Heraclitus: Classical Philology LIV (1959), σ. 259.

2. Πρβ. D. Robertson, Heraclitus fr. 5 Diels: Proceedings of the Cambridge Philosophical Society.

διὰ τὸ 109^{ον} ἀπόσπασμα· αἱ περαιτέρω ἐκφράσεις « ἔργον δὲ ἐν ἀνέσει καὶ παρ' οἶνον » καὶ « ἢ ἐξ τὸ μέσον φέρειν » ἀπηχοῦσιν ἰδέας τῶν διασωσάντων τὰ ἀνωτέρω ἀποσπάσματα συγγραφέων, πλὴν ὅμως ἀποτελοῦσιν αὐταὶ καὶ σκέψεις τοῦ Ἐφεσίου, διότι γνωστὸν τυγχάνει ὅτι ὁ οἶνος δὲν ἀπετέλει πρόσφιλη ἔννοιαν διὰ τὸν Ἡράκλειτον: « ἀνήρ ὀκόταν μεθύσθῃ, ἀγεται ὑπὸ παιδὸς ἀνήβου σφαλλόμενος, οὐκ ἐπαίτων ὀκη βαίνει, ὕγρην τὴν ψυχὴν ἔχων » (ἀπ. 117 = Στοβ., Ἀνθ. I, V, 7).

Καθ' ἡμᾶς, οἱ προειρημένοι συγγραφεῖς ἢ ἀντιλοῦσιν ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἢ ὁ Στοβαῖος, μνημονεύων τὸ ἀνωτέρω τοῦ Ἡρακλείτου ἀπόσπασμα, ἔχει ὡς πρότυπον τὸ τοῦ Πλουτάρχου, ὅπωςδῆποτε τὰ ἀνωτέρω ὡς δύο μνημονευόμενα δύναται κάλλιστα νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἓν. β. Ἐν τινι ἄλλῳ ἀποσπάσματι τοῦ Ἡρακλείτου ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς: « *Αὐτὰ « ἄκεα » Ἡράκλειτος προσεῖπεν ὡς ἐξακεσόμενα τὰ δεινὰ καὶ τὰς ψυχὰς ἐξάντεις ἀπεργαζόμενα τῶν ἐν τῇ γενέσει συμφορῶν* » (ἀπ. 68 = Ἰαμβλ., Περὶ μυστηρίων 38, 13)· ἐνταῦθα ἡ μόνη Ἡρακλείτειος λέξις, ἣτις διεσώθη, εἶναι τὰ « ἄκεα »· ἴπαν τὸ ὑπόλοιπον τμήμα αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἐρμηνείαν, σχόλια καὶ διασαφήσεις τῶν ἀναγραφέντων ὑπὸ τοῦ Ἰαμβλίχου· ἡ λέξις « ἄκεα » σημαίνει ὡς γνωστὸν « τρόπους πρὸς ἴασιν »¹, ἦτοι φάρμακα, ἅτινα κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Ἰαμβλίχου ἐπιφέρουσιν ἴασιν τῶν συμφορῶν καὶ λύτρωσιν τῶν ψυχῶν.

Ὁ Ἰαμβλίχος, γράφων « περὶ μυστηρίων » καὶ μνημονεύων ἐν αὐτοῖς τὰς ἀνωτέρω Ἡρακλείτειους σκέψεις, προφανῶς πειράται νὰ ἐρμηνεύσῃ ταύτας διὰ μυστικισμοῦ τινος καὶ δὴ τοῦ τοῦ Διονύσου, πρὸς ὃν δὲν ἦτο ξένος ὁ Ἐφεσίος (ἰδὲ ἀποσπ. 14 καὶ 15)· ὁ μυστικισμός, ὡς γνωστὸν, ἀπαιτεῖ τὴν νέκρωσιν τοῦ νοῦ καὶ ὁ ἀνθρώπος περιέρχεται εἰς τινὰ κατάστασιν ἐκστάσεως, οὕτω δέ, ἀποκαθαιρομένης τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καθίσταται οὗτος εὐδαίμων καὶ μακάριος· ἐν κατακλειδί διὰ πάντων τῶν ἀνωτέρω ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν ἀνθρώπινων συμφορῶν, ὡς καὶ ἡ λύτρωσις τῆς ψυχῆς. (Περὶ Α. Ν. Zoumpos, *Der indische « Quietismus » in der mittelalterlichen Mystik: Atti del XII Congresso Internazionale di Filosofia* (Βενετία - Πάδοβα 12.9 - 18.9.1958)).

4. Ἐν τινι ἀποσπάσματι τοῦ Ἡρακλείτου ἀναφέρονται τὰ κάτωθι: « *Εἰ μὴ γὰρ Διονύσω πομπὴν ἐποιήοντο καὶ θυμεὸν ἴσμα αἰδολοῖσιν, ἀναιδέστατα εἴργαστ' ἂν ὄντο· δὲ Ἄδης καὶ Διόνυσος, ὅτεω μαίοντι-*

1. Heilmittel = Diels, ἐνθ' ἄνωτ.

ται και ληναίζουσιν» (ἀπ. 15¹ = Κλήμ., Πρωτοβ. 84, σ. 26, 6, Stählin). Ἐνταῦθα δεικνύεται ὅτι ὁ Ἡράκλειτος γινώσκει πάντα τὰ «μυστήρια» τοῦ Διονύσου καὶ συνεπῶς τὸ παρὸν ἀπόσπασμα δικαιολογεῖ πλήρως τὴν εἰς τὸ προηγηθὲν (ἀπ. 68) δοθεῖσαν ἐρμηνείαν τὸ κεντρικὸν σημεῖον τοῦ παρόντος ἀποσπάσματος ἀποτελεῖ ἡ ἔκφρασις «ὧντὸς δὲ Ἄιδης καὶ Διόνυσος» (πρβ. Klaus Reich, ὧντὸς δὲ Ἄιδης καὶ Διόνυσος, *Hermes* 1952, σ. 105-109) ὁ Ἡράκλειτος ἐν τῷ παρόντι μνημονεύει ὅτι πάντα ταῦτα, ἦτοι αἱ δύο ἔννοιαι «Ἄιδης» καὶ «Διόνυσος» ἔχουσι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, ὡς ἡ φιλοσοφικὴ αὐτοῦ θεωρία περὶ ἀντιθέσεων ἀπαιτεῖ: «ταῦτό τ' ἐν ζῶν καὶ τεθνηκὸς καὶ [τὸ] ἐγγηγορὸς καὶ τὸ καθεῦδον καὶ νέον καὶ γηραιόν· τάδε γὰρ μεταπεσόντα ἐκεῖνά ἐστι κάκεινα πάλιν μεταπεσόντα ταῦτα» (ἀπ. 88)¹ ἔπειτα, ἐὰν ἐξετάσωμεν πραγματικῶς τὰς δύο ἔννοιαι «Ἄιδης» καὶ «Διόνυσος», ἦτοι τὴν ἔννοιαν τοῦ θανάτου καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ζωῆς (= Albin Lesky, *Wiener Studien* 1936, 54 καὶ Walter F. Otto, *Dionysos* 1933 ὡς καὶ Ulrich von Wilamowitz, *Glaube der Hellenen* 2 (1932) 377), θὰ ἴδωμεν ὅτι ἀποτελοῦσι ταυτότητά τινα. Ὁ Διόνυσος, ὡς γνωστόν, ὁ θεὸς τῆς χαρᾶς καὶ τῆς εὐθυμίας κατὰ τοὺς τρεῖς τοῦ χειμῶνος μῆνας ἐγκατέλειπε τὴν γῆν καὶ εἰσήρχετο εἰς τὰ ὑπ' αὐτὴν ταυτιζόμενος μετὰ τῆς τοῦ θανάτου ἔννοιαι (Ζαγραῖος Διόνυσος)· πάντα τὰ ἀνωτέρω δὲν φρονῶ ὅτι ἐλήφθησαν τυχαίως ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείτου, ἀλλὰ τοῦναντίον, ἵνα ἐξυπηρετήσωσι πλὴν τῶν ἀντιλήψεων αὐτοῦ καὶ τὰς μυθολογικὰς περὶ Διονύσου-Ἄδου θεωρίας ἔπειτα ἡ Ἡρακλείτειος ἔκφρασις «ὄτεφ μαίνονται καὶ ληναίζουσιν» ἔχει ληφθῆ ἔκ τοῦ «τυλικοῦ» τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου (Περὶ τῶν διαφόρων γραμματικῶν τύπων, ρημάτων κτλ. τοῦ μνημονευθέντος ἀποσπάσματος ἰδὲ Wilamowitz, *Comm. Gramm.* 2, 10, 15 κ.ἐξῆς ὡς καὶ J. M. Stahl, *Kritischhistorische Syntax des Griechischen Verbuns*

1. Ἴδὲ καὶ W. Verdenius, *Heraclitus* B. 82-83 and 15: *Mnemosyne* XII (1959), σ. 297.

2. J. Burnet, *Early Greek Philosophy* (4η ἔκδοσις 1950, μετάφρασις γαλλιστὶ ὑπὸ A. Reymond, Paris 1919), σ. 155, 1. — Olof Gigon, *Untersuchungen zu Heraklit*, Leipzig 1935, σ. 90 κ.ἐξῆς. — G. S. Kirk, *The Cosmic Fragments of Heraclitus*, Cambridge 1954, σ. 136-158. — K. Reinhardt, *Hermes*, τόμ. 77, σ. 242, 2 καὶ *Parmenides und die Geschichte d. griechischen Philosophie*, Bonn 1916, σ. 203, 237, 252. — Wilamowitz, *Hermes* 62 (1927), σ. 276. — Zeller-Nestle, *Philos. d. Griechen* (ἔκρη ἔκδοσις 1920), σ. 805.

der klassischen Zeit, 1907, σ. 409· Ἰδὲ ἐπίσης περὶ τοῦ παρόντος ἀποσπάσματος καὶ B. Snell, Heraklit⁴, 1944, σ. 10). Ἄλλὰ καὶ τι ἄλλο θὰ ἠδυνάμην νὰ παρατηρήσω, ὅτι αἱ πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου τελεταὶ ἐκφραζοῦσιν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ πνεῦμα τῆς ζωῆς καὶ τῆς χαρᾶς, ἀφ' ἑτέρου δὲ αὐταὶ ἐνέχουσι καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θανάτου· ἀλλὰ πάντα ταῦτα γεννῶσιν ἐν τῇ ἐμῇ σκέψει τὴν ἰδέαν τοῦ 77^{ου} ἀποσπάσματος τοῦ Ἡρακλείτου¹: «Ὅθεν καὶ Ἡράκλειτον ψυχῆσι φάναι τέρπιν ἢ θάνατον ὑγρῆσι γενέσθαι». Ἐνταῦθα, κατὰ τὸν διασώουντα τὸ μνημονευθὲν ἀπόσπασμα Νεοπλατωνικὸν φιλόσοφον Πορφύριον (= ἄντρον Νυμφῶν 10), εἰκονίζεται ὁ Ἡράκλειτος ὅτι θεωρεῖ τὴν «ὑγρὰν ψυχὴν» ὡς τέρπιν ἀφ' ἑνός, καὶ ὡς θάνατον ἀφ' ἑτέρου². (= A. N. Ζούμπου, «ψυχῆς τέρπις»³ καθ' Ἡράκλειτον, Ἀθηνᾶ 64 (1960), σ. 181 κ. ἐξῆς) διὰ δὲ τῆς ἐννοίας «ὑγρὰ ψυχὴ» μνημονεύει προφανῶς οὗτος τὸ φαινόμενον τῆς μέθης, τὸ ὁποῖον παρέχει μὲν τὴν τέρπιν τοῦ σώματος, ἀλλὰ συγχρόνως τοῦτο ἀφανίζει καὶ τὴν ψυχὴν, ὅταν αἴτιη ὑγρανθῇ «ἀνθε δόκταν μεθυσθῆ ἄγεται ὑπὸ παιδὸς ἀνήβου σφαλλόμενος, οὐκ ἐπιπίων, ἰκκιβαίνει, ὑγρὴν τὴν ψυχὴν ἔχων» (ἀπ. 117 = Στοβ., Ἀνθολ. 5, 7), ἐν ᾧ ἡ «ξηρὴ ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη» (ἀπ. 118⁴ = Στοβ., Ἀνθολ. 5, 8). Ἐπομένως ἡ μέθη ὑμνεῖ συγχρόνως τὴν «ζωὴν» καὶ τὸν «θάνατον».

δ. Ἐν ἄλλῳ τινὶ ἀποσπάσματι μνημονεύονται τὰ κάτωθι: «χρυσὸν γὰρ οἱ διζήμενοι γῆν πολλὴν ὀρύσσουσι καὶ εὐρίσκουσιν ὀλίγον» (ἀπ. 22 = Κλήμ., Στρομ. IV, 4 (II 249, 23 Stahlin))· θὰ ἠδυνάτο τις νὰ εἰκόσῃ ὅτι ἐν αὐτῷ ἐνυπάρχουσι τὰ σπέρματα τῆς «κριτικῆς πραγματοκρατίας» (Kritischer Realismus), καθ' ἣν ἡ «Φύσις» οὐδέποτε καὶ ἐξ ἀρχῆς δεικνύει τὰ «πράγματα», ἀλλὰ τοῦναντίον διὰ τῆς ἐρεῦνης καὶ τῆς ἀναζητήσεως τῆς «οὐσίας» τούτων προκύπτουσι μὲν ὀλίγα, ἀλλ' ὁπωσδήποτε σαφῆ συμπεράσματα· διότι καθ' Ἡράκλειτον ἡ «φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ» (ἀπ. 123)⁵· ἡ κτῆσις τοῦ «χρυσοῦ», ἥτοι τῆς

1. Περὶ O. Gigon, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 109. — G. Kirk, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 116, 253, 340. — Zeller-Nestle, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 391.

2. Ἐνταῦθα ἡ ἐννοία τοῦ θανάτου πλὴν ἄλλων ἐνέχει καὶ τὸ φαινόμενον τῆς μεταβολῆς: «ψυχῆσι θάνατος ὕδωρ γενέσθαι» (ἀπ. 86) περὶ. ἔτι καὶ ἀπόσπ. 76.

3. Περὶ καὶ τὰ περὶ «ψυχῆς» μνημονεύοντα ἀποσπάσματα: 12, 36, 77, 98.

4. Περὶ J. Burnet, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 155. — H. Gomperz ἐν Hermes 58, 1923, σ. 42. — R. Walzer, Heraclito, Firenze 1939, σ. 147-148.

5. Περὶ Q., Gaudella, L'armonia invisibile di Heraclito: Sophia XVII (1949), σ. 332-338.

ἀληθείας πράγματός τινος απαιτεῖ ἐργασίαν καὶ κόπους πολλούς, ἐν τούτοις τὸ ἀποτέλεσμα τῆς κατακτιήσεως ταύτης θὰ εἶναι ἐλάχιστον (πρβ. ἐνταῦθα τὸ ζεύγος τῶν ἀντιθέτων ἐννοιῶν πολλήν (= γῆν)-ὀλίγον = (χρυσόν)), ἔπειτα κατὰ Ξενοφάνην: «οὔτοι ἀπ' ἀρχῆς πάντα θεοὶ θνητοῖς ὑπέδειξαν, ἀλλὰ χρόνῳ ζητοῦντες ἐφευρίσκουσιν ἄμεινον» (ἀπ. 18). Εἰς τὰ ἀνωτέρω θὰ ἠδύνατο νὰ προσθέσῃ τις καὶ τὸ 18^{ον} ἀποσπασμα τοῦ Ἡρακλείτου, εἰς ὃ ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς: «ἐὰν μὴ ἔλπηται, ἀνέλπιστον, οὐκ ἐξευρήσει, ἀνεξερευνητον ἔδον καὶ ἄπορον» (Κλήμ., Στρωμ. II, 17 (II, 121, 24 Stählin))· προφανῶς ὁ ἄνθρωπος θὰ συναντήσῃ προβλήματα, ἅτινα ἐν πολλοῖς θὰ διαψεύδωσι πᾶσαν ἐλπίδα (ἀνέλπιστον) ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν πραγματικὴν αὐτῶν λύσιν· ἐν τούτοις ὁ ἄνθρωπος, ἐὰν δὲν τρέφῃ ἐλπίδας (= μὴ ἔλπηται) διὰ τὰ «ἀνέλπιστα», δὲν θὰ δυνηθῆ νὰ ἀνακαλύψῃ (= οὐκ ἐξευρήσει) τὴν οὐσίαν αὐτῶν ἄνευ τῆς ἐρεῦνης καὶ ἐν γένει τῆς ὁδοῦ, ἣτις φέρεται πρὸς αὐτὴν (ἀνεξερευνητον ἔδον καὶ ἄπορον).

6. Ἐν τινι ἄλλῳ ἀποσπάσματι μνημονεύονται τὰ κάτωθι: «θυμῷ μάχεσθαι χαλεπὸν· ὁ γὰρ ἂν θέλῃ, ψυχῆς ὠνεῖται» (ἀπ. 85¹ = Πλουτ., Κοριολ., 22)· ὁ ἄλλοτε καθηγητὴς τῆς κλασσικῆς φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Ἀμβούργου W. Capelle ἐπεχείρησέ ποτε τὴν διατάξιν τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Ἐφεσίου βάσει τοῦ περιεχομένου αὐτῶν (πρβ. W. Capelle, Die Vorsokratiker, Stuttgart², 1940, σ. 130 - 157)· ἐν τῷ μνημονευθέντι διακρίνει ὁ Capelle τὸν ἠθικὸν αὐτοῦ χαρακτηῖρα καὶ κατατάσσει τοῦτο σὺν ἄλλοις ἕξι ἀποσπάσμασι² (πρβ. ἀποσπάσματα: 41, 2, 112, 4, 117, 113, 43, 44, 121, 125α, 29, 34, 104, 49, 69, 119, 42, 57, 40) εἰς τὰ περὶ ἠθικῆς τοῦ Ἡρακλείτου, οὐδένα ὅμως λόγον ποιεῖται περὶ τοῦ 110 ἀποσπάματος, τὸ ὁποῖον θὰ ἀνήκεν ἀσφαλῶς μετὰ τοῦ εἰρημένου εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον τοῦ περὶ «φύσιος» ἀπολεσθέντος ἔργου τοῦ Ἡρακλείτου.

Ἐν τῷ 110^ῳ ἀποσπάσματι (= ἀνθρώποις γίνεσθαι ὁκόσα θέλουσιν οὐκ ἄμεινον) (Στοβ., Ἀνθολ. I 175, Hense) ὁ Ἡράκλειτος συμπληροῖ τὴν σκέψιν αὐτοῦ, ἣτις ἐνέχεται ἐν τῷ 85^ῳ, διότι πρὸ τοῦ κινδύνου τῆς ὑπεροχῆς τῶν ἐπιθυμιῶν ἐναντι τοῦ λογικοῦ, ἀφ' οὗ ἡ ἐπιθυμία (= ὅ,τι γὰρ θέλῃ) ὀπωσδήποτε θὰ ὑπερισχύσῃ (= ψυχῆς

1. Πρβ. A. B o g n e r, Heraklit 85: Hermes 1942, 215 - 216.

2. Τὴν ἠθικὴν πάλιν διακρίνει ὁ Capelle εἰς τινὰς ὑποδιαμερίσεις πρβ. ἐνθ' ἄνωτ., σ. 153 - 157.

ώνεται) εὔχεται διὰ τοῦ 110ου ἀποσπάσματος, ὅπως αὐται (= ὁκόσα θέλουσι) τοῦλάχιστον μὴ εὐδοῶνται¹.

7. Ὁ W. Capelle (ἐνθ' ἄνωτ.) δὲν συμπεριλαμβάνει εἰς τὴν ομάδα τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Ἡρακλείτου: «περὶ ἀντιθέσεων»² (= Von den Gegensätzen) καὶ τὸ ἀπόσπασμα 103 (= Πορφ. Ξ 200 (I 190 Schr.), τὸ ὁποῖον μνημονεύει τὰ ἑξῆς: «ξυγόν γὰρ ἀρχὴ καὶ πέρας ἐπὶ κύκλου περιφερείας».

Αἱ ἀντιθέσεις ἐνταῦθα εἶναι «ἀρχὴ» καὶ «πέρας», αἵτινες κατὰ διδασκαλίαν τοῦ Ἐφεσίου ταυτίζονται³ πρὸς διευκρίνησιν τῶν ἀνωτέρω ὁ Ἡρακλείτης χρησιμοποιεῖ τὴν «κύκλου περιφερείας» κυριότασιν, διότι τὸ σημεῖον ἐνάρξεως τῆς χαράξεως περιφερείας τινὸς καὶ τὸ σημεῖον τῆς λήξεως ταύτης ἐφάπτονται ὅσον ἀφορᾷ ὅμως εἰς τὰ περὶ τῆς ροῆς (= Der Fluss aller Dinge) ἀποσπάσματα αὐτοῦ δὲν ἀναφέρεται (πρβ. Capelle, σ. 132, ἀποσπ. 12, 49α, 91, 88) καὶ τὸ ἀπόσπασμα (74), ὃ μνημονεύει τὰ ἑξῆς: οὐ δεῖ (ὄς) «παῖδας τοκεῶνων» τοῦτ' ἐστὶ κατὰ ψιλόν καθότι παρελήφραμεν. Ἐν τῷ μνημονευομένῳ ἐνέχεται ἡ θεωρία τοῦ Ἐφεσίου Περὶ τῆς ροῆς κατ' αὐτὸν ἐκάστη γενεά, ἥτις παραλαμβάνει τι ἐκ τῆς προηγουμένης, ἀφείλει νὰ ἐλέγχη τοῦτο, ἵνα παραδίδῃ αὐτὸ εἰς τὴν ἐπερχομένην διάφορον· ἐν κατακλιθεὶ οἱ τῶν γεννητόρων παῖδες (= παῖδες τοκεῶνων) δὲν ἀφείλουσι νὰ ἀκολουθῶσι τὴν «γραμμὴν» τῶν πατέρων αὐτῶν.

8. Αἱ ἀνθρωπολογικαὶ ἀντιλήψεις τοῦ Ἡρακλείτου συνοψίζονται ἐν τοῖς ἑξῆς ἀποσπάσμασι αὐτοῦ: 29, 34, 104, 49, 69, 119 (= Capelle, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 155 κ. ἑξῆς: Von den Menschen überhaupt).

1. Πρβ. ἐτι καὶ τὸ 236 ἀπόσπασμα τοῦ Δημοκρίτου.

2. Πρβ. W. Capelle, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 133 κ. ἑξῆς τὰ ἀποσπάσματα: 126, 62, 76, 8, 10, 51, 54.

3. Πρβ. ἀπ. 67: ὁ θεὸς ἡμέρη εὐφρόνη, χειμὼν θέρος, πόλεμος εἰρήνη, κόρος λιμὸς κτλ. (= Ἰπολ. IX, 10 π. αἰρέσεων) πρβ. προσέτι: H. Fränkel, Trans. Amer. Philol. Assoc. LIX 1938, σ. 290. — G. Kirk, ἐνθ' ἄνωτ., 184-201. — W. A. Heidel, Arch. Gr. Phil. XII, 1906, σ. 366 καὶ Proc. Amer. Ac. of arts XLVII, 1913, σ. 704-708. Ἐπίσης ὁ Capelle δὲν συμπεριλαμβάνει εἰς τὰ ἀνωτέρω καὶ τὸ ἀπόσπασμα: «Γναφεῖω ὁδὸς εὐθεῖα καὶ σχολιὴ μία ἐστὶ, καὶ ἡ αὐτὴ» (ἀπ. 59 = Ἰπολ. π. αἰρ. IX. 10). Ἐπίσης καὶ ἐν τῷ ἀποσπάσματι «τῷ ὄνι τὸξω ὄνομα βίος, ἔργον δὲ θάνατος» (ἀπ. 48) ὑποκρύπτεται ἡ ἐνότης δύο ἀντιθέτων ἐννοιῶν ἢ ὡς ἀνω ἐνότης ὑφίσταται ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ τόξου: διότι, ὡς γνωστόν, ἡ μὲν ὀνομασία τούτου εἶναι βίος (ὅπερ δηλοῖ τόξον πρβ. Ὅμηρ. Βίος -οιο = τόξον A 49, ζ 270 καὶ ζώην), τὸ δὲ ἔργον αὐτοῦ ὁ θάνατος.

α') Ἀπ. 29: «*Αἰρεῦνται γὰρ ἐν ἀντί ἀπάντων οἱ ἀριστοί, κλέος ἀνάσσει θνητῶν, οἱ δὲ πολλοὶ κεκόρηται ὄκωσπερ κτήνεα*»¹ (= Κλήμ., Στωμ. IV, 50 (II 366, II Stählin)) ἐνταῦθα ὁ Ἡράκλειτος διαστέλλει τὴν ἔννοιαν τῆς ἡδονῆς καὶ διακρίνει τὸ «*κλέος ἀνάσσει*» ἐναντι τοῦ «*θνητοῦ*»· διαστέλλει ἐπίσης τοὺς ἀνθρώπους εἰς «*ἀριστούς*» καὶ εἰς «*πολλούς*»· οἱ πρῶτοι (= οἱ ἀριστοί) «*αἰροῦνται*» ἀντὶ «*ἀπάντων*» τὸ «*ἔν*», ἦτοι τὸ «*κλέος ἀνάσσει*» καὶ οὐχὶ πράγματα, ἅτινα ὑπόκεινται εἰς τὸν νόμον τῆς φθορᾶς· οἱ δεύτεροι (= οἱ πολλοί) ἐπιδιώκουσι τὴν ἔννοιαν τοῦ «*κόρου*» (= κεκόρηται), ὡς ἀκριβῶς τὰ κτήνη².

β') Ἀπ. 34: «*ἀξύνετοι ἀκούσαντες κωφοῖσιν εὐκίσει· φάτις αὐτοῖσιν μαρτυρεῖ παρεόντας ἀπειναί*»³ (= Κλήμ., Στωμ., V, 116 (II 404, I Stählin)) ἐνταῦθα θὰ ἡδύνατό τις νὰ παραθέσῃ καὶ τὸ 1^{ον} ἀποσπασμα τοῦ Ἡρακλείτου (= Σέξτ., Πρὸς Μαθημ. VII, 132), εἰς ὃ ἐκφράζεται τὸ παράπονον τοῦ Ἐφεσίου διὰ τὴν μὴ κατανόησιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τοῦ «*Λόγου*» καὶ λέγει τὰ ἑξῆς: «*τοῦ δὲ λόγου τοῦδ' ἔόντος αἰεὶ ἀξύνετοι γίνονται ἄνθρωποι καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι καὶ ἀκούσαντες τὸ πρῶτον· γινομένων γὰρ πάντων κατὰ τὸν λόγον τόνδε ἀπειροῖσιν εὐκίσει, πειρώμενοι καὶ ἐπέων καὶ ἔργων, τοιούτων, ὁκίων ἐγὼ διηγεῦμαι διαίρεων ἕκαστον κατὰ φύσιν καὶ φράζων ὄκωσπερ ὄκωσπερ εὐδοντες ἐπιλανθάνονται*»⁴· ἀξία σημειώσεως τυγχάνει ἡ συγγένεια νοήματος καὶ φράσεων εἰς ἀμφοτέρα τὰ ἀποσπάσματα.

1. Περὶ Κλήμ., Στωμ., IV, 50 (II 271, 17 Stählin) ἰδὲ ἐπίσης Capelle, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 156 περὶ ἐπίσης ἀποσπ. 1, 2, 72, 17, 19, 20, 56. Ἰδὲ καὶ H. Fränkel, *Dichtung und Philosophie*, New York 1951, σ. 487. — Martin Heidegger, *Einführung in die Metaphysik*, Tübingen 1953, σ. 75-88. — O. Gigon, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 120.

2. Περὶ τῶν «*ζωῶδων*» τούτων ὁρμῶν περὶ ἀποσπ. 4, 117, 118. — Ὁ Ἡράκλειτος ἐπιτίθεται σφόδρα ἐναντίον ἐκείνων, οἵτινες θηρεύουσι σωματικὰς ἢ ὕλικὰς ἡδονὰς, διότι: ἑτέρα γὰρ ἔστω ἡδονὴ καὶ κύνος καὶ ἀνθρώπου, καθάπερ Ἡρ. φησὶν «*ὄκωσπερ σῶματ' ἂν ἐλέσθαι μᾶλλον ἢ χρυσόν*»· ἡδιστὴν γὰρ χρυσοῦ τροφήν ὄκωσπερ (ἀπ. 9) καὶ «*Si felicitas esset in delectationibus corporis, boves felices diceremus, cum inveniant orobum ad comedendum*» (ἀπ. 4). Ἐν τέλει ὁ ἀνθρώπος δὲν πρέπει νὰ εὐρίσκη εὐχαρίστησιν εἰς ζωῶδεις ἡδονὰς, «*Μῆτε βορβόρω χαίρειν*» (ἀπ. 13).

3. Περὶ H. Fränkel, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 476. — Gigon, ἐνθ' ἄνωτ. 2, 7, 11. — H. Gomperz, *Wien Sitz. Ber.* 48, σ. 128. — Kirk, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 47 καὶ 203.

4. Περὶ H. Fränkel, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 475, 2, τοῦ αὐτοῦ, *Wege*

γ') *Απ. 104: «Τίς γὰρ αὐτῶν νόος ἢ φρήν; Δήμων αἰδοῖσι πείθονται καὶ διδασκάλῳ χρεῖωνται δμίλῳ οὐκ εἰδότες ὅτι οἱ πολλοὶ κακοί, ὀλίγοι δὲ ἀγαθοί»· ἐνταῦθα θεωρεῖ ὡς γνώμονα τῆς κοινωνίας οὐχὶ τοὺς πολλοὺς, ἀλλὰ τοὺς ὀλίγους· ἔπειτα δὲ γνωρίζουσιν ὅτι οἱ πολλοὶ εἶναι κακοὶ καὶ οἱ ὀλίγοι ἀγαθοί· τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνωτέρω ἀποσπάσματος ἐκφράζει οὗτος καὶ ἐν ἄλλῳ τινὶ ἀποσπάσματι (49): «εἰς ἐμοὶ μύριοι, ἐὰν ἀριστος ἦ» (πρβ. ἔτι καὶ ἀπόσπασμα 33): «Νόμος καὶ βουλῆ περὶσθαι ἐνός» (= Κλήμ., Στρωμ. V, 116 (II 404, 1, Stählin)).

δ') *Απ. 119: «Ἦθος ἀνθρώπων δαίμων»¹· περὶ αὐτοῦ ὁ Capelle (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 156, 2) χαρακτηριστικῶς σημειοῖ τὰ ἐξῆς: «Treffend hierzu Diels in der Sonderausgabe: ἦθος... ist die auf sich Selbst beruhende Art des Charakters und Denkens: die, Individualität. Die beste Erläuterung von Herakleitos Gedanken ist die (davon übrigens ganz unabhängige) Ausführung von Otto Ludwig, Shakespeare-Studien, σ. 95».

9. Ἐν τινὶ ἀποσπάσματι τοῦ Ἡρακλείτου μνημονεύονται τὰ κάτωθι: «οὐ γὰρ φρονέουσι τοιαῦτα πολλοί, δόξοι ἐγκυρεῖσιν, οὐδὲ μαθόντες γινώσκουσιν, ἔωντοῖσι δὲ δοκέουσι» (ἀπ. 17 = Κλήμ., Στρωμ. II 8 (II 117, 1 Stählin)).

Ἐν τῷ ἀνωτέρω ἀποσπάσματι προβάλλονται δύο βασικαὶ ἔννοιαι ὁ «Λόγος» καὶ ὁ «δόξα»· ἡ ἔννοια τοῦ «Λόγου» ὑποκρύπτεται εἰς τὴν ἔκφρασιν «τοιαῦτα», ἡ δὲ τῆς «δόξης» εἰς τὴν φράσιν «ἔωντοῖσι δοκέουσι»· πάντα τὰ ἀνωτέρω διαγράφονται σαφέστερον ἐν τῷ 28ῳ ἀποσπάσματι τοῦ Ἡρακλείτου², εἰς ὃ ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς: «Δοκέοντα γὰρ ὁ δοκιμώτατος γινώσκει, φυλάσσει καὶ μέντοι καὶ δίκη καταλήφεται ψευδῶν τέκτονας καὶ μάρτυρας (= Κλήμ., Στρωμ., V, 9 (II 331, 20 Stählin)).

und Formen (München 1955), σ. 156-198. — Kirk, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 33-46. E. L. Minar, The Logos of Heraclitus, Class. Philology XXXIV (1939), σ. 323-341. — B. Snell, Hermes 61 (1926), σ. 366.

1. Στοβ., Ἀνθολ. IV, 40, 23.

2. Πρβ. Deichgräber, Rhein. Mus. 84 (1940), σ. 44. — O. Gignon, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 51, 64 καὶ 127. — W. Heidel, Proc. Am. Ac. 48 (1913), σ. 682. — Kirk, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 335-337. — Reinhardt, Hermes 77 (1942), σ. 7 καὶ 245. — A. Rivier, Revue de Philologie 30 (1956), σ. 37-61. — Schottländer, Hermes 62 (1927), σ. 444. — B. Snell, Hermes 61 (1926), σ. 369. Πρβ. Κ. Α. Γεωργούλη, Ἡρακλείτος ἐν Ἀλεξικῷ Ἡλλοῦ ἀπ. 28. Πρβ. καὶ O. Powers, Heraclitus Fr. 28 D. A new interpretation: Trans. Proc. of the Am. Phil. Ass. 1947, 432-433.

Ἡ συγγένεια ἀμφοτέρων τῶν ἀποσπασμάτων ἐξ ἐπόψεως περιεχομένου εἶναι καταφανής διὸ θὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν φιλοσοφικὴν τοῦ δευτέρου ἀποσπάσματος ἐρμηνεῖαν καὶ τὰ πορίσματα τούτου δέον νὰ θεωρηθῶσι καὶ ὡς διδάγματα τοῦ πρώτου ἀποσπάσματος (= 17).

Τὸ μνημονευθὲν γυν ἀπόσπασμα δύναται νὰ διακριθῆ εἰς δύο θέσεις ἐξ ἐπόψεως νοήματος.

I. Ἐν τῇ πρώτῃ θέσει ὁ Ἡράκλειτος ἐμφανίζει τὸν τέλειον τύπον ἀνθρώπου (= ὁ δοκιμώτατος), τοῦ ὁποῖου ἡ γνῶσις ὡς πρὸς τὰ πράγματα δὲν εἶναι πραγματικὴ, διότι, ὡς γνωστόν, ἡ ἀνθρωπίνη γνῶσις, ὡς ἐπίτευγμα τοῦ « ἀνθρωπίνου Λόγου » δὲν εἶναι ἢ « δοκέοντα », ἤτοι φαντάσματα, δοξασίαι δηλαδὴ τοῦ ἀνθρώπου ὡς πρὸς τὰ πράγματα, αἵτινες οὐδὲν ἀντικειμενικὸν κῦρος ἔχουσι¹.

II. Ἐν τῇ δευτέρᾳ θέσει ὁ Ἡρ. παρουσιάζει τὴν ἔννοιαν τῆς Δικαιοσύνης (= Δίκη), ἣτοι τὸν παγκόσμιον Λόγον, ὅστις, θὰ ἔλθῃ, ἵνα συλλάβῃ τοὺς « τέκτονας » καὶ « μάρτυρας » τῶν ψευδῶν πραγμάτων, ἃ ὡς « δοκέοντα » ζῶσιν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἀνθρώπων².

Καθ' ἡμᾶς δύο εἰσὶν αἱ κεντρικαὶ ἔννοιαι, εἰς ἃς δύνата νὰ στηριχθῆ τὸ ἀνωτέρω, δηλαδὴ τὰ « Δοκέοντα » καὶ ἡ « Δίκη ». Τὰ « Δοκέοντα » εἶναι ἄλλως τε τὸ ἀντικείμενον τῆς παρουσίας ἐρεῦνης, ὅπερ δεσπόζει καὶ τῶν δύο ἀποσπασμάτων ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς « Δίκης » καὶ τὴν θέσιν, ἣν λαμβάνει αὕτη ὡς πρὸς τὰ « Δοκέοντα » εἶναι πάλιν ἀνάγκη νὰ δείξω, ἵνα καταφανῆ ὅτι ὁ Ἐφέσιος διάκειται λίαν ἐχθρικῶς πρὸς τὰ « Δοκέοντα », πλὴν ὅμως ταῦτα ὑπάρχουσι καὶ ἀποτελοῦσι τὴν γνῶσιν τῶν ἀνθρώπων.

I. Τὰ « Δοκέοντα » παρουσιάζονται εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἕνεκα τῆς ἀδυναμίας τῆς γνώσεως τῶν ἀνθρώπων, ὅπως συλλάβωσιν οὗτοι τὴν πραγματικὴν τῶν πραγμάτων φορὰν, διότι τὰ « πράγματα » καθ' Ἡράκλειτον ρέουσι συνεχῶς, ὅσπερ ποταμός: « λέγει που ὁ Ἡράκλειτος, ὅτι πάντα χωρεῖ καὶ οὐδὲν μένει »³ καὶ ἐπομένως: « ἄρα ἐν μὲν αὐτὸ καθ' αὐτὸ

1. Τὰ « δοκέοντα » ὁ Ἡρ. χαρακτηρίζει ὡς « οἴησιν », ἣν καὶ καλεῖ « ἱερὰν νόσον », πρβ. ἀπ. 46 (= τὴν οἴησιν ἱερὰν νόσον ἔλαγε) πρβ. καὶ Α. Ν. Ζουμπου, Οἴησις und Γνώμη bei Herakleitos, 1953. — Ἴδὲ καὶ Α. Ν. Ζουμπου, Ἡρακλείτου τοῦ Ἐφεσίου, Θέματα γνωσιολογικά: Μικρασιατικὰ Χρονικά 9 (1960), σ. 336-344.

2. Πρβ. Ο. Powers, Heraclitus Fr. 38 D. A new interpretation: Transactions and Proceedings of the American Philological Association LXXVIII (1947), 432-438.

3. Πλάτ. Κρατ. 402 Α πρβ. ἐπι Ἀριστ. Μετ. Γ 5, 1010a-10. 71012a

οὐδέν ἐστιν, οὐδ' ἂν τι προσείποις ὀρθῶς οὐδ' ὀποιουοῦν τι, ἀλλ' ἐὰν ὡς μέγα προσαγορεύῃς καὶ μικρὸν φανεῖται, καὶ ἐὰν βαρὺ, κοῦφον, ξύμπαντά τε οὕτως, ὡς μηδενὸς ὄντος ἑνὸς μήτε τινὸς μήτε ὀποιουοῦν ἐκ δὲ δὴ φορᾶς τε καὶ κινήσεως καὶ κράσεως πρὸς ἄλληλα γίγνεται πάντα, & δὴ φαμεν εἶναι, οὐκ ὀρθῶς προσαγορευόντες»¹ προσέτι δὲ φρονεῖ ὁ Ἡρ. ὅτι οὔτε ὀνόματα δὲν δυνάμεθα νὰ δίδωμεν εἰς τὰ πράγματα, διότι πάντα ταῦτα κατ' αὐτὸν εὐρίσκονται ἐν συνεχεῖ ροῇ ἢ στάσει, ἢ μονιμότης, ἢ ἀκινήσει εἶναι ἴδιον τῶν νεκρῶν: «Ἡράκλειτος ἠρεμίαν μὲν καὶ στάσιν ἐκ τῶν ὄλων ἀνήρει, ἐστὶ γὰρ τοῦτο τῶν νεκρῶν»². Ἐν τούτοις θὰ ἦτο δυνατόν διὰ μέσου τῆς ροῆς ταύτης νὰ διακρίνη τις τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων φορᾶν, ἀλλὰ τοῦτο θὰ ἐπετυγχάνετο μόνον διὰ τοῦ «Λόγου», διότι οὗτος ὁ «Λόγος», ὡς γνωστὸν, κυβερνᾷ τὰ πάντα: «Ἐν τῷ σοφῶν ἐπίστασθαι γνώμην, ὁτέη ἐκυβέρνησε πάντα διὰ πάντων»³. Ἄλλ' ἐν τῷ ὁ «Λόγος» εἶναι κοινός, οἱ πολλοὶ ζῶσιν, ὡς νὰ ἔχουσιν ἕκαστος ἰδιαίτερον λογικόν: «Διὸ δεῖ ἐπεσθαι τῷ (ἐντῷ τούτέστι τῷ) κοινῷ ἐνός γὰρ ὁ κοινός. τοῦ λόγου δ' ἐόντος ἐναυῶ ζώουσιν οἱ πολλοὶ ὡς ἴδιαν ἔχοντες φρόνησιν» (ἀπ. 2⁴ = Σέξτ. Ἐμπ., VII, 133)· τὸ «ζώουσιν οἱ πολλοὶ ὡς ἴδιαν ἔχοντες φρόνησιν» εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὄποιον χαρακτηρίζει τὴν ἀδυναμίαν τῆς γνώσεως τῶν ἀνθρώπων, ὡς πρὸς τὴν εἴρεσιν ἀληθείας τινός, ἐπειδὴ τρόπον τινὰ ἀπομακρύνονται οὗτοι τοῦ Θεοῦ Λόγου, τούτέστι τῆς πραγματικῆς γνώσεως καὶ σχηματίζουν ἰδιαίτεραν καὶ ἐσφαλμένην γνώσιν (= δοκέοντα), διότι ἀκριβῶς «ζώουσιν ὡς ἴδιαν ἔχοντες φρόνησιν»· νῦν δὲ θὰ ἐξετάσωμεν τὴν αἰτίαν τῶν ἀνωτέρω, ἧτις εἶναι καθ' ἡμᾶς ἢ ἐξῆς. Ὡς γνωστὸν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, καθ' Ἡράκλειτον, εἶναι μοῖρα τοῦ θείου πυρός καὶ ὅταν αὕτη ἐγκλωβισθῇ ἐντὸς τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου, ἀπόλ-

24. 8, 1012b 35 k 5, 1062a, 31 18a καὶ H. Cherniss, Aristotle's criticism of presocratic Philosophy, Baltimore 1935.

1. Πλάτ. Θεαίτ. 152d.

2. Ἀέτ. I 23, 7 (= Diels, Dox. Gr. 320).

3. Ἀπ. 41 (= Διογ. Λαέρτ. IX. 1) πρβ. ἐτι Deichgräber, Philologus 93 (1938-1939), σ. 15. — Gigon, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 145. — W. A. Heidel, Proc. Am. Ac. Arts 48 (1913), σ. 700. — Kirk, ἐνθ' ἀνωτ., 386-391. — H. Gomperz, Wien. Sitz. Ber. 43 (1922-1923), σ. 117. — Th. Gomperz, Wien Sitz. Ber. 1886, 1004. — K. Reinhardt, Parmenides κτλ. σ. 62, 2 καὶ 209, 1. — B. Snell, Hermes 61 (1926) καὶ Τοῦ ἀύτοῦ, Phil. Unt. 29 (1934), σ. 52.

4. Ἰδὲ E. Loew, Das Fragment 2 des Herakleitos: Archiv. f. Gesch. d. Philos. 25 (1912), 456-462.

λυσι τὴν θεϊαν ιδιότητα, ἣν πρότερον εἶχεν, ὡς συνηνωμένην μετὰ γηίνων στοιχείων καὶ ἀποθνήσκει, δηλαδὴ τὸ θεῖον πῦρ σβέννυται· διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ὁ ἄνθρωπος, καίτοι ἔχει τὸ θεῖον πῦρ ἐντὸς αὐτοῦ, ἦτοι τὸν θεῖον « Λόγον », βαδίζει πάντοτε πρὸς τὴν ἀλογίαν καὶ τὴν ἀσαφῆ τῶν πραγμάτων γνῶσιν καὶ μόνον, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, τὸ εὐρισκόμενον ἐντὸς αὐτοῦ θεῖον πῦρ ἀνάπτει, δηλαδὴ ἡ μέχρι πρὸ ὀλίγου τεθνεῶσα ψυχὴ ζῆ καὶ ἐλευθεροῦται ἐκ τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος: « ἄνθρωπος ἐν εὐφρο[σύ]νῃ φάος ἀπτε[τα]ι ἐαυτῷ ἀποθανών, [ἀποσβεσθεὶς ὄψεις], ζῶν δὲ ἀπτεται τεθνεῶτος εὐδων, ἀποσβεσθεὶς ὄψεις, ἐργηγορῶς ἀπτεται εὐδοντος »¹. Ἄταν παραστατικῶς διδάσκει ὁ Ἡράκλειτος, ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι θεοὶ θνητοὶ, οἱ δὲ θεοὶ ἄνθρωποι ἀθάνατοι, οἵτινες ζῶσι διὰ τοῦ θανάτου τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀποθνήσκουσι διὰ τῆς ζωῆς ἐκείνων: « ἀθάνατοι θνητοὶ, θνητοὶ ἀθάνατοι, ζῶντες τὸν ἐκείνων θάνατον, τὸν δὲ ἐκείνων βίον τεθνεῶτες »². * Ἀλλὰ καὶ ὁ Σέξτος ὁ Ἐμπειρικὸς ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα γράφει: « ὅτε μὲν γὰρ ἡμεῖς ζῶμεν τὰς ψυχὰς ἡμῶν τεθνάναι καὶ ἐν ἡμῖν τεθάφθαι, ὅτε δὲ ἡμεῖς ἀποθνήσκομεν τὰς ψυχὰς ἀναβιωθῆναι καὶ ζῆν » (= Σέξτ., Πρὸς Πυρρ. III, 230). Ἐπομένως καὶ συμφώνως πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς ροῆς (= Ἀριστ., Περὶ Οὐρ. III, 1, 298 b 29: οἱ δὲ τὰ μὲν ἄλλα πάντα γίνεσθαι τέ φασι καὶ δεῖν, εἶναι δὲ παγίως οὐδέν) οὐδεμία ψυχὴ δύναται

1. Ἄπ. 26 (= Κλημ., Στρωμ., IV, 143 (II 910, 21 Stählin)) κατὰ τὴν ἡμετέραν κριτικὴν ἀποκατάστασιν: A. N. Z o u m p o s, *Interprétation philosophique du vingt - sixième Fragment d'Héraclite*: *Revue des Études Grecques* 59 - 60 (1946 - 1947), σ. 1 - 7. Ἰδὲ καὶ A. N. Ζ ο ὺ μ π ο υ, Διορθωτικὰ εἰς Ἡρακλείτου ἀπόσπασμα (= 26 Diels - Kranz⁶), Ἀθήναι 1961. — Πρὸβ. ἔκ A. D y r o f f ἐν *Phil. Woch.* 37 (1917), στήλη 1211 - 1214. — H. H ö l s c h e r, *Varia Variorum - Festgabe für K. Reinhardt*, σ. 77 - 79. — G i g o n, *Ursprung d. Gr. Philos.*, Basel 1945, σ. 234. — K i r k, *Am. Journal of Phil.* 70 (1949), σ. 384 - 393. — B. S n e l l, *Hermes* 61 (1926), σ. 370, 3. — Z e l l e r - N e s t l e, 1 - 2, σ. 897, 1. — O. L e u z e, *Hermes* 50 (1915), 604 - 625.

2. Ἄπ. 62 (= Ἰπκ. π. αἰρ. IX, 10) πρὸβ. ἀκόμη F r ä n k e l, *Dichtung und Philosophie*, σ. 480. — G i g o n, *Unters. zu Her.*, σ. 123. — H. G o m p e r z, *Hermes* 58 (1923), σ. 20 - 56. — K i r k, *The Cosm. Fragm. of Heracl.*, σ. 95, 121, 144, 171, 248, 289, 309, 314, 350, 391. — R e i n h a r d t, *Parmenides κτλ.*, σ. 179. — Πρὸβ. προσέτι καὶ ἄπ. 77: ...ζῆν ἡμᾶς τὸν ἐκείνων θάνατον καὶ ζῆν ἐκείνας τὸν ἡμέτερον θάνατον (= Νουμην. ἄπ. 35 - ἐκδ. Thedinga κατὰ Πορφύριον, ἄντρον Νυμφῶν 10) Ἰδὲ καὶ G i g o n, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 109. — K i r k, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 116, 253, 340. — Z e l l e r - N e s t l e, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 891.

νὰ μείνῃ αἰωνίως ἐν σημείῳ τινί, ἀλλ' ὑπάρχει ἀνάγκη ἀλλαγῆς¹ (πρβ. Α. Ν. Ζοῦμπον, Περί τοῦ 98ου ἀποσπάσματος τοῦ Ἡρακλείτου, Ἀθήναι 1949): «Ἡράκλειτος μὲν γὰρ ἀμοιβὰς ἀναγκαίας τίθεται ἐκ τῶν ἐναντίων, ὁδὸν τε ἄνω καὶ κάτω διαπορεύεσθαι τὰς ψυχὰς ὑπέειληψε καὶ τὸ μὲν τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένειν κάματον εἶναι, τὸ δὲ μεταβάλλειν φέρειν ἀνάπαυσιν»² (πρβ. Α. Ν. Ζοῦμπον, Εἰς τὴν Ἡρακλείτειον ἔκφρασιν «μεταβάλλον ἀναπαύεται», Πλάτων 12 (1960), σ. 159-161) ἢ πραγματικῆ λοιπὸν οὐσία τῆς ἀληθείας μόνον τῷ Θεῷ ἀνήκει, διότι: «ἐν τῷ σοφόν, ἐπίστασθαι γνώμην δέτῃ ἐκυβέρνησε πάντα διὰ πάντων» (ἀπ. 41) ἄξιον ἐπίσης σημειώσεως εἶναι, ὅτι ἐν ᾧ τὸν «Λόγον» συναναστρέφονται διαρκῶς οἱ ἄνθρωποι, ἐν τούτοις οὗτοι εὐρίσκονται ὡς πρὸς αὐτὸν πάντοτε εἰς ἀσυμφωνίαν: «ᾧ μάλιστα διηνεκῶς ὁμιλοῦσι λόγῳ τούτῳ διαφέρονται καὶ οἷς καθ' ἡμέραν ἐγκυροῦσι, ταῦτα αὐτοῖς ξένα φαίνεται»³. ἔπειτα ὁ ἄνθρωπος ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ φαίνεται ὡς νήπιον, ὅπως ἀκριβῶς τὸ παιδίον ἔμπροσθεν τοῦ ἀνδρός: «ἀνὴρ νήπιος ἤκουσε πρὸς δαίμονος ὀκωσπερ παῖς πρὸς ἀνδρός»⁴.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δύναται νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξίς δὲν ἔχει σοφίαν, ἐν ᾧ ἡ θεία ἔχει: «ἦθος γὰρ ἀνθρώπειον μὲν οὐκ ἔχει γνώμας, θεῖον δὲ ἔχει»⁵. προσέτι, ἡ ἀνθρω-

1. Πρβ. Α. Ν. Ζοῦμπον, Die metaphysische Bedeutung des Wortes «Ἄδης» bei Herakleitos: Actes du XIème Congrès International de Philosophie (Bruxelles, 20-26 Août 1953), τόμος 12ος, σ. 54 κ.εξής. — Πρβ. ἐπὶ Kirk, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 285. — Reinhardt, Parmenides, 195. — Zeller, I, 898.

2. Στοβ. Ἐκλογ. I 906. Πρβ. καὶ ἀπ. 84 (= Α. Ν. Ζοῦμπον, Παρατηρήσεις εἰς τὸ 84ον ἀπόσπασμα τοῦ Ἡρακλείτου, Ἀθήναι 1959 (Φιλοσοφικά Σημειώματα, τεύχος 3ον, ἀριθμὸς σειρᾶς 3, Ἀθήναι 1960).

3. Ἄπ. 72. Πρβ. Gigon, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 1, 18, 127. Kirk, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 43, 47, 204, 276. — B. Snell, Hermes 61 (1926), σ. 370. — Zeller-Nestle, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 841, 3.

4. Ἄπ. 79 (Ὠριγ., Κατὰ Κέλσ. VI 12 p. 82, 23 Koetschau) πρβ. καὶ τὰ ἀποσπ. 81 καὶ 82.

5. Ἄπ. 78 (= Ὠριγ., Κατὰ Κέλσ. VI 12 p. 82, 83 Koetschau). Πρβ. προσέτι Fränkel, Dichtung u. Philos., σ. 488. — H. Gomperz, Philosophical Studies, 1953, σ. 87, Τοῦ αὐτοῦ ἐν Hermes 58 (1923), σ. 20-56. — Gigon, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 135. — W. Heidei, Proc. Am. Acad. of arts 48 (1913), σ. 684-717. — Kirk, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 385-387, 395-397. — Reinhardt, Parmenides κτλ., σ. 201-206. — B. Snell, ἐν Hermes 61 (1926) κτλ.

πίνη γνώσις κατ' αὐτὸν δὲν εἶναι ἢ «παίδων ἀθόρματα» νενόμικεν εἶναι τὰ «ἀνθρώπινα δοξάσματα»¹.

Ἐπομένως σαφῶς δείκνυται, ὅτι ἢ «ἀνθρώπειος γνώσις» διαφέρει τῆς θεϊκῆς· ὁ ἀνθρώπειος «Λόγος» (= γνώσις) ῥέει, ὡσερ ποταμὸς καὶ μεταβάλλεται ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν (Πλάτ., Θεαίτ. 152d), ἐν ᾧ ἢ πραγματικὴ γνώσις, ἦτοι ὁ Θεῖος «Λόγος» μένει ἀμετάβλητος καὶ «κεχωρισμένος» τῶν ἄλλων πραγμάτων, διότι «δόξων λόγους ἤκουσα, οὐδεὶς ἀφικνεῖται εἰς τοῦτο, ὥστε γνώσκω ὅτι σοφὸν ἔστι πάντων κεχωρισμένον»² (Α. Ν. Ζούμπου, 'Ἡ θεωρία τοῦ Πανενθεϊσμοῦ «Panentheismus» τοῦ Κ. Krause ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Ἡρακλείτου ('Ανακοίνωσις ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν 27-4-1961 - Πρακτικὰ 36 (1961), σ. 163-165)). Ἐκ τούτων σαφῶς καθίσταται, ὅτι ὁ Θεῖος Λόγος προδιαγράφει ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἔννοιαν τοῦ καλοῦ, τοῦ ὠραίου, τοῦ δικαίου, τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἠθικοῦ καὶ ἐν γένει τοῦ ὀρθοῦ· ἐὰν ὁ ἀνθρώπος δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὴν ὀρθὴν τῶν πραγμάτων φορὰν, αἰτία τούτου εἶναι τὸ ἀτελὲς καὶ πεπερασμένον αὐτοῦ, διότι διὰ τὸν Θεὸν πάντα τὰ πράγματα εἶναι τέλεια, ἀγαθὰ καὶ δίκαια, ἀλλ' οἱ ἀνθρώποι, ἀλλὰ μὲν νομίζουσι ὅτι εἶναι ἄδικοι, ἀλλὰ δὲ δίκαιοι: «τῷ μὲν θεῷ κατὰ πάντα καὶ ἀγαθὰ καὶ δίκαια, ἀνθρώποι δὲ ἂ μὲν ἄδικοι» ὑπελήφασιν «ἂ δὲ δίκαιοι»³ (πρὸς Α. Ν. Ζουμπου, Das ethische Urteil bei Herakleitos, Πλάτων 11 (1959), σ. 420-423).

II. Ἐν τῇ δευτέρᾳ θέσει παρουσιάζεται ὁ Θεῖος Λόγος ὡς δίκη, ἣτις γνωρίζει τοὺς «τέκτονας» καὶ μάρτυρας τῶν ψευδῶν καταστάσεων (δοκέοντα)· ἀλλὰ «τέκτονες» ἐνταῦθα δὲν εἶναι ἢ ὁ «ἀνθρώπειος Λόγος», «μάρτυρες» δὲ αἱ αἰσθήσεις: «κακοὶ μάρτυρες ἀνθρώποισιν ὀφθαλμοὶ καὶ ὠτα βαρβάρους ψυχὰς ἐχόντων»⁴. Τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα παρέχουσιν εἰς τὸν ἀνθρώπον δόξαν καὶ οὐχὶ γνώσιν· ὁ αἰσθητὸς καὶ ῥέων κόσμος δὲν δύναται νὰ γνωσθῇ διὰ τῶν αἰσθήσεων, διότι

1. Ἄπ. 70 (= Ἰαμβλ., Περὶ ψυχῆς (Στοβ., Ἐκλ. II 1, 16)).

2. Ἄπ. 108 (= Στοβ., Ἀνθολ. I 174 Heuse), πρὸς H. Fränkel, Dicht. u. Philosophie. — O. Gigon, σ. 188. — W. A. Heidel, Proc. Am. Ac. Arts 58 (1913), σ. 704 κ.ἐξής. — Kirk, ἐνθ' ἄνωτ., 389-400. — Reinhardt, Parmenides κτλ., σ. 205. — Zeller-Nestle, ἐνθ' ἄνωτ., I, 629, 1, 791.

3. Ἄπ. 102 (= Πορφ. Δ 4 [I 69, 6 Schr], πρὸς H. Fränkel, Trans. Amer. Phil. Assoc. LXIX (1938), σ. 243. — Kirk, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 180-183. — Gigon, σ. 187. — Reinhardt, Parmenides κτλ., σ. 180, 2.

4. Ἄπ. 107 (= Σέξτ. Ἐμπ., VII, 126).

τὸ ἐκ τῶν προτέρων (a priori) στοιχείον, ἦται « ὁ ἀνθρώπῃος Λόγος » ἐνεκα τῆς ὡς ἄνω αἰτίας ἀδυνατεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ ἐπακριβῶς τὰς αἰσθήσεις καὶ νὰ δυνηθῇ νὰ παράσῃ ἀκριβῆ γνώσιν¹ διὰ τοῦτο οἱ « μάρτυρες » παρουσιάζονται ὡς κακοί, ἀφ' οὗ βεβαίως οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι « βαρβάρους ψυχάς ». Ὁ Ἡράκλειτος διὰ τοῦ « καταλήφεται » ἐνισχύει τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ « Λόγου », ὡς ἐξουσιαστοῦ καὶ δικαστοῦ τῶν πάντων (πρβ. καὶ ἀπ. 66... « τὸ πῦρ ἐπελήθον κρινεῖ καὶ καταλήφεται »², πρβ. Α. Ν. Ζουμπρος, Heraclitea, 1953), ὅστις κρινῶν θὰ τιμωρήσῃ πάντας ἐκείνους, τουτέστι τοὺς κατασκευαστὰς καὶ ἐπινοητὰς (τέκτονας + μάρτυρας), οἵτινες συνετέλεσαν, ὅπως ὁ ἄνθρωπος διαφυλάξῃ ἐν τῇ ἑαυτοῦ συνειδήσει γνώσεις οὐχὶ πραγματικὰς, ἀλλ' ἀπλῶς τὰ « δοκέοντα » αὐτοῦ.

Ἐν κατακλειδί δὲν δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν διὰ τοῦ κοινοῦ καὶ Θεοῦ Λόγου τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων φροσὴν (= τὰ τοιαῦτα), δὲν ὑπάρχει τύπος ἀνθρώπου (= δοκιμώτατος), ὡς ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω, ἀλλὰ τοῦναντίον ἡ γνώσις ἐκάστου ἀνθρώπου εἶναι « δόξα » (= δοκέοντα), εἶναι δηλαδὴ ἡ γνώσις ὑποκειμενικὴ (= ἐσωτοῖσι δοκέουσι), ὡς ἔδειξεν ὁ Ἐφέσιος ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἀποσπάσμασι. Ἀλλὰ καὶ τι ἄλλο θὰ ἡδυνάμην νὰ παρατηρήσω ὡς ἐμνημονεύσαμεν ἐν τοῖς πρόσοθεν, ὑπάρχει σαφῆς συγγένεια ἐξ ἐπόψεως περιεχομένου, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ δύο ἀποσπάσματα ἔπειτα ὁ διασώσας ἀμφότερα ταῦτα τὰ ἀποσπάσματα τυγχάνει νὰ εἶναι ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς θὰ ἔδει ἐπομένως ὁ W. Capelle (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 151 κ.ἐξῆς), ὅταν κατέτασσε τὰ περὶ τῶν ὁρίων τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως (= Schranken der menschlichen Erkenntnis) ἀναφερόμενα τοῦ Ἡρακλείτου ἀποσπάσματα³ νὰ συμπεριλάβῃ πλὴν τοῦ 28ου ἀποσπάματος καὶ τὸ 17ον ἀπόσπασμα ἐν τῇ μνημονευθέντι ἀνωτέρω κεφαλῇ τοῦ ἀναφερομένου ἔργου αὐτοῦ (= Die Vorsokratiker, σ. 151 κ.ἐξῆς).

10. Ἐν τινι ἀποσπάσματι τοῦ Ἡρακλείτου ἀναγράφονται τὰ κάτωθι: « πᾶν γὰρ ἔρπετόν πληγῇ νέμεται, ὡς φησιν Ἡράκλειτος » (ἀπ. 11 = Ἀριστ., Περὶ Κόσμου 6, σ. 401 a 8) ἐνταῦθα ὑπάρχει στενὴ

1. Πρβ. ἀπ. 19 (= Κλήμ. Ἀλεξ., Στρωμ., II, 24 { II 126, 5, Stählin }); ἀκοῦσαι οὐκ ἐπιστάμενοι οὐδ' εἰπεῖν.

2. Πρβ. M. Marcovich, On Heraclitus' fr. 66 D & K; Meridía (Venezuela), Univ. Pres. 1959.

3. Πρβ. 28, 78, 79, 70, 128.

συνάφεια τοῦ μνημονευθέντος πρὸς τὸ 64^{ον} ἀπόσπασμα τοῦ Ἐφεσίου, ὃ διασφῆζει ὁ Ἰππόλυτος (Περὶ αἰρέσεων IX 10): « τὰ δὲ πάντα οἰακί-
ζει κεραυνὸς τουτέστι κατευθύνει, κεραυνὸν τὸ πῦρ λέγων τὸ αἰώνιον »·
ὁ κεραυνὸς κατὰ τὴν Ἡρακλείτειον ἔκφρασιν, ἦτοι τὸ θεῖον « οἰακίζει »
(= πληγῇ νέμεται) τὰ πάντα δηλ. πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει· κάλλιστα βεβαίως
δύναται νὰ συγκριθῇ ἢ ἀνωτέρω ἔννοια (= πάντα) πρὸς τὴν τοῦ
« ἔρπετοῦ » (= πᾶν ὅτι ἔρπει ἐπὶ τῆς γῆς)· ἀμφοτέρω ταῦτα τὰ ἀπο-
σπάσματα ἔχουσι θεολογικὸν χαρακτῆρα καὶ ἴσως ἀπετέλουν μετ' ἄλλων
συναφῶν ἀποσπασμάτων (πρβ. ἀποσπ. 92, 93, 16, 32, 41, 65, 67, 88,
108, 102, 94, 112, 63-66, 30) τὸ τμήμα ἐκεῖνο τοῦ περὶ « φύσιος »
ἔργου τοῦ Ἡρακλείτου, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὰς θεολογικὰς αὐτοῦ
δοξασίας (πρβ. Διογ. Λαέρτ., IX 5: ...εἰς τε τὸν περὶ τοῦ παντός
καὶ πολιτικὸν καὶ θεολογικόν).

Ὁ Capelle κακῶς διαχωρίζει τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα (= Capelle,
ἐνθ' ἀνωτ., σ. 135 καὶ 141) καὶ τὸ μὲν 11^{ον} ἀπόσπασμα ὑπάγει εἰς
τὰ περὶ τὸν « Λόγον » (= Logos) ἀναφερόμενα καὶ μόνον τὸ 64^{ον}
ἀναγράφει εἰς τὰ περὶ θεολογίας (= Theologie)· βεβαίως καὶ ἡ ἔννοια
τοῦ Θεοῦ παριστᾶται ἐνταῦθα ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ « Λόγου » καὶ τᾶνά-
παλιν, ἀλλὰ τότε εὐλογος ἢ ἐρώτησις προβάλλει· διατί ὁ ἀνωτέρω
φιλόλογος ἐπεχείρησε τὸν διαχωρισμὸν τοῦτον; καθ' ἡμᾶς ὀρθῶς ἐγένε-
το ὁ διαχωρισμὸς, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ περὶ Λόγου καὶ Θεολογίας
ἀποσπάσματα τοῦ φιλοσόφου, καθ' ὅσον οὗτος μνημονεύει κεχωρισμέ-
ως τὰς ἐννοίας τοῦ « Λόγου » καὶ « Θεοῦ » ἀνεξαρτήτως, ἐὰν ἐν τῇ
συνειδήσει τοῦ Ἐφεσίου οὐδεμία διαστολή τῶν ἀνωτέρω ἐνοιῶν
ὑπάρχη, πλὴν ὅμως θὰ εἶδει ὁ Capelle νὰ συνέτασσε ὁμοῦ πρὸς τὸ
64^{ον} καὶ τὸ μνημονευθὲν 11^{ον} ἀπόσπασμα εἰς τὰ περὶ Θεολογίας ἀνα-
γραφόμενα ἀποσπάσματα.

11. Ἐν τινι ἀποσπασματι τοῦ Ἡρακλείτου, ὃ διασφῆζει Κλή-
μησ ὁ Ἀλεξανδρεὺς μνημονεύονται τὰ κάτωθι: « γενόμενοι ζῶειν ἐθέ-
λουσι μὲν ὅμως τ' ἔχειν, μᾶλλον δὲ ἀναπαύεσθαι, καὶ παῖδας καταλείπουσι
μὲν ὅμως γενέσθαι » (ἀπ. 20 = Στωμ. III, 14 (II 201, 23 Stählin))·
διὰ τοῦ ἀποσπάσματος τούτου ὁ Ἡρακλείτος ὑποδηλοῖ τὴν περὶ φύσεως
θεωρίαν αὐτοῦ¹.

1. Ἄξιον ἀπορίας καθίσταται, διατί ὁ Capelle (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 132) δὲν
παραθέτει τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀπόσπασμα εἰς τὰ περὶ τῆς φύσεως ἀνήκοντα;
(= Der Fluss aller Dinge)· Διὰ ἀποσπάσματα Περὶ τῆς φύσεως 18δ καὶ Α.
Ν. Ζουμποῦ, Das 106^e Fragment des Herakleitos unter dem Licht der
neueren Kritik, Athen 1956, σ. 3-59.

Ἐνταῦθα ἡ ἔννοια τῆς ζωῆς (= γινόμενοι ζῶειν ἐθέλουσι) προϊόντος τοῦ χρόνου παραδίδει τὴν θέσιν αὐτῆς εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ θανάτου (... μόρους τ' ἔχειν), ἥτις πάλιν, πρὶν αὐτὴ ἔλθῃ, μεριμνᾷ, ὅπως ἐκ νέου δώσῃ τὴν ἔννοιαν τῆς ζωῆς (... καὶ παῖδας καταλείπουσι), ἥς ἡ ἀντικατάστασις θὰ λάβῃ χώραν πάλιν διὰ τῆς τοῦ θανάτου (... μόρους γενέσθαι) θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ τις ὅτι ἐν τῷ παρόντι ἀποσπᾶσμάτι ἐνυπάρχουσι τὰ σπέρματα τοῦ 88^{ου} ἀποσπᾶσματος τοῦ Ἑρεσίου: «... ταῦτό τ' ἐνὶ ζῶν καὶ τεθνηκὸς καὶ τὸ ἐργηγορὸς καὶ τὸ καθεῦδον καὶ νέον καὶ γηραιόν· τάδε γὰρ μεταπεσόντι ἐκείνά ἐστι κάκεινα πάλιν μεταπεσόντα ταῦτα».

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων, τὸ μνημονευθὲν ἀπόσπασμα δηλοῖ καὶ τὸν μοιρολατρικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα καὶ δὴ διὰ τῆς ἐκφράσεως « γινόμενοι ζῶειν ἐθέλουσι μόρους τ' ἔχειν » ὅτι ὁ Ἡρακλείτος δίδει πίστιν εἰς τὴν μοῖραν σαφῶς δηλοῦται διὰ τοῦ 119 ἀποσπᾶσματος αὐτοῦ: « ἦθος ἀνθρώπων δαίμων »¹. Περαιῶν τὰς παρατηρήσεις ταύτας περὶ τοῦ ἀνωτέρω ἀποσπᾶσματος παραθέτω τὰς σκέψεις τοῦ Ἀναξιμάνδρου, βέβαιος ὢν, ὅτι αὗται δὲν τυγχάνουσιν ἐντελῶς ἔξεναι ἢ ἐπὶ πρῶτος νοήματος ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνωτέρω λεχθέντος ἀποσπᾶσματος (= ἀπ. 20): « Ἐξ ὧν δὲ ἡ γένεσις ἐστὶ ταῖς οὐαῖ, καὶ τὴν φθορὰν εἰς ταῦτα γίνεσθαι κατὰ τὸ χρεῶν· διδόναι γὰρ αὐτὰ δίκην καὶ τισὶν ἀλλήλοις τῆς ἀδικίας κατὰ τὴν τοῦ χρόνου τάξιν » (= Συμπλ. Φυσ. 24, 13. — Περβ. Diels-Kranz, Ἄναξ. 9. (13. 7)).

11. α') Ἐν τινι τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Ἡρακλείτου μνημονεύονται τὰ ἑξῆς: « Νέκυες γὰρ κοπιῶν ἐκβλητότεροι » (ἀπ. 96 = Πλουτ., Συμπ. Προβλ., III, 1, σ. 644 F).

Ἐνταῦθα φαίνεται ὅτι τὰ σώματα τῶν θνησκόντων ἀνθρώπων (νέκυες) σταθιθέντα πλεον τοῦ θείου πυρὸς (= τῆς ψυχῆς αὐτῶν) καθίστανται χείρονα καὶ αὐτῆς τῆς κόπρου εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὁπόσην σημασίαν ἀπέδιδεν ὁ φιλόσοφος εἰς τὴν τῆς ψυχῆς ἔννοιαν.

β') « Ἐξηπάτηνται, φησὶν, οἱ ἀνθρώποι πρὸς τὴν γνῶσιν τῶν φανερωῶν παραπλησίως Ὀμήρω... ὅσα εἶδομεν καὶ ἐλάβομεν, ταῦτα ἀπολείπωμεν, ὅσα δὲ οὔτε εἶδομεν οὔτ' ἐλάβομεν, ταῦτα φέρομεν » (ἀπ. 56² = Ἰππ., Περὶ αἰθ. IX 9).

1. Περβ. καὶ ἀμφίβολόν τι θεωρούμενον ὡς ἀπόσπασμα τοῦ Ἡρακλείτου (= Diels-Kranz, Fragm. d. Vors. (Zweifelhafte, Falsche und Gefälschte Fragmente) ἀπ. 137), ἱκανὸν ὅπως βεβαιώσῃ τὰ ἀνωτέρω: « ἐστὶ γὰρ εἰμαρμένα πάντως », περβ. καὶ ἀπ. 105.

2. Περβ. Kirk, Classical Quarterly 1950, 149-167.

Ἐν τῷ ἀποσπάσματι τούτῳ δεικνύεται ἡ ἀπαισιοδοξία τοῦ Ἡρ. ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς γνώσεως καὶ δὴ τῆς εὐρέσεως τῆς πραγματικῆς « οὐσίας » πραγμάτων: « Ἐξηπάτηνται οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὴν γνῶσιν τῶν φανερῶν »· χαρακτηριστικὸν τυγχάνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος (κατὰ τὴν ἐνταῦθα εἰκόνα, ἣν μεταφορικῶς παρέχει ὁ Ἡρ.) ἀπορρίπτει οἰανδήποτε καὶ ἂν οὗτος κατέχη γνῶσιν περὶ φανερῶν ἐννοιῶν καὶ προτιμᾷ νὰ προσαγάγῃ εἰς τὸν Νοῦν αὐτοῦ ἐννοίας πρὸς ἔρευναν, ἃς δὲν κατέχει (= ὅσα δὲ οὕτα εἶδομεν οὐτ' ἐλάβομεν, ταῦτα φέρομεν), ἐν ἄλλαις λέξεσιν: ἀποστροφή τοῦ ἐμπειρικοῦ κόσμου (= εἶδομεν) καὶ ἐπιστροφή πρὸς ἑαυτὸν (ἀπ. 101 = ἐδιζησάμην ἐμειωτόν)¹.

Εἶτα εἶναι πάντως ἄγνωστον, ἐὰν ὁ ἄνθρωπος θὰ ἀνεύρῃ τέλος τὸν « κοινὸν καὶ θεῖον Λόγον » καὶ δι' αὐτοῦ θὰ ἐξετάσῃ « ἀφανῆ τε καὶ φανερά » πράγματα· ἔπειτα καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Ἡράκλειτος δισταταὶ ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς ἀσφαλοῦς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων γνώσεως, ἐξ αἰτίας τοῦ ἐγκλωβισμοῦ τοῦ « ἀνθρωπίνου Λόγου » ὑπὸ τὴν ιδιότητα αὐτοῦ ὡς ψυχῆς ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι (πρβ. Α. Ν. Ζουμπου, Die Erkenntnistheorie von Heraklit und das kantische « Ding an sich » Athen 1956).

γ') Ἀξία προσοχῆς τυγχάνει καὶ ἡ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀντίληψις τοῦ Ἐφεσίου· ἡ πληροφορία τοῦ Ἀετίου (= I V 7, 2. Dox. Gr. 392), καθ' ἣν ὁ Ἡράκλειτος « ἀφθαρτον εἶναι τὴν ψυχὴν », ἣτις πάλιν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνθρώπου: « ἐξιούσαν γὰρ εἰς τὴν τοῦ παντός ψυχὴν ἀναχωρεῖν πρὸς τὸ ὁμογενές » (*Αετ. ἐνθ' ἄνωτ.) ἐπιβεβαιοὶ τὴν ἀνωτέρω· ἔπειτα καὶ αὐτὰ ταῦτα τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Ἡρακλείτου οἶον: « ἀνθρώπους μένει ἀποθανόντας ἄσσα οὐκ ἔλπονται, οὐδὲ δοκέουσιν » (ἀπ. 27 * = Κλήμ. Ἀλεξ., Στρωμ., IV, 146 (II 312,

1. Πλουτ. Πρὸς Κολώτην 20. 1118c. — Ὁ H. Diels περὶ τοῦ ἀνωτέρω σημειοῦ τὰ ἑξῆς (= Neue Jbb. 1910, σ. 2): Die Natur der Welt enthüllte sich ihm, als er in die Tiefen seiner eigenen Natur hinabstieg. Πρβ. καὶ K. Reinhard, Poseidonios, σ. 220.

2. Πρβ. A. Brieger ἐν Hermes 39 (1904), σ. 216. — H. Gomperz, Ztschr. für Ost. Gymn. LXI (1910), στ. 964. — W. A. Heidel, Proc. Am. Ac. of Arts 48 (1918), 696. — W. Nestle ἐν Philologus LXIV (1905), 370. — Reinhardt, Parmenides κτλ., σ. 62. — Rohde, Psyche II, 150. — G. Schäfer, Die Philosophie des H. von Ephesos und die moderne Heraklitforschung, Leipzig. Wien 1902, σ. 118. — Zeller, Nestle, ἐνθ' ἄνωτ., 892, 1. — Gigon, ἐνθ' ἄνωτ., 129.

15 Stählin) και «μόροι γὰρ μέζονες μέζονας μοίρας λαγχάνουσι» (ἀπ. 25¹ = Κλήμ. Ἀλεξ., Στρωμ., IV, 50 (II 271, 3 Stählin) ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ὁμιλοῦσιν² ἢ ἔννοια τοῦ θανάτου ἐνταῦθα δύναται νὰ προσδώσῃ εἰς τὴν μετέπειτα «ζωὴν τῆς ψυχῆς» περισσοτέραν ἀξίαν (= μέζονας μοίρας λαγχάνουσι), ἔάν ἡ ἀνωτέρω ἔννοια (ἢ τοῦ θανάτου) τύχῃ τιμῆς τινος (= Μόροι γὰρ μέζονες).

Ἐπὶ παραδείγματι, ἔάν ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου λάβῃ χώραν ἐν πολέμῳ, τότε ἡ «μνήμη» τῶν πεσόντων θὰ εἶναι ἔνδοξος καὶ παρὰ τοῖς θεοῖς καὶ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις (ἀπ. 24 = Κλήμ. Ἀλεξ., Στρωμ., IV, 16 (II 255, 30, Stählin): ἀρηιφάτους θεοὶ τιμῶσι καὶ ἄνθρωποι).

δ') Δὲν θὰ ἦτο ἄσκοπον ἐπίσης νὰ μνημονεύσω τινὰ καὶ περὶ τοῦ 58ου ἀποσπάσματος τοῦ Ἡρακλείτου³, ὃ διασφίξει ὁ Ἰππόλυτος, Περὶ αἰρέσε. IX 10: «καὶ ἀγαθὸν καὶ κακὸν (δηλ. ἐν ἔστιν) οἱ γούν ἱατροὶ τέμνοντες, καίοντες πάντη, βασανίζοντες κακῶς τοὺς ἀρρωστούντας, ἐπαιτέονται μὴδὲν ἀξιοὶ μισθὸν λαμβάνειν παρὰ τῶν ἀρρωστούντων, ταῦτά ἐργαζόμενοι, τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰς νόσους». Ὁ Capelle παραδόξως τὸ ἀνωτέρω ἀπόσπασμα δὲν συμπεριλαμβάνει εἰς τὴν συλλογὴν αὐτοῦ (= Die Vorsokratiker κτλ.), ἐνῶ θὰ ἔδει νὰ ταχθῆι τοῦτο εἰς τὰ ἀποσπάσματα ἐκεῖνα, εἰς ἃ μνημονεύονται τὰ περὶ ἐνότητος τῶν ἀντιθέσεων· ὁ Ἡράκλειτος ἐνταῦθα ταυτίζει τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀγαθοῦ μετὰ τῆς τοῦ κακοῦ («καὶ ἀγαθὸν καὶ κακὸν (δηλ. ἐν ἔστιν)»· ἔπειτα ὡς παράδειγμα προσάγει τοὺς ἱατρούς, οἵτινες ἐπιφέρουσι κατὰ τὴν ἀσκησιν τῶν καθηκόντων αὐτῶν «μυρίους πόγους» εἰς τοὺς ἀσθενεῖς διὰ τῶν διαφόρων ἐπεμβάσεων (=οἱ γούν ἱατροὶ τέμνοντες, καίοντες πάντη, βασανίζοντες κακῶς τοὺς ἀρρωστούντας), ἐν τούτοις ἀπαιτοῦσι παρ' αὐτῶν (= παρὰ τῶν ἀρρωστούντων) τὴν ἀμοιβήν, ἣν ἴσως δὲν θὰ ἦσαν οὗτοι (=οἱ ἱατροὶ) ἀξιοὶ νὰ λάβωσι (= μὴδὲν ἀξιοὶ μισθὸν λαμβάνειν)· ἡ τελευταία φράσις ἔχει εἰρωνικὸν χαρακτῆρα, πλὴν ὁμοῦς ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ταυτότητος τῶν

1. Πρβ. O. Gigon, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 122. — Snell ἐν Hermes 61 (1926) καὶ K. Reinhardt ἐν Hermes, τόμος 77ος, σ. 6.

2. Πρβ. ἀπ. 68 (= Ἰππόλ., Περὶ αἰρ. IX 10): λέγει δὲ καὶ σαρκὸς ἀνίστασιν ταύτης (τῆς) φανεράς, ἐν ἣ γεγενήμεθα καὶ τὸν θεὸν οἶδε ταύτης τῆς ἀναστάσεως αἷτιον οὕτως λέγων: *ἐνθα δ' ἰόντι ἐπαρίστασθαι καὶ φύλακας γίνεσθαι ἐγερτὶ ζώντων καὶ νεκρῶν*. Ἴδὲ καὶ R. Cicero, *Le Stelle soggette al giustizio universale: Atene e Roma* 16, 310. — Πρβ. καὶ ἀπ. 14 = Κλήμ. Προτρ. 22... (τούτοις ἀπειλεῖ τὰ μετὰ θάνατον).

3. Ἴδὲ Wilamowitz ἐν Hermes 1927, 276-298.

ἀντιθέσεων· ἡ ἔννοια τοῦ «κακοῦ», ἣτις παριστᾶται διὰ τῆς φράσεως «οἱ γοῦν ἱατροὶ τέμνοντες, καίοντες πάντη, βασανίζοντες κακῶς τοὺς ἀρρωστοῦντας» θὰ ἀντικατασταθῇ εἰτα διὰ τῆς ἔννοιᾳς τοῦ ἀγαθοῦ, ἣτοι τῆς ἐπακολουθησάσης «λάσεως»· ἐν τέλει τοῦ ἀποσπάσματος ἐκφράζεται ἡ ἐνότις τῶν ἀντιθέσεων ὡς ταυτότης τῶν δύο ἀντιθέτων ἔννοιῶν «ταῦτὰ ἐργαζόμενοι τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰς νόσους».

ε') Τὸ ἀποσπάσμα «τῷ μὲν θεῷ καλὰ πάντα καὶ ἀγαθὰ καὶ δίκαια, ἄνθρωποι δὲ ἢ μὲν ἄδικα ὑπειλήφασιν ἢ δὲ δίκαια» (ἀπ. 102 = Πορφ. Δ 4 (I 69, 6 Schr.)) τίθεται ὑπὸ τοῦ Capelle (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 140) ἐν τοῖς περὶ θεολογίας ἀποσπάσμασι τοῦ Ἰερμείου καθ' ἡμᾶς τὸ μνημονευθὲν ἀνήκει ἐλάχιστα εἰς τὰ ἀνωτέρω, ἐν ᾧ ἀντιθέτως ἰσχυρῶς ἐκπροσωπεῖ τὴν ὁμάδα τῶν ἀποσπασμάτων τὴν ἀναφερομένην εἰς τὰ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως¹ (= Schranken der menschlichen Erkenntnis, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 151-152).

Τὸ θεῖον ὡς γνωστὸν δύναται νὰ ἀναπτύξῃ σταθερὰν καὶ ἀκριβῆ γνῶσιν δι' οἰονδήποτε πρᾶγμα (πρβ. ἀπ. 41: «Ἐν τῷ σοφόν, ἐπίστασθαι γνώμην, ὅτι ἐκυβέρνησε. Πάντα διὰ πάντων.») ἀντιθέτως ὁ ἄνθρωπος, ὅστις ἔχει πεπερασμένην καὶ φθαρτὴν ἰδιότητα ἀδυνατεῖ ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ συλλάβῃ τὴν πραγματικὴν τῶν πραγμάτων φορὰν, ἕνεκα τῆς διαρκοῦς αὐτῶν ροῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπερνήκησῃ τὸ ἀσταθὲς τῆς ροῆς τούτων, ἐὰν ἐπετύγχανεν οὗτος νὰ ἐννοήσῃ τὸν κοινὸν καὶ θεῖον Λόγον (πρβ. ἀπ. 1 καὶ 2) ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτο ἀποτυγχάνει, ἕνεκα ἀκριβοῦς τοῦ ἐγκλωβισμοῦ τούτου ὑπὸ μορφὴν ψυχῆς εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα καὶ οὕτω πως ὁ θεῖος Λόγος γίνεται «ἀνθρώπειος»· ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος ζῆ εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ κόσμον τουτέστι τὸν ὑποκειμενικόν, ὅστις καθ' Ἡράκλειτον δύναται κάλλιστι νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸν κόσμον τῶν κοιμωμένων (πρβ. ἀπ. 89: «...τῶν δὲ κοιμωμένων ἕκαστον εἰς ἴδιον ἀποστρέφεται»)· διότι τόσον ὁ ἐν «ἐργηγόρσει κόσμος», ὅσον καὶ ὁ τῶν «κοιμωμένων» οὐδὲν διαφέρουσιν· ἔπειτα ὁ μὲν πρῶτος ἀντιμετωπίζει τὴν ἀστάθειαν καὶ τὴν μὴ ἀκριβῆ γνῶσιν, ὁ δὲ δεύτερος τὰ φαντάσματα τῶν ὀνείρων· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἀμφοτέρω οἱ κόσμοι ἀντιμετωπίζουσι τὴν μὴ πραγματικότητα, ἐν εἶδος «θανάτου», διότι πράγματι «θάνατός ἐστιν ὅκῃσα ἐγεροθέντες ὄρομεν, ὅκῃσα δὲ εὐδοντες ὑπνος» (ἀπ. 21 = Κλήμ. Ἀλεξ., III, 21 (II 205, 7, Stählin)).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων σαφὲς καθίσταται ὅτι τὸ θεῖον γινώ-

1. Πρβ. καὶ τὰ ἀποσπάσματα 28, 78, 79, 70, 123.

σκεῖ ἀκριβῶς τὰς ἐννοίας τοῦ « καλοῦ », τοῦ « ἀγαθοῦ », τοῦ « δικαίου » κτλ.¹ ἐκεῖ, ὅπου ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ σαφῶς τὰς ἀνωτέρω καὶ οὕτως οἱ ἄνθρωποι : « ἢ μὲν ἀδίκᾳ ὑπειλήφασιν, ἢ δὲ δίκαια ».

ς') Ἐπειτα ἐν τῷ ἀποσπάσματι : « τοὺς καθευδοντας ὁ Ἡρακλειτος ἐργάτας εἶναι λέγει καὶ συνεργούς τῶν ἐν τῷ κόσμῳ γινομένων » (ἀπ. 75¹ = Μάρκ. Ἀντ., VI, 42) παρουσιάζεται ἡ ἐξῆς δυσκολία² τίνε τρόπῳ οἱ καθευδοντες ἄνθρωποι τυγχάνουσι μέτοχοι (ἐργάται + συνεργοί) τῶν ἐν τῷ κόσμῳ γινομένων ὡς γνωστὸν κατὰ τὸν ὕπνον οἱ « αἰσθητικοὶ πόροι » κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Σέξτου Ἐμπειρικοῦ, ἦτοι οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ τὰ ὄρα τῶν ἀνθρώπων « κλείουσι » καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οὗτοι « ἀπομονοῦνται » τοῦ Θεοῦ καὶ κοινοῦ Λόγου καί, ὡς εἶκος, δὲν δύνανται νὰ μετάσχῳσι τούτου καὶ κοινωνήσωσι τοῦ ἔξω κόσμου· ἀλλὰ ὁ ἐν ὕπνῳ ἄνθρωπος δὲν παύει νὰ διατηρῆ τὴν ἀναπνοὴν αὐτοῦ, ἦτοι τὴν εἰσαγωγὴν ἀέρος ἐκ τοῦ ἔξω κόσμου, εἰς ὃν ὑπάρχει διάχυτος ὁ Θεῖος Λόγος· εἶναι λοιπὸν λίαν πιθανὸν ὅτι μετὰ τῆς ἀναπνοῆς εἰσάγεται καὶ ὁ Θεῖος Λόγος, τοιούτεστι ὁ κοινὸς καὶ δι' αὐτοῦ ὕπνοισι ὁ Ἐφεσίος ὅτι οἱ εὐδοντες γίνονται « ἐργάται καὶ συνεργοί » τῶν ἐν τῷ κόσμῳ γινομένων· ὁ Σέξτος ὁ Ἐμπειρικὸς (Πρὸς Μαθημ., VII, 129-130) παραδίδει θαυμασίαν περὶ τῶν ἀνωτέρω εἰκόνα² καὶ ἴσως διὰ τῆς ἐκφράσεως τούτου : « ἐν γὰρ τοῖς ὕπνοις μυσάντων τῶν αἰσθητικῶν πόρων χωρίζεται τῆς πρὸς τὸ περιέχον συμφυτας ὁ ἐν ἡμῖν νοῦς μόνης τῆς κατὰ ἀναπνοὴν προσφύσεως σωζομένης οἰοεὶ τινος ἄλλης... » ἐπιτυγχάνεται ὅπωςδὴποτε διασίφησις τις τοῦ ὡς ἀνω ἀποσπάσματος.

12. Ἐν τινι ἀποσπάσματι τοῦ Ἡρακλείτου (ἀπ. 52) μνημονεύονται τὰ κάτωθι : « αἰὼν παῖς ἐστὶ παλίων, πεσσεύων παιδὸς ἢ βασιληῆη ». Ἐν τῷ μνημονευομένῳ ἀποσπάσματι διάφοροι ἐρμηνεύοντες ἐκδύττω ἀδυνατοῦσι νὰ προσδιορίσωσιν ἐπακριβῶς τὰς Ἡρακλειτεῖους ἐννοίας « αἰὼν » - « βασιληῆη » ἢ παρέχουσιν ἐξηγήσεις ἄλλοτρίως πῶς τοῦ πνεύματος τοῦ Ἐφεσίου. Καθ' ἡμᾶς ἡ ἐννοία « αἰὼν » παρ' Ἡρακλείτῳ θὰ ἔδει νὰ ἔχη τὴν σημασίαν τοῦ « χρόνου », ὅστις θὰ ἔπρεπε νὰ παριστάται ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἀενάου ροῆς καὶ τοῦ διαρκῶς γίνεσθαι

1. Ποβ. Gigon, ἐνθ' ἀνωτ. 11, 52. — Kirk, ἐνθ' ἀνωτ. 44. — Reinhardt, Parmenides κτλ., σ. 195, 237. — Zeller-Nestle, ἐνθ' ἀνωτ. 886, 4.

2. Ποβ. A. N. Zoumpos, Kommentar zu einem Fragment des Herakleitos, Athen 1956, σ. 2 (= ἀπ. 122).

ἔπειτα δύναται τις νὰ ταυτίσῃ τὸν αἰῶνα-χρόνον διὰ τοῦ πυρός, τὸ ὁποῖον ὄντως ρέει συνεχῶς· ὁ αἰὼν-χρόνος περισταῖται καθ' Ἡράκλειτον μεταφορικῶς διὰ τοῦ « παιδός »· ὁ παῖς-χρόνος « παίζει συνεχῶς πεσσούς », ἤτοι τοποθετεῖ τὰ διάφορα γεγονότα ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ γίνεσθαι· ἕκαστον δηλ. γεγονός προσδιορίζομενον νῦν χρονικῶς, θὰ παραχωρήσῃ εὐθὺς τὴν θέσιν αὐτοῦ εἰς ἕτερον « ποταμοῖς τοῖς αὐτοῖς ἐμβαλλομέν τε καὶ οὐκ ἐμβαλλομεν, εἰμέν τε καὶ οὐκ εἰμεν » (ἀπ. 49a)· ἕκαστη χρονικὴ στιγμή οὐδεμίαν διάρκειαν ἔχει, διότι « ποταμοῖσι ταῖσιν αὐτοῖσιν ἐμβαλλουσιν ἕτερα καὶ ἕτερα ὕδατα ἐπιρρεῖ »¹ (ἀπ. 12 = "Αρειος Δίδυμος πρὸς Ἐϋσεβίῳ, Ἐδαγ. Προπ., XV, 20 (D. 471, 1))· ὅτι ὁ ποταμὸς τυγχάνει βεβαίως εἰς καὶ ὁ αὐτὸς εἶναι γνωστόν, ἀλλὰ τὸ ὕδωρ (= χρόνος) εἶναι πάντῃ διάφορον· ἔπειτα « δὲς ἐς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης » (Πλατ., Κρατ., 402 Α., πρὸβ. καὶ ἀπ. 91).

Ὁ Ἡράκλειτος παραβάλλει τὸ « ὕδωρ », τὸ ὁποῖον ρέει καὶ κινεῖται συνεχῶς πρὸς τὸν χρόνον, ὅστις ρέει καὶ οὗτος ἀενάως· ὁλόκληρος αὕτη ἡ οὕτως εἰπεῖν ἐξουσία (= βασιληίη) τοῦ προσδιορίζειν δηλαδὴ χρονικῶς τι ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ γίνεσθαι ἀφορᾷ καὶ ἀνήκει εἰς τὸν παῖδα-χρόνον (= αἰῶνα). Θὰ ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ, διὰ τὴν ὁ Ἡράκλειτος χρησιμοποιοῖ τὴν παρομοίωσιν παῖς-χρόνος; ἴσως ὁ Ἐφέσιος νὰ ἐπεξήτει νὰ χαρακτηρίσῃ διὰ τοῦ « παιδός » τὴν ἀσταθειαν, ἣν πράγματι δεικνύει ὁ χρόνος διὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ προσδιοριζόμενα πράγματα· ἔπειτα εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ Ἡράκλειτος ἔτιμα τοὺς παῖδας περισσότερον τῶν ἀνδρῶν (πρὸβ. Διογ. Λαερτ., IX, 3 καὶ ἀπ. 121· ἰδὲ καὶ ἀπ. 127), διότι οὗτοι εἶναι ἀγνώτεροι αὐτῶν· ἴσως διὰ τοῦτο ὁ Ἡράκλειτος προδύμησε τὴν ἀνωτέρω παρομοίωσιν καὶ δὴ τὴν σύγκρισιν μεταξὺ τοῦ πυρός, τοῦ ἀντιπροσωπεύοντος τὸ θεῖον (= πῦρ = χρόνος = αἰὼν) καὶ τοῦ παιδὸς συμβόλου τῆς ἀγνότητος καὶ τῆς καθαρότητος· Καθ' ἡμᾶς πάντως ἡ μὴ σταθερότης τοῦ χρόνου διὰ τὰ πράγματα τῆς ροῆς, θὰ πρέπη νὰ δειχθῇ διὰ τοῦ « παιδός » καὶ δὴ τοῦ « παίζοντος πεσσούς », ἤτοι τῆς κατ' ἐξοχὴν εἰκόνας τῆς ροῆς καὶ τῆς ἀσταθείας καὶ ἐν γένει πάσης μεταβολῆς, ὡς ἀκριβῶς ὁ

1. Πρὸβ. H. Frankel, Wege und Formen, σ. 78, 3. — O. Gigon, Unt., σ. 104 κ. ἐξῆς. — G. S. Kirk, Cosm. Fragm., σ. 367-380. — K. Reinhardt, Parmenides, σ. 61, Hermes 77 (1942), σ. 18. — A. Rivier, Un emploi archaïque de l'analogie. — L'homme et l'expérience humaine dans les fragments d'Héraclite: Museum Helveticum XIII (1956), σ. 144-164. — G. Vlastos, On Heraclitus, Am. Journ. of Phil. 76 (1956), σ. 388-344. — Zeller-Nestle, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 797, 2.

ρέων χρόνος (πρβ. καὶ τὴν ὑπὸ διάφορον ἔποψιν ἐρμηνεῖαν τοῦ E. Wolf, *Der Ursprung des abendländischen Rechtsgedankens bei Anaximander und Heraklit: Symposion I* (1948), σ. 85 κ.εξῆς).

13. Ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι τοῦ Ἡρακλείτου 82 καὶ 83, ᾧ διασφύζει ὁ Πλάτων (Ἰππ. Μειζων 289 A καὶ 289 B) μνημονεύονται τὰ ἀκόλουθα: «πιθήκων ὁ κάλλιστος αἰσχρὸς ἀνθρώπων γένει συμβάλλειν» καὶ «ἀνθρώπων ὁ σοφώτατος πρὸς θεὸν πίθηκος φανεῖται καὶ σοφία καὶ κάλλει καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν». εἰς τὰ ἀνωτέρω οὐδεμῖα λέξεις ἢ φράσεις Ἡρακλείτειος ἀναφέρεται¹. Καθ' ἡμᾶς θὰ ἔδει ὁ ἐκδότης τοῦ Ἡρακλείτου H. Diels (= *Fragm. d. Vors.*⁴) ὡς καὶ ὁ συνεχιστὴς τῆς ὡς ἄνω ἐκδόσεως W. Krauz νὰ κατατάξωσι τὰ δύο ὡς ἄνω χωρία τοῦ Ἡρακλείτου, οὐχὶ εἰς τὰ ἀποσπάσματα αὐτοῦ (= B), ἀλλ' εἰς τὰς δοξογραφικὰς περὶ τούτου πληροφορίας (= A).

14. Ἐν τινι «ἀποσπάσματι» τοῦ Ἡρακλείτου², ὃ διασφύζει ὁ Χαλκίδιος (4^{ου} αἰῶνος) μνημονεύονται τὰ ἐξῆς: *Sic (ut) aranca, ait, stans in medio telae sensit, quam cito musca aliquem filum suum corrumpit itaque illuc celeriter currit quasi de fili perfectione dolens, sic hominis anima aliqua parte corporis laesa illuc festine meat quasi impatiens laesionis corporis, cui firme et proportionaliter iuncta est.*

Ὁ H. Diels ἐκφράζει ἀμφιβολίας ὡς πρὸς τὴν πατρότητα τοῦ ἀποσπάσματος καὶ παρατηρεῖ: *Ob Heraklit selbst oder eine stoische Paraphrase vorliegt, ist nicht zu entscheiden* (= Diels, *Frg. d. Vors. I*⁴, ἀπ. 67 a ἐν κριτικῷ Ὑπομνήματι)³.

Καθ' ἡμᾶς τὸ μνημονευθὲν ἀπόσπασμα δὲν ἐνέχει Ἡρακλείτειους ἀντιλήψεις καὶ δὲν ἐκφράζει τὸ πνεῦμα τοῦ Ἐφεσίου, συνεπῶς δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς γνήσιον αὐτοῦ. Ἐπειτα οὐδαμῶς ἐμφανίζεται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Ἡρακλείτου, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου (= *hominis anima*) σπεύδει ταχέως πρὸς τι μέρος τοῦ σώματος, ὅταν τοῦτο ὑποστῇ βλάβην τινά· ἀντιθέτως μάλιστα καθ' Ἡράκλειτον

1. Πρβ. ὅσα καὶ ἐν σελίδι 25 ἔχομεν μνημονεύσει. Ἴδὲ καί: W. Zilles, *Zu einigen Fragm. H.: Rheinisches Museum* 62 (1907), σ. 54-60. — W. Verdanius, *Heraclitus B. 82-83 and 15: Mnemosyne* XII (1959), σ. 297.

2. Ἀπ. 67α. Πρβ. M. Pohlenz, *Berl., Phil. Woch.*, 1908, 972 καὶ Χρύσιππον παρὰ *Agrium* 879 (= *Stoicorum Veterum Fragmenta II*).

3. Πρβ. καὶ τὰς ἐν τῷ κριτικῷ ὑπομνήματι παρατηρήσεις τοῦ W. Krauz ἐν τῇ ἀνωτέρω βιβλ. ἐκδόσει.

Ε.Υ.Δ. της Π.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἡ βλάβη τοῦ σώματος ἐμποιεῖ χαρὰν εἰς τὴν ψυχὴν, διότι διὰ τοῦ θανάτου τούτου, ἡ ψυχὴ ὡς μοῖρα τοῦ θεῖου πυρός ἐγκλωβισθεῖσα ἐντὸς τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τεθνεῶσι¹, ζῆ καὶ ἐλευθεροῦται τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος πρὸς ἀπ. 112: «αἰθάνονται θνητοί, θνητοὶ ἀθάνατοι, ζῶντες τὸν ἐκείνων θάνατον, τὸν δὲ ἐκείνων βίον τεθνεῶτες»² (= Ἰππόλ., Περὶ αἰρέσε., IX, 10): πράγματι ἡ αἰωνία περιαιμονή τῆς ψυχῆς εἰς τι σῶμα εἶναι ὁ κάματος αὐτῆς: «μεταβάλλον ἀνακυύεται» καὶ «κάματος ἐστὶ τοῖς αὐτοῖς μοχθεῖν καὶ ἀρχεσθαι» (ἀπ. 81 a-b: Πλουτ., Ἐνν., IV 8, 1 πρὸς ἐπίσης Α. Ν. Ζοῦμπου, εἰς τὴν Ἡρακλείτειον ἔκφρασιν «μεταβάλλον ἀνακυύεται», Πλάτων 12 (1960), σ. 159-161): θὰ ἠδύνατο τις ἴσως νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι ἐν τῇ λυτινικῇ κειμένῳ ὑπάρχουσι λέξεις τινές, αἵτινες ἀνταποκρίνονται πλήρως εἰς τὰς Ἡρακλείτειους ἀντιλήψεις, ὅπως *proportionaliter iuncta est* διὰ τῶν ἀνωτέρω λέξεων ὁ διασώσας ταύτας συγγραφεὺς δηλοῖ ὅτι ἡ ψυχὴ τυγχάνει ἠνωμένη μετὰ τοῦ σώματος κατὰ τινα σταθερὰν ἀναλογίαν ὄντως ἡ σταθερὰ αὕτη ἀναλογία ἀποτελεῖ τὴν κεντρικὴν ἔννοιαν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἡρακλείτου πρὸς ἀπ. 30: «ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα»³ (= Κλήμ. Ἀλεξ., Στωμ., V, 105 (II 396, 10, Stählin) (Πλουτ., Περὶ ψυχῆς 5, σ. 1014 A)) καὶ ἀπ. 31: «μετρέεται εἰς τὸν αὐτὸν λόγον» (= Κλήμ. Ἀλεξ., Στωμ., V, 105 (II 396, 13 Stählin)) ἰδὲ ἐπίσης καὶ ἀπ. 115: «ψυχῆς ἐστὶ λόγος ἑαυτὸν αὐξων. (πρὸς Στωβ., Ἀνθολ., I. 180 a).

Ἐν καταλείδει τὸ ἀνωτέρω χωρίον δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς γνήσιον τοῦ Ἡρακλείτου ἀπόσπασμα διὰ τοὺς λόγους, οὓς ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω.

15. Ἐν ἄλλῳ τινὶ ἀποσπασματι τοῦ Ἡρακλείτου ἀναγράφονται τὰ κάτωθι: «ἀλλὰ τῶν μὲν θεῶν τὰ πολλά, καὶ Ἡράκλειτον ἀπίστημι διαφυγγάνει μὴ γιγνώσκεισθαι»⁴. Ἐν τῷ μνημονευθέντι ἀποσπασματι

1. Πρὸς Α. Ν. Ζοῦμπου, *Interprétation Philosophique du vingt-sixième fragment d'Héraclite*, *Revue des Études Grecques* 59-60 (1946-1947), σ. 1-7.

2. Πρὸς ἐπίσης καὶ Σέξτον Ἐμπειρικόν, Πρὸς Πυρρ. III, 230 πρὸς καὶ περὶ τοῦ 62ου ἀποσπασματος (βιβλιογραφικῶς) ἐν σ. 36, ὑποσ. 2.

3. Cornford, *Class.*, *Quart.*, 28 ἔτος 1934. — W. Kranz, *Philologus* 98 ἔτος 1938. — O. Gigon, *Unt.*, σ. 52. — K. Reinhardt, *Parmenides*, σ. 174. — G. S. Kirk, *Cosm. Fragm.*, σ. 311-314. — Zeller-Nestle, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 812 καὶ ἐν ὑποσημειώσει.

4. Ἀπ. 86 = Πλουτ., Κοριολ. 88. Πρὸς ἐπίσης K. Reinhardt, *Parmenides*, σ. 63, 213, 1 καὶ Zeller, ἐνθ' ἀνωτ., 794, σημ. 1.

σματι εισάγεται ἐν νέον στοιχείον ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείτου πρὸς ἔρευναν τοῦ ὑπερφυσικοῦ (Transzendent), ἢ πίστις (Fideismus).

Ὁ Ἡρακλείτος ἔχει βεβαίως ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν « Λόγον » ὡς μαρτυροῦσι τὰ ὑπ' ἀριθμ. 1, 2, 11, 14, 15, 51, 114 ἀποσπάσματα αὐτοῦ, ἐν τούτοις ὁμολογεῖ ὅτι τὰ ὄρια τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως (ιδεὲ ἀποσπ. 28, 70, 78, 79, 111) δὲν ἐπιτρέπουν τὴν παντελεῖ γνῶσιν τῶν πραγμάτων, ὧν ἡ ἀπόκτησις ἀνήκει μόνον τῷ Θεῷ¹.

Ὁ Ἡρακλείτος θεωρεῖ ἐν τῷ ἀνωτέρω, ὅτι πολλῶν, αἵτινα συμβαίνουν ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ Θεοῦ (= τῶν μὲν θεῶν τὰ πολλὰ) καὶ τὰ ὁποῖα ἀγνοοῦμεν ἕνεκα τῆς ἀδυναμίας τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, θὰ ἡδυνάμεθα νὰ μετέχωμεν μόνον διὰ τῆς πίστεως, ἐνῶ νῦν ἡ ἡμετέρα « ἀπιστία » ἀπομακρύνει ἡμᾶς αὐτῶν (= ἀπιστία διαφυγγάνει μὴ γινώσκεισθαι).

Ὁμολογουμένως ὁ Ἡρακλείτος χρησιμοποιεῖ τὰ ὑπὸ τοῦ Kant χαρακτηρισθέντα ἀργότερον ὡς αἰτήματα, ἤτοι ὠρισμένας προτάσεις, ἃς ὁ « θεωρητικὸς Λόγος » δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξετάσῃ, ὡς κειμένας πέραν πάσης ἐμπειρίας, καὶ μόνον ἡ ἠθικὴ ἀπῆται πίστιν εἰς αὐτάς.

Ἐν κατακλείδι κατὰ τὸ ἀνωτέρω ἀπόσπασμα ἡ ἠθικὴ ὡς πίστις δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν « ἀνθρώπινον Λόγον », ὅταν οὗτος ἀδυνατῇ νὰ ἐρευνήσῃ τὰ ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ « ἀπολύτου » συμβαίνοντα.

16. Ἐνταῦθα θὰ διαλάβωμεν διὰ βραχέων περὶ δύο διαφόρων θέσεων τοῦ Ἡρακλείτου, ἃς οὗτος λαμβάνει ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς γνώσεως.

I. Ἐν τινι ἀποσπάσματι τοῦ Ἡρακλείτου, ὃ διασφῆζει ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, Στωμ., IV, 10 (II 252, 25, Stählin) μνημονεύονται τὰ ἑξῆς: « Δίκης ὄνομα οὐκ ἂν ᾔδεσαν, εἰ ταῦτα μὴ ἦν » (ἀπ. 23).

Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο, πλὴν ἄλλων ἐνέχει καὶ γνωσιολογικὸν χαρακτηριστῆρα, διότι δι' αὐτοῦ ὁ Ἐφέσιος δηλοῖ ὅτι ἡ γνῶσις ἐννοίας τινὸς ὑπάρχει ἐν τῇ ἀντιθέσει αὐτῆς, ἤτοι γινώσκομεν τὰ πράγματα οὐχὶ διὰ τῶν ὁμοίων, ἀλλὰ διὰ τῶν ἀνομοίων ἐπομένως λαμβάνομεν γνῶσιν τῆς ἐννοίας τῆς δικαιοσύνης, ἀφ' οὗ ἐν τῷ μεταξὺ ὑπάρξωσιν ἀδικοὶ πράξεις ἐὰν λοιπὸν « ταῦτα μὴ ἦν », ἤτοι τὰ τῆς ἀδικίας πράγματα, τότε οἱ ἄνθρωποι δὲν θὰ ἐγίνωσκον τὴν ἐννοίαν τῆς δικαιοσύνης « Δίκης ὄνομα οὐκ ἂν ᾔδεσαν ».

Ὁ Στοβαῖος ἐν τῷ Ἀνθολογίῳ αὐτοῦ (I. 177, ἔκδ. Hense) δια-

1. Περὶ προσέτι καὶ τὰ ἀποσπάσματα 2, 72, 113, 116, αἵτινα ἀφορῶσιν εἰς τὰς μεταξὺ « ἀνθρώπου » καὶ « Λόγου » σχέσεις.

σφάζει ἕτερον ἀπόσπασμα τοῦ Ἡρακλείτου, εἰς ὃ ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς: «νοῦσος ὑγιεινὴν ἐποίησεν ἡδὺν καὶ ἀγαθόν, λιμὸς κόρον, κάματος ἀνάπαυσιν»¹ (= ἀπ. 111).

Ἐνταῦθα ἔχομεν τὰ γνωστὰ ζεύγη ἀντιθέσεων, ἧτοι ἡ ἔννοια τῆς ὑγείας δὲν θὰ ὑπῆρχεν ὡς τοιαύτη, εἰὰν δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἀντίθετος αὐτῆς, ἡ νόσος ἢ ἔννοια ἐπίσης τοῦ ἀγαθοῦ δὲν θὰ ὑπῆρχεν, εἰὰν δὲν ὑπῆρχε πρότερον ἢ τοῦ κακοῦ κτλ.

II. Ἐν τινι ἀποσπάσματι τοῦ Ἡρακλείτου, ὃ διασφάζει ὁ Σέξτος ὁ Ἐμπειρικός (Πρὸς Μαθημ., VII, 138), ἀναγράφονται τὰ κάτωθι: «Διὸ δεῖ ἐπεσθαι τῷ (ξυνῷ τουτέστι τῷ) κοινῷ ξυνοῦ γὰρ ὁ κοινός τοῦ λόγου δ' ἐόντος ξυνοῦ ζώουσιν οἱ πολλοὶ ὡς ἰδίαν ἔχοντες φησὶν» (ἀπ. 2), ἧτοι, ἐν ᾧ ὁ «Λόγος» εἶναι κοινός οἱ πολλοὶ ζῶσιν, ὡς νὰ ἔχωσιν ἕκαστος ἰδιαιτερον λογικόν· καὶ περὶ τῆς αἰτίας ταύτης διέλαβον ἤδη ἐν σ. 36 κ. ἑξῆς τῆς παρούσης πραγματείας· ἐκ τῶν ἀναπτυχθέντων ἐκεῖ καταφαίνεται, ὅτι ἀπόλυτος ἐμπιστοσύνη εἰς τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου δὲν ὑπάρχει, διότι ἄλλως, ὡς ἐκ τῆς δευτέρας θέσεως δείκνυται, θὰ ἔπρεπεν ἡ γνώσις καθ' ὁλοκληρίαν νὰ εἶναι ἀπότοκος τοῦ ἀνθρώπου «Λόγου», ἀλλ' οὗτος πάλιν τυγχάνει τμήμα τοῦ θεοῦ καὶ συνεπῶς ἡ γνώσις θὰ ἐγένετο «διὰ τῶν ὁμοίων» (πρβ. Ἀέτιον, IV 7, 2. Diels, Dox. Graeci 392: «ἐξιοῦσαν γὰρ εἰς τὴν τοῦ παντός ψυχὴν ἀναχωρεῖν πρὸς τὸ ὁμογενές»). Ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν συμβαίνουσι, ὡς εἶδομεν, διὸ καὶ ἠναγκάσθη ὁ Ἐρέσιος νὰ τραπῆ καὶ εἰς τὰ περὶ ἐμπειρίας, ὡς δείκνυται ἐν τῇ πρώτῃ θέσει· ἐνταῦθα θὰ ἠδύνατό τις νὰ προσθέσῃ ἀκόμη, ὅτι ἡ ἀνωτέρω ἐμπειρία ἀποβαίνει εἰς τὸ τέλος αἰσθησιαρχία (Sensualismus).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων καθίσταται σαφές, ὅτι δύο ἀντίθετοι γνωσιολογικῶς θεωρεῖται ἡ τοῦ ὀρθολογισμοῦ (Rationalismus) καὶ ἡ τῆς Ἐμπειρίας (Empiricismus) ὑπάρχουσι συγχρόνως ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Ἐφεσίου².

17. Ἐν τινι ἀποσπάσματι τοῦ Ἡρακλείτου (ἀπ. 10) ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς: «...συνάψεις ὅλα καὶ οὐχ ὅλα, συμφερόμενον διωφερόμενον, συνᾶδον, διαᾶδον, καὶ ἐκ πάντων ἐν καὶ ἐξ ἑνὸς πάντα»³ (= ἀπ. Ἀριστ.,

1. Πρβ. Wilamowitz, ἐν Hermes 1927, σ. 276-298.

2. Πρβ. W. Nestle, War Heraklit Empiriker? : Archiv f. Gesch. d. Philos. 26 (1912), σ. 275 κ. ἑξῆς. Ἰδὲ καὶ E. L. o e w, Heraklit von Ephesus, der Entdecker des empirisch-physikalischen Weges der Forschung: Rheinisches Museum 1930, σ. 123-152.

3. Περὶ τοῦ ἀποσπάσματος 10 πρβ. H. F r ü n k e l, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 482.

Περὶ κόσμου 5. 396 b 7). Ὁ Ἡράκλειτος ἐνταῦθα δμιλεῖ περὶ τῆς « ἐνό-
τητος τῶν ἀντιθέσεων » ἢ ἐνότης τούτων, ἥτοι ἡ ἔνωσις δύο ἀντιθέ-
των ἐννοιῶν δίδει τὴν ἀρμονίαν, τουτέστι τὴν ἰσορροπίαν τοῦ κόσμου·
τὸ « συνάψεις » ἐνταῦθα περικλείει τὰς ἀντιθέσεις « ὄλα » καὶ « οὐχ
ὄλα », « συμφερόμενον » καὶ « διαφερόμενον », « συνᾶδον » καὶ « διᾶ-
δον ». Ἐκάστη ἐννοια ὑποκρύπτει καὶ τὴν ἀντίθετον αὐτῆς καὶ αὐτὰι
πάλιν ὁμοῦ εἶναι ἐν τῇ πραγματικότητι ἐν πράγμα « ἐκ πάντων ἐν καὶ
ἐξ ἐνὸς πάντα » ἢ ἔκφρασις « ὄλα καὶ οὐχ ὄλα », ὡς σημαίνουσα ἀρι-
θμοὺς ἀκραιοὺς καὶ κλασματικοὺς καὶ ἐπομένως ἐκφράζουσα ἀντιλή-
ψεις Πυθαγορείων¹ δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθῆ, διότι καθ' ἡμᾶς ἡ ἐννοια
« ὄλα » ἐκφράζει τὴν ἐννοια τῆς πληρότητος ἢ δὲ ἀντίθετος ταύτης,
ἥτοι ἡ ἐννοια « οὐχ ὄλα » προδιαγράφει τὴν ἐννοια τῆς στερήσεως.
Τὸ ἀνωτέρω ἀπόσπασμα συγγενεῦει μετὰ τοῦ 67^{ου} ἀποσπάσμα-
τος²: « ὁ θεὸς ἡμέρη εὐφρόνη, χειμῶν θέρος, πόλεμος εἰρήνη, κόρος
λιμός » αἱ δὲ ἐννοια « κόρος » καὶ « λιμός » ἀντιπροσωπεύουσι πλήρως
τὰς ἐννοιας « ὄλα » καὶ « οὐχ ὄλα ». Θὰ ἡδύνατό τις νὰ προσθήσῃ, ὅτι
ὀπισθεν τῶν δῆθεν ἀντιθέσεων « ἐξ ἐνὸς πάντα » βασιλεύει ὡς γνωστὸν
ἡ ἐνότης « ἐκ πάντων ἐν » ἥτις καὶ ἀποτελεῖ τὴν « coincidentia oppo-
sitorum »³, τουτέστι τὴν καθ' Ἡράκλειτον ἐννοια τῆς ἀρμονίας.

Ὡς γνωστὸν πλείστοι ἐρμηνευταὶ ἐρμηνεύουσι τὴν ἐννοια « συνά-
ψεις »⁴ διὰ τῆς λέξεως διαδοχή, ἥτοι ὅτι ἡ ἐνότης σχηματίζεται διὰ

— O. Gigon, Unt., σ. 20 - 23 καὶ 27, 28, 44 κ. ἐξῆς. G. S. Kirk, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 167 - 179. — K. Reinhardt, Parmenides, σ. 216 - 273. — A. Rivier, ἐνθ' ἄνωτ. (= Museum Helveticum 1956), σ. 149 καὶ ὑπόσημ. 20 - 21. B. Snell ἐν Hermes 66 (1941), σ. 84 - 87. R. Walzer, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 52. — E. Zeller, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 330, 1.

1. Πρβ. Κ. Δ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἄν. — Ἀπόσπ. 10.

2. Περὶ τοῦ 67^{ου} ἀποσπάσματος (βιβλιογραφικῶς) πρβ. ἐν σ. 6 ὑπόσ. 4.

3. Πρβ. ἀπ. 50: « Οὐχ ἐμοῦ ἀλλὰ τοῦ λόγου ἀκούσαντας ὁμολογεῖν σοφὸν ἔστιν ἐν πάντα εἶναι » (= Ἰππόλ., Περὶ αἰρέσε. IX 9). Ἴδὲ καὶ Gigon, 44, 57, 101. — H. Gomperz, Ztschr. f. öst. G. (1910), 967. — W. Sitz, Ber. (1922 - 1923), 43. — R. K. Hack, God in Greek Philosophy, 70 - 71. — Hölischer, Varia κτλ., 71. — Kirk, 65 - 72. — Reinhardt, Parmenides, 205. — Rivier, L'homme et l'expérience humaine κτλ. ἐν Mus. Helv., 1956, 153. — B. Snell, Phil. Unter., XXIX (1924), σ. 48 - 49, τοῦ αὐτοῦ, ἐν Hermes 61 (1926), σ. 373 - 374.

4. Πρβ. ἐπίσης παρὰ Diels, Frg. d. Vors.⁴, I ἀπ. 10 καὶ τὰς ἄλλας γραφάς, ἀντὶ τοῦ « συνάψεις » = « συντάψεις » = « συλλάψεις » κτλ. ἥτοι συνθέσεις ἀλλὰ πάντως τόσον τὸ « συνάψεις » = ἔνωσις, ὅσον καὶ τὸ « συλλά-

τῆς ἀμέσου διαδοχῆς, ἀλλ' ὁ Ἡρακλείτος ὁμιλεῖ πίντοτε περὶ ἐνώσεως ἀντιθέσεων. Ἐν τῷ 67^ο ἀποσπάσματι αὐτοῦ ὁ Ἡρ. ἀναφέρει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι «*ἡμέρη εὐφρονή, χειμῶν θέρος, πύλεμος εἰρήνη, κόρος λμός*», δηλαδή ἡ ἔννοια τῆς ἐνότητος ἐκφράζεται ἐνταῦθα διὰ τῶν ἀναφερομένων ἀντιθέσεων· ἐπομένως ἡ ἔννοια τοῦ θείου εἶναι τὸ «*Ἐν*», ἐν ᾧ συγχρόνως εἶναι τοῦτο καὶ «*πολλά*»· «*Ἐν*» εἶναι ὡς ἐνότης ἀντιθέσεων, «*πολλά*» εἶναι, διότι εἶναι καὶ σύνολον ἀντιθέσεων.

Ὁ «*χειμῶν*» δὲν διαδέχεται τὸ «*θέρος*», ὡς ἀκριβῶς ἡ νῦν τὴν ἡμέραν, οὔτε βεβαίως τὸ θεῖον εἶναι πότε «*χειμῶν*» καὶ πότε «*θέρος*» ἢ πότε «*ἡμέρη*» καὶ πότε «*εὐφρονή*», ἀλλ' εἶναι συγχρόνως καὶ «*χειμῶν*» καὶ «*θέρος*» καὶ «*ἡμέρη*» καὶ «*εὐφρονή*»· τοῦτο εἶναι ἐνότης ἀντιθέσεων· μόνον ἡ ἐνότης ἀντιθέσεων ἐκφράζει τὴν ἁρμο- νίαν, εἰς ἣν περιέχεται ἡ ἔννοια τοῦ θείου.

18. Ἡ προσπάθεια τοῦ W. Capelle¹ (ἐντ' ἀνωτ., σ. 130-157) ὅπως ὑπαγάγη εἰς διαφόρους ὁμίδας τὰ συγγενῆ τοῦ Ἡρακλείτου ἀποσπάσματα εἶναι ἀπὸ πάσης ἐπόψεως ἀξία καὶ ἰσχύλιμος· πράγματι ἡ συγκέντρωσις τούτων εἰς ὁμοιογενεῖς ὁμίδας συντελεῖ διὰ τὴν διακρίβωσιν ἐνιαίων καὶ μεγαλυτέρων τμημάτων τοῦ περὶ «*φύσιος*» ἀπολεσθέντος ἔργου τοῦ φιλοσόφου, ἐν ᾧ συγχρόνως παρέχει ἐναργε- στέραν εἰκόνα τόσον τοῦ συγγράμματος, ὅσον καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ (πρβ. Α. Ν. Ζοῦμπον, Περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τοῦ περὶ «*φύσιος*» ἔργου τοῦ Ἡρ., Ἀθήναι 1956, Πλάτων, 8, 1956, σ. 93).

Ἐν τοῖς ἐξῆς θὰ παρατηρήσωμέν τινα ὡς πρὸς τὰ ἀνωτέρω :

Ὁ Capelle θεωρεῖ, ὅτι τὸ μὲν 43^{ον} ἀπόσπασμα τοῦ Ἡρακλείτου : «*Ὑβρον² χρῆ σβεννῶναι μᾶλλον ἢ πυρκαϊῆν*» ἀνήκει εἰς τὰ ἀναφερόμενα περὶ πολιτικῶν πραγμάτων³, τὸ δὲ 94^{ον} : «*Ἥλιος γὰρ οὐχ ὑπερβήσεται*

φως» = συλλαβή, σύνθεσις τὸ αὐτὸ ὑπονοοῦσιν, ἦτοι ὅτι ἀμφότερα περι- κλείουσι τὴν ἐνωσιν τῶν ἀντιθέσεων.

1. Πρβ. καὶ H. Gomperz, Über die ursprüngliche Reihenfolge einiger Bruchstücke Heraklits: Hermes 1923, σ. 20-56, 188 P. Schuster, Heraklit von Ephesus. Ein Versuch dieser Fragmente in ihrer ursprünglichen Gestalt wieder herzustellen, Acta Soc. Phil. Lips. III (1873), σ. 1-397. — O. Gilbert, Heraklits Schrift Περὶ φύσιος, Neue Jahrb. 23 (1909), σ. 161-179.

2. Περὶ τῆς ἐννοίας «*Ὑβρις*» ὁ Capelle (ἐντ' ἀνωτ., σ. 151, 3) ση- μαίνει τὰ ἐξῆς : ὕβρις, d. h. eigentlich «*Überhebung*», die sich über die Schranken alles Menschlichen hinwegsetzt und daher kein Mass hält.

3. Πρβ. Α. Ν. Ζοῦμπον, Herakleitos von Ephesos als Staatsmann

μέτρα· εἰ δὲ μή, Ἐρινύες μιν Δίκης ἐπιβουροὶ ἐξευρήσουσιν» ἀποτελεῖ τμήμα τῆς θεολογίας αὐτοῦ¹.

Διὰ τῆς λέξεως « Ὑβρις » ὁ Ἡρ. νοεῖ ἀσφαλῶς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ἐξέλθῃ τῶν ὁρίων τῆς ἠθικῆς καὶ ὑψώσῃ ἑαυτὸν ὑπὲρ τὸ « μέτρον », τούτεστι νὰ ἐγκολπωθῇ οὗτος τὴν ἔννοιαν τῆς οἰήσεως κτλ. Τὸ τοιοῦτον λέγει ὁ Φιλόσοφος πρέπει νὰ ἐξαλειφθῇ καὶ νὰ προηγηθῇ ἔτι καὶ τῆς σβέσεως τῆς πυρκαϊᾶς. Εἶναι λίαν γνωστὸν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἐφεσίου διὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ « μέτρου », διότι καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ πῦρ τὸ αἰζῶον « ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννόμενον μέτρα » (ἀπ. 30).

Τέλος διὰ τὴν ἐνισχύση οὗτος ἔτι περισσότερο τὴν ἔννοιαν τοῦ « μέτρου » προσήγαγεν ὡς παράδειγμα τὸ 94^{ον} ἀποσπάσμα αὐτοῦ ἀναγράφων ὅτι, οὔτε καὶ ὁ ἥλιος ἀκόμη δύναται νὰ ὑπερβῇ τὰ « μέτρα » αὐτοῦ, διότι ἄλλως θὰ διαταχθῶσιν αἱ Ἐρινύες, αἱ ὑπερέττιαι τῆς δικαιοσύνης, νὰ ἐπαναφέρωσι τοῦτον εἰς τὴν κανονικὴν αὐτοῦ ὁδόν. Ἐν ὀλίγαις λέξεσιν ὁ Ἡράκλειτος ἐπιλαμβάνεται ἐν τοῖς δυσὶν ἀποσπάσμασιν αὐτοῦ περὶ τῆς μὴ « ὑπερβάσεως τοῦ μέτρου » ἀναγράφων ὅτι πάντες οἱ ἀνθρώποι, ὕσον καὶ τὰ οὐράνια ἀκόμη ἐν τῷ σύμπαντι σώματα δρῶντες νὰ ἔχωσιν ὡς γνώμονα τὴν ἔννοιαν τοῦ « μέτρου »².

19. Ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι 119 καὶ 78 τοῦ Ἡρακλείτου παρατηρεῖ τις τὴν στενὴν σχέσιν τοῦ νοήματος τούτων καὶ καθ' ἡμᾶς θὰ ἀπειτέλουν ταῦτα χωρίον ὁμοιογενὲς εἰς τὸ περὶ « φύσιος » ἔργον τοῦ Ἡρακλείτου.

Ἐν τοῖς ἐξῆς θὰ προσπαθῆσωμεν νὰ σχολιάσωμεν τὰ ἀνωτέρω ἀποσπάσματα, ἂν καὶ ταῦτα ἔχουσι δεόντως ἐπεξεργασθῇ ὑπὸ νεωτέρων ἐρευνητῶν, ἀλλὰ κατ' ἄλλον βεβαίως τρόπον³.

und Gesetzgeber (= Die Politischen Theorien der Vorsokratiker), Athen 1956, σ. 98 κ. ἐξῆς.

1. Περβ. Διογένην Λαέρτιον IX, 5 : « ...διήρηται δὲ εἰς τρεῖς λόγους, εἰς τὸν περὶ τοῦ παντός καὶ πολιτικὸν καὶ θεολογικόν ».

2. Ὁ Olof Gigon, Untersuchungen zu Heraklit, Leipzig 1935 καὶ ἐν ἀποσπάσματι 94, μνημονεύει τὰ περὶ ἐκλείψεων τοῦ Ἥλιου κτλ. καὶ δέχεται ὅτι ὄντως αἱ ἐκλείψεις, ἀγνωστοὶ αὔσαι διὰ τοὺς ἀνθρώπους, θὰ ἐφαίνοντο πράγματι παρακωλύουσαι τὴν κανονικὴν τοῦ Ἥλιου τροχίαν καὶ οὕτω θὰ παρεῖχον φόβον εἰς αὐτούς. — Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ « μέτρου » καθ' Ἡράκλειτον περβ. καὶ ἀποσπάσμα 31· ἰδὲ Zeller, 814, 2, 865, 8 καὶ Gigon, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 64 κ. ἐξῆς. — Περβ. ἐπίσης καὶ τὰ περὶ « Ἥλιου » μνημονευόμενα ἀποσπάσματα, 3, 6, 99, 100.

3. Περβ. Bruno Sueli, Die Sprache Heraklits, Hermes 61 (1926),

Ἐν τῷ 119^φ ἀποσπάσματι μνημονεύονται τὰ ἑξῆς : « ἦθος ἀνθρώπου δαίμων » (Στοβ., Ἀνθ., IV, 40, 23) τὸ ἦθος ἐνταῦθα ἔχει τὴν σημασίαν τοῦ χαρακτήρος· καὶ χαρακτήρα νοοῦμεν τὸ σύνολον τῶν ψυχικῶν ιδιοτήτων τοῦ ἀνθρώπου, αἵτινες προσδιορίζουσι τὰς πράξεις αὐτοῦ, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὁ μόνιμος τρόπος τοῦ πράττειν.

Αἱ ψυχικαὶ ὁμοῦς ιδιότητες ἀπορρέουσι πᾶσαι ἐκ τῆς παγκοσμίου ψυχῆς, ἥτοι τῆς ψυχῆς τοῦ Σύμπαντος· καὶ ψυχὴν τοῦ Σύμπαντος καλεῖ ὁ Ἡράκλειτος τὴν ἐννοίαν τοῦ « ἀρχηγόνου πυρός », τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ἐννοία ἀντιπροσωπεύεται ἐνταῦθα διὰ τῆς λέξεως « δαίμων »¹.

Ἐπομένως ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ σταθερὰ δηλαδὴ κατευθυνσις τῆς βουλήσεως αὐτοῦ, πηγάζει ἐκ τῆς ψυχῆς τοῦ σύμπαντος, ἥτοι τοῦ Θεοῦ.

Ἐν τῷ 78^φ ἀποσπάσματι τοῦ Ἐφεσίου μνημονεύονται τὰ καίτωσι : « ἦθος γὰρ ἀνθρώπειον μὲν οὐκ ἔχει γνώμης², θεῶν δὲ ἔχει »³ (Ὠριγ., Κατὰ Κέλσου, VI, 12, σ. 82, 23, Koetschau).

Ἐν τῷ μνημονευθέντι ἀποσπάσματι ὁ Ἡράκλειτος συμπληροῖ καὶ ὀλοκληροῖ τὴν σκέψιν αὐτοῦ. Ἐνταῦθα φαίνεται, ὅτι ὁ Ἐφέσιος ἀρνεῖται εἰς τὸν ἀνθρώπον τὴν δυνατότητα τῆς γνώσεως τοῦ ἀληθοῦς καὶ γενικῶς τὴν ἰκανότητα, ὅπως πράξῃ οὕτως τὸ ὀρθόν.

Κατ' αὐτὸν αἱ ψυχικαὶ ἐκεῖναι ιδιότητες, αἵτινες ἀπορρέουσιν ἐκ τῆς ψυχῆς τοῦ Σύμπαντος, καὶ ἀπαρτίζουσι τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις πάλιν ἔχει τὸν κέντρον αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, θὰ ἔδει νὰ κατευθύνωσι τοῦτον εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ εἰς

σ. 363 κ. ἑξῆς, ἰδὲ E. Hoffmann, Die Sprache und die archaische Logik, Tübingen 1926 (= Heidelberger Abhandlungen zur Philosophie und ihrer Geschichte, 8 (Herausgegeben von Ernst Hoffmann und Heinrich Rickert)) πρβ. ἀκόμη O. Gigon, ἐνθ' ἄνωγ., ἐν ἀποσπ. 78 καὶ 119. Περὶ τοῦ ἀπ. 119 ἰδὲ καὶ τὰς σκέψεις τοῦ M. Heidegger.

1. Ὅτι ἡ λέξις δαίμων ἔχει πλὴν τῆς σημασίας τοῦ θεοῦ καὶ πλείστας ἀκόμη σημασίας, ὡς τὴν τῆς τύχης, εἶναι γνωστόν. Τὰ τοιαῦτα ὑπάρχουσιν ἐν ἀφθονίᾳ παρὰ E. W. Rohde, Psyche, Tübingen 1910 (5^η καὶ 6^η ἐκδόσις).

2. Ὁ Werner Jaeger ἐν Theology of the early Greek Philosophers, Oxford 1947, σ. 233 θεωρεῖ τὴν « γνώμην » ὡς γνῶσιν τοῦ μέτρου καὶ σχετίζει ταύτην διὰ τῶν ἀποσπασμάτων 30 καὶ 31, ὅτι δὲ ἡ γνώμη ἔχει τὴν σημασίαν τῆς γνώσεως πρβ. ἐν Θεόγνιδι, στίχ. 1171.

3. Περὶ τοῦ 78^{ου} ἀποσπάσματος (βιβλιογραφικῶς) πρβ. τὰ ἐν σελίδι 37 ὑποσημ. ὁ μνημονευόμενα. Ἰδὲ καὶ A. N. Ζοῦμπου, Καταλογικὰ προβλήματα παρ' Ἡρακλείτου, Ἀθηνᾶ 63 (1959), σ. 301 κ. ἑξῆς ὡς καὶ Varia Heraclitea, Πλάτων 13 (1961), σ. 70 κ. ἑξῆς.

E. J. Annas π. 11
IOANNIS A. 2006

τὴν δρθὴν ὁδὸν τοῦ πράττειν, ἀλλὰ πάντα ταῦτα δυστυχῶς δὲν προσφέρονται διὰ τὸν ἄνθρωπον εἰμὴ μόνον διὰ τὸ θεῖον.

Ὁ Ἡράκλειτος θεωρεῖ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ὡς μοῖραν τοῦ θείου πυρός, τῆς παγκοσμίου ψυχῆς, ἣτις εὑρίσκεται ἐγκλωβισμένη ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ σώματος: «*ὅτε μὲν γὰρ ἡμεῖς ζῶμεν, τὰς ψυχὰς ἡμῶν τεθνάναι καὶ ἐν ἡμῖν τεθάρθαι, ὅτε δὲ ἡμεῖς ἀποθνήσκομεν τὰς ψυχὰς ἀναβιοῦν καὶ ζῆν*»¹ (= Σέξτος Ἐμπειρικός, Πρὸς Πυρρ., III, 230).

Ἐπομένως ὁ Θεὸς θὰ ἔδει ὑπὸ τὴν μορφήν ψυχῆς-πυρός νὰ κατευθύνῃ ἐκάστου τὰς πράξεις καὶ συνεπῶς τόσον ἡ νόησις, ὅσον καὶ ἡ βούλησις αὐτοῦ νὰ ἐξησφάλιζον εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν γνῶσιν καὶ τὴν πράξιν τοῦ δρθοῦ, πλὴν ὁμως διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους, καθ' οὓς ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀποθνήσκει ζῶντιος ἔτι τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἐπιτυγχάνονται τὰ ἀνωτέρω, διότι «*τῷ μὲν θεῷ καλὰ πάντα καὶ ἀγαθὰ καὶ δίκαια, ἄνθρωποι δὲ ἢ μὲν ἀδίκᾳ ὑπεκλήφασιν ἢ δὲ δίκαια*»² (ἀπ. 102).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω σαφὲς καθίσταται ὅτι ὁ Ἡράκλειτος θεωρεῖ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου ἀνεξαρτήτους τῆς θείας Οὐσίας³, ἂν καὶ θὰ ἠῦχετο οὗτος, ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐξηριτᾶτο παντάπασι ἐκ τοῦ θείου, ἀλλὰ παρὰ τὰς διαμαρτυρίας αὐτοῦ πάντες οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀκολουθοῦσι τὸν «*κοινὸν*» καὶ «*θεῖον λόγον*», ἐν ᾧ κατ' αὐτὸν θὰ ἔδει «*ἔπεθαι τῷ (ξυνῷ, τουτέστι τῷ) κοινῷ*» ξυνὸς γὰρ ὁ κοινός» (ἀπ. 2 = Σέξτ. Ἐμπ., Πρὸς Μαθημ., VII, 133).

Ταῦτά εἰσιν ἱκανά, ἵνα δείξωσιν ὅτι ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου ἀδυνατεῖ νὰ ὁδηγήσῃ τὴν βούλησιν αὐτοῦ εἰς πράξεις δρθάς, διότι ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου δὲν γινώσκει τὸν «*θεῖον λόγον*» καὶ πράττει ἐπομένως οὗτος κατὰ τὸν «*ἀνθρώπειον*».

20. Ἐν ἄλλῳ τινὶ ἀποσπάσματι μνημονεύονται τὰ κάτωθι: «*πυρός τε ἀνταμοιβή τὰ πάντα καὶ πῦρ ἀπάντων ὀκωσπερ χρυσοῦ χρήματα καὶ χρημάτων χρυσός*» (ἀπ. 90 = Πλουτ., Περὶ Εἰ 8, σ. 388 E).

Τὸ μνημονευθὲν ἀπόσπασμα δύναται νὰ διακριθῇ εἰς δύο θέσεις ἐν τῇ πρώτῃ θέσει διαφαίνεται τὸ περιεχόμενον τοῦ 10ου ἀποσπάσματος τοῦ Ἐφεσίου (Ἄριστ., Περὶ κόσμου 5. 396 b 7): «*καὶ ἐκ πάντων ἐν καὶ ἐξ ἐνός πάντα*», ἣτοι «*ἐκ πυρός τὰ πάντα συνεστάναι καὶ εἰς τοῦτο ἀναλύεσθαι*» (Διογ. Λαερτ., IX, 7), ἢ ἀκόμη «*ἐκ πυρός γὰρ*

1. Περβ. καὶ τὰ ἐν σελίδι 35 κ. ἐξῆς μνημονευόμενα.

2. Περβ. O. G i g o n, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 146.

3. Περβ. A. N. Z o θ μ π ο ν, Τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως κατ' Ἡρακλείτῳ, Ἀθήναι 1958, σ. 5 κ. ἐξῆς.

τά πάντα γίνεσθαι καὶ εἰς πῦρ πάντα τελευτᾶν»¹ ('Αριστ., Μεταφ. Α 3. 984 a 7. — Σιμπλ., Φυσ. 23, 33 (θεωρ., Φυσ. ἀπ. 1, 1), 475)).

Ἐν τῇ δευτέρᾳ θέσει « ὁκωσπερ χρυσοῦ χρήματα καὶ χρημάτων χρυσός » παρέχεται ὑπὸ τοῦ Ἐφέσιου παραδείγμα, διασαφήσεως χάριν, καθ' ὃ τὸ « πῦρ » προσλαμβάνει τὴν ἔννοιαν τοῦ « χρυσοῦ » καὶ τὰ « πάντα » τὴν τῶν « χρημάτων » (= πραγμάτων ἔχοντων ἀξίαν ἀγοραστικὴν) καὶ οὕτω πῶς λαμβάνει χώραν, ὡς νὰ ἐπρόκειτο περὶ τῆς γνωστῆς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων συναλλαγῆς : χρυσοῦ χρήματα (= πῦρὸς πάντα) ὡς καὶ « χρημάτων χρυσός » (= καὶ πῦρ ἀπάντων).

21. Ἐν τῷ 16^ο ἀποσπάσματι τοῦ Ἡρακλείτου περιλαμβάνονται ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως (Παιδαγ., II, 99 (I 216, 28, Stählin)) τὰ ἑξῆς : « λήσεται μὲν γὰρ ἴσως τὸ αἰσθητὸν φῶς τις, τὸ δὲ νοητὸν ἀδύνατόν ἐστιν, ἢ ὡς φησιν Ἡρ. τὸ μὴ δύνόν ποτε πῶς ἂν τις λάθῃι »

Ὅτι ὁ Ἡρακλείτος ὑπονοεῖ τὸ μνημονευθὲν ἀνωτέρω φῶς, ὡς νοητὸν (= μὴ δύνόν ποτε)² εἶναι καταφανές, πλὴν ὅμως τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο ἐνέχει καὶ χαρακτηρισθῆναι θεολογικόν (ἰδὲ Capelle ἐνθ' ἀνωτ., σ. 138) δι' αὐτοῦ ὁ Ἐφέσιος ὑπαινίσσεται τὸ θεῖον (: πῦρ : φῶς = νοητὸν), ἐνώπιον τοῦ ὁποῦ οὐδὲν προᾶγμα δύναται νὰ κρύπτεται (περὶ τοῦ ἀνωτέρω ἀποσπάσματος ἰδὲ Zeller 843, 4. — Gomperz, S. B. Wien., Ak. 113, σ. 1004 κ. ἑξῆς. — Gigon, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 137 κ. ἑξῆς), τουτέστιν ὁ φιλόσοφος παρουσιάζει διὰ τῆς μνημονευθείσης ἐκφράσεως τὴν πανσοφίαν τοῦ ἀνωτάτου ὄντος, τοῦ ἑνός, διότι τοῦτο πράγματι « ἐπίσταται γνώμην ἐτεῆ κυβερνῆσαι πάντα διὰ πάντων » (ἀπ. 41³ = Διογ. Λαερτ., IX, 1 (κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ H. Snell)).

22. Ἐν τινι ἀποσπάσματι τοῦ Ἡρακλείτου μνημονεύονται τὰ κάτωθι : « Διδάσκαλος δὲ πλείστον Ἡσίοδος ταῦτον ἐπίσταται πλεῖστα εἰδέναι, ὅστις ἡμέρην καὶ εὐφρόνην οὐκ ἐγέγνωσκεν ἔστι γὰρ ἐν » (ἀπ. 57⁴ = Ἰππολ., Περὶ αἰρέσε. IX, 10).

Τὸ μνημονευθὲν ἀπόσπασμα, πλὴν τῶν ἐχθρικών τοῦ Ἡρακλείτου διαθέσεων ἔναντι τοῦ Ἡσίοδου (πρβ. καὶ τὰ περιφραστικῶς

1. Περὶ τοῦ 10^{ου} ἀποσπάσματος (βιβλιογραφικῶς) πρβ. σ. 50, 3.

2. Πρβ. πῦρ ἀείζων (= ἀπ. 30).

3. Περὶ τοῦ 41^{ου} ἀποσπάσματος (βιβλιογραφικῶς) πρβ. σ. 35, 3.

4. Πρβ. H. Frankel, ἐν Am. Journ., Phil. 69 (1938), σ. 305-337 τοῦ αὐτοῦ, Dichtung und Philosophie des frühen Griechentums, New York 1951 (Heraklit, σ. 478-486). — G. S. Kirk, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 155-161. — W. Kranz ἐν Hermes 69 (1934), σ. 115. — K. Reinhardt, Parmenides, σ. 117, 233-237.

περιεχομένον ἀποσπάσματα τοῦ Ἐφεσίου, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς τότε ποιητὰς καὶ φιλοσόφους, ἦτοι τὰ 42, 40, 129) ἐνέχει καὶ τὴν ἐξῆς δυσκολίαν· τίνα τρόπον δηλαδὴ ἐν προκειμένῳ νοεῖ ὁ φιλόσοφος τὴν ἔννοιαν τῆς ταυτότητος ἡμέρας καὶ νυκτός· θεωρεῖ δηλαδὴ οὗτος ὅτι ἡ ἡμέρα διαδέχεται τὴν νύκτα καὶ ἀντιθέτως οὕτως, ὥστε πάντα ταῦτα ἀποτελοῦσιν ὁμοῦ τὴν εἰρημένην τῆς ταυτότητος ἔννοιαν; ἢ ἄλλως πως; καθ' ἡμᾶς ἡ ταυτότης αὕτη δὲν τυγχάνει ἐπακολούθημα χρονικῆς ἀπλῶς διαδοχῆς, ἀλλ' ὡς ἀντιθέσεις εἶναι συγχρόνως καὶ τὸ « ἓν » καὶ τὸ « ἕτερον »· ἡ ἔννοια τῆς ἀντιθέσεως ὡς ταυτότητος δύο ἐννοιῶν καθ' Ἡρακλείτου δὲν ὑφίσταται ὡς διαδοχὴ, ἀλλ' ὡς παρουσία ἀμφοτέρων, διότι ἀκριβῶς τὸ « ἓν » εἶναι συγχρόνως καὶ « πολλὰ » καὶ ἀνάπαλιν κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἐφεσίου (ἀπ. 10 (Ἄριστ., Περὶ Κόσμου B. 396 b 7): ἐκ πάντων ἓν καὶ ἕξ ἑνὸς πάντα).

Πρὸς διευκρίνησιν τῶν ἀνωτέρω προσάγω καὶ τὸ 67ον ἀπόσπασμα αὐτοῦ¹ (= Ἰππόλ. IX, 10): «ὁ θεὸς ἡμέρη εὐφρόνη, χειμὼν θέρος, πόλεμος εἰρήνη, κόρος λιμὸς»· αἱ ἀντιθέσεις αὗται τοῦ μνημονευθέντος ἀποσπάσματος δὲν ἀποτελοῦσι ταυτότητα ἀντιθέσεων κατόπιν χρονικῆς διαδοχῆς, καθ' ἣν δηλαδὴ ἡ ἡμέρα εἶναι ἀπότοκος τῆς νυκτός, ὁ χειμὼν τοῦ θέρους, ὁ πόλεμος τῆς εἰρήνης, ὁ κόρος τοῦ λιμοῦ, ἀλλ' ἀντιθέτως εἶναι αὗται συγχρόνως καὶ τὸ « ἓν » καὶ τὸ « ἄλλο »· πάντα ταῦτα εὐρίσκονται ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ Ὑπεριάτου ὄντος, τοῦ Θεοῦ· ὁ Θεὸς δὲν εἶναι πότε ἡμέρα καὶ πότε νύξ, ἡ ἔννοια δηλαδὴ τῆς ἐνότητος δὲν προέροχεται ἕξ ἀντικαταστάσεως, ἀλλ' ἀντιθέτως τὸ θεῖον εἶναι συγχρόνως « ἡμέρη τε καὶ εὐφρόνη ».

Ἐν προκειμένῳ εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ αἱ ἀνωτέρω ἀντιθέσεις ὑφίστανται συνένωσιν καὶ ἄρσιν· ἐν εἶδος « coincidentiae oppositorum », ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ Νικόλαος Cusanus (1401 - 1464).

Τέλος, εἰς τὰς ἀνωτέρω περὶ τοῦ μνημονευθέντος ἀποσπάσματος παρατηρήσεις σχέσιν ἔχει καὶ τι ἀπόσπασμα τοῦ Ἐφεσίου, ὃ μνημονεύει ὁ Πλούταρχος (ἀπ. 106² = Πλουτ., Κάμιλ. 19): «...Ἐπέπληξεν Ἡσιόδῳ ἀγνοοῦντι φύσιν ἡμέρας ἀπάσης μίαν οὖσαν» (πρβ. Α. Ν. Ζοῦμπον, Παρατηρήσεις εἰς ἀπόσπασμα τοῦ Ἡρακλείτου, Ἀθήναι 1956). Ἐν τῷ παρεχομένῳ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἀποσπάσματι δίδεται

1. Περὶ τοῦ 67ου ἀποσπάσματος (βιβλιογραφικῶς) πρβ. σ. 81, 8.

2. Πρβ. O. Gigon, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 182. — W. Kranz, Hermes 69 (1934), σ. 115. — Kirk, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 157 - 160. — K. Reinhardt, Parmenides, σ. 177.

ὕπὸ τοῦ Capelle (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 157, 1) ἢ καί τωθι ἐξηγήσεις: « Herakleitos verachtet den Aberglauben an « gute » und « böse » Tage, Zumal in Hesiods « Werken und Tagen » » καὶ εἶναι δυνατὸν ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Capelle ὁ Ἡρακλείτος νὰ αἰσθάνηται περιφρόνησιν τινα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τοῦ Ἡσίοδου δεισιδαιμονίαν, διὰ τὸ τελευταῖος διέκρινεν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ « Ἔργα καὶ ἡμέραι », τὰς ἡμέρας εἰς « καλὰς » καὶ εἰς « κακὰς » πέραν δὲ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης ὁ Ἡρακλείτος ἐδίδασκε τὴν ἐνότητα τῶν ὁποιωνδήποτε ἀντιθέσεων καὶ ἐπομένως « φύσιν ἡμέρας ἀπάσης μιᾶς οὐσας »¹.

28. Ἐν τοῖς ἀποσπάσμασιν 12b: « καὶ ὁ κυκεῶν διίσταται (μὴ) κινούμενος » καὶ 12ba: « Μὴ ἐπιλήθῃς ἡμῶς πλοῦτος Ἐγγύτιοι, ἐν ἔξελέγχοισθε πονηρευόμενοι » (Τζέτζης εἰς Ἀριστοφ., Πλουτ. 88 (Ambr., Paris)) δύναται νὰ παρατηρήσῃ τις τὰ ἐξῆς: ἐν τῷ πρώτῳ ἀποσπάσματι ὁ Ἡρ. διδάσκει τὰ ἐκ τῆς κινήσεως διὰ τοῦ « κυκεῶνος » κλεονεκτήματα ὁ « κυκεῶν », ὡς γνωστὸν, εἶναι ποτὸν τι, τὸ ἄποϊον περιέχει πλὴν ἄλλων καὶ ἄλευρον ἐκ κριθῆς (τὰ ἐν τῷ ποτῷ τούτῳ διάφορα στοιχεῖα ἔπρεπε νὰ κινήθωσιν αὐτως, ὥστε ταῦτα νὰ ἀποτελέσωσι διὰ τῆς κινήσεως ἐν κρᾶμα ἐκ τῶν ἀνωτέρω στοιχείων, τουτέστι τὸν « κυκεῶνα »).

Τὸ τοῦ « κυκεῶνος » ὑπὸ τοῦ Ἐρεσίου μνημονευθὲν ὡς παρὰδειγμα δὲν ἐλέχθη ὑπὸ τούτου τυχαίως καὶ ἀτόπως: ἔπειτα ἐν τῷ ἑτέρῳ ἀποσπάσματι ἐκφράζεται ἡ « εὐχὴ » τοῦ Ἡρακλείτου πρὸς τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ, ὅπως οὗτοι μὴ στερηθῶσι τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν.

Ἡ ἀνωτέρω τοῦ Ἡρακλείτου ἐκφρασις φέρει πρὸς ἡμῶν τὸ ἐξῆς τοῦ Πλουτάρχου χωρίον: « οἱ δὲ συμβολικῶς ἄνευ φωνῆς ἢ δὴ φράζοντες οὐκ ἐπαινοῦνται καὶ θαυμάζονται διαφερόντως: ὡς Ἡρ. ἀξιούτων αὐτὸν τῶν πολιτῶν γνώμην τιν' εἰπεῖν περὶ ὁμοιοῦς, ἀναστὰς ἐπὶ τὸ βῆμα καὶ λαβὼν ψυχροῦ κόλωνα καὶ τῶν ἀλφειῶν ἐπιπάσας καὶ τῷ γλῆ-

1. Φαίνεται ὅτι ὁ Σενέκας (= ἐπιστ. 12, 7) διέσωσεν ἐν λατινικῇ μεταφράσει τὰς ἀνωτέρω σκέψεις τοῦ Ἡρακλείτου (= unus dies pars omni est). Ὁ H. Diels περὶ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων παρατηρεῖ τὰ ἐξῆς: « Seneca fügt zu « hoc alius aliter excepit: dixit enim parem esse horis... alius ait parem esse unum diem omnibus similitudine » (= Frg. 4. Vorsokr., I⁴, σ. 98 ἐν κριτικῷ ὑπομνήματι.) — Ἡρβ. καὶ τὴν ὑπ' ἡμῶν δοθεῖσαν παλαιότερον εἰς τὸ μνημονευθὲν ἀπόσπασμα ἐρμηνείαν. (· A. N. Ζουμπίου, Das 106^e Fragment des Herakleitos unter dem Licht der neueren Kritik, Athen 1956).

χωνι κινήσας ἐκπιὼν ἀπῆλθεν, ἐνδειξάμενος αὐτοῖς, ὅτι τὸ τοῖς τυχοῦσιν ἀρκεῖσθαι καὶ μὴ δεῖσθαι τῶν πολυτελῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ διατηρεῖ τὰς πόλεις» (= περὶ ἀδολοσχίας 17, σ. 511 8 C. Περβ. καὶ Σχόλια Ὁμήρου ΒΤΖ Κ. 149 — ἰδὲ ἐκίσης Θεμιστιον, Περὶ ἀρετῆς, σ. 40 (= Rheinisches Museum 27, 1872, 456) ὡς καὶ E. Zeller, Philos. d. Griechen I^o, σ. 591, 3). Τὸ ἀνωτέρω χωρίον θὰ ἀφορᾷ ἀσφαλῶς εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν πολιορκίαν τῆς πόλεως Ἐφέσου, δι' ἧς μεταξὺ ἄλλων ἐπέτυχον οὗτοι νὰ προκαλέσωσι καὶ τὴν σπάνιν τῶν τροφίμων εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως ἢ ὡς ἄνω πολιορκία θὰ ἐγένετο μεταξὺ τῶν ἐτῶν 500-493¹, ὅταν δηλαδὴ ἤρχισαν οἱ Πέρσαι τὰς πολεμικὰς αὐτῶν ἐπιχειρήσεις κατὰ τῶν Ἴωνικῶν πόλεων, ἕνεκα τῆς τότε ἀποστιασίας αὐτῶν (περβ. Ἡρόδοτον VI, 1 κ.ἐξῆς).

Κατὰ τὴν κρίσιν λοιπὸν ταύτην στιγμὴν παρουσιάσθη ἐν μέσῳ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως Ἐφέσου, κατ' ἐπίμονον ἀξίωσιν τούτων, ὁ φιλόσοφος Ἡράκλειτος, ὅπως εἶπη ἢ καὶ πράξῃ τι πρὸς σωτηρίαν τῆς πόλεως ἰδίως ἢ πάντοτε κατὰ τὸ πλουτάρχειον χωρίον, « ἀναβὰς ἐπὶ τὸ βῆμα καὶ λαβὼν ψυχροῦ κύλικα καὶ τῶν ἀλφίτων ἐπιπάσας καὶ τῷ γλήχωνι κινήσας ἐκπιὼν ἀπῆλθεν ».

Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἔδειξεν, ὅτι ἵνα τηρῇ τις τὰς πόλεις ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ θὰ πρέπη οἱ κάτοικοι τούτων « τὸ τοῖς τυχοῦσιν ἀρκεῖσθαι καὶ μὴ δεῖσθαι τῶν πολυτελῶν ». Περὶ τὸν νὰ τονίσω, ὅτι ἡ ἀνωτέρω τοῦ Ἡρακλείτου στάσις, ὡς καὶ ἡ διαγωγή τούτου ἐναντι τῆς πόλεως Ἐφέσου, δεικνύουσιν ἄνδρα σπουδαῖον ἐκ τε ἀπόψαως πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ πολιτικῆς σωφροσύνης, ἐνδιαφερόμενον, τὸ μὲν διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Ἐφέσου, τὸ δὲ διὰ τὴν ἐκ μέρους τῶν κατοίκων ἐπίδειξιν κατὰ τὴν κρισιμωτάτην ταύτην στιγμὴν ἀπολύτου κατανοήσεως καὶ ἐπιβεβλημένης πειθαρχίας ὁ φιλόσοφος δηλονότι θέλει νὰ ὑποδείξῃ εἰς τὸ πλῆθος, ἵνα εἰς δυσκόλους καιροὺς ἀποβάλλῃ τὰς ἕξεις καὶ συνηθείας τῆς πολυτελοῦς ζωῆς, ὡς τὰ πλούσια δείκνυα

1. Χαρακτηριστικὸν τῆς τότε ἀνωμάλου καταστάσεως εἶναι καὶ ἡ ἄξορα διαφόρων ἀρίστων πολιτῶν, ἐν οἷς καὶ τοῦ Ἐρμοδώρου, προσωπικοῦ τοῦ Ἡρακλείτου φίλου, ὅστις ἐξωρίσθη ὑπὸ τῶν ἀντιπροσφώνων (= δημοκρατικῶν) πρὸς αὐτόν. Περβ. « ἄξιον Ἐφεσίοις ἡβηδὸν ἀπάγεσθαι πᾶσι καὶ τοῖς ἀνήβοις τὴν πόλιν καταλιπεῖν, οἵτινες Ἐρμόδωρον ἄνδρα ἐωυτῶν ὀνήσιον ἐξέβαλον φάντες ἡμέων μηδὲ εἰς ὀνήσιτος ἔστω, εἰ δὲ μὴ, ἄλλη τε καὶ μετ' ἄλλων. » (ἀπ. 121 = Στραβ. XIV 26, σ. 642 (Διογ. Λαερτ. IX, 2)), περβ. A. N. S. ο u n p o s, Herakleitos von Ephesos κτλ., σ. 85 κ.ἐξῆς.

καὶ συμπόσια καὶ προσαρμόζεται εἰς τὰς ἐκείναις ἐπικριτούσας περιστάσεις¹.

Τέλος ἡ ἔκφρασις τοῦ Πλουτάρχου (πρβ. Α. Ν. Ζούμπου, Περὶ τινος πληροφορίας τοῦ Πλουτάρχου (= Περὶ ἀδολεσχ. 17, σ. 511 B C); Μικρασιατικά Χρονικά 9 (1960), σ. 113-115) ἐν τῷ μνημονευθέντι χωρίῳ «ψυχροῦ κύλικα καὶ τῶν ἀλφίτων ἐπιπάσας καὶ τῷ γλίχωνι κινήσας» περιέχει πῶς τὴν ἔννοιαν τοῦ 12^{ου} ἀποσπασμάτος τοῦ Ἡρακλείτου: «καὶ ὁ πυκρῶν δίσταται (μὴ) κινούμενος».

24. Ἐν ἄλλῳ τινὶ ἀποσπασματι τοῦ Ἡρακλείτου μνημονεύονται τὰ κάτωθι: «ὁδὸς ἄνω κάτω μιὰ καὶ αὐτὴ» (ἀπ. 60) = Ἰακώβ., Περὶ αἰρέσε., IX, 10).

Ἐν προκειμένῳ δύνανται νὰ ἰσχυρώσων, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ πνεύματος τοῦ Ἡρακλείτου, τὰ περὶ «ἀνακυκλήσεως» αὐτοῦ δόγματα, καθ' ἃ τὰ πάντα γίνονται, φθίρονται καὶ ἀναδημιουργοῦνται συνεχῶς, ἥτιοι ὁ Ἐφέσιος φιλόσοφος πιστεύει εἰς περιοδικὴν καὶ αἰώνιαν ἐπάνοδον τῶν αὐτῶν πραγμάτων (= καλιγγενεσίαν). Ἐπειτα, κατὰ Λιογένην τὸν Λαέρτιον (IX, 9): «πυκνούμενον γὰρ τὸ πῦρ ἐξηγυμνῆσθαι συνιστάμενόν τε γίνεσθαι ὕδωρ, πηγνύμενον δὲ τὸ ὕδωρ εἰς γῆν τρέπεσθαι καὶ ταύτην ὁδὸν ἐπὶ τὸ κάτω εἶναι. πάλιν τε αὐτὴ τὴν γῆν χεῖσθαι, ἐξ ἧς τὸ ὕδωρ γίνεσθαι, ἐκ δὲ τούτου τὰ λοιπὰ, σχεδὸν πάντα ἐπὶ τὴν ἀναθυμίασιν ἀνάγων τὴν ἀπὸ τῆς θαλάττης· αὕτη δὲ ἔστιν ἡ ἐπὶ τὸ ἄνω ὁδός· ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ 36^ῳ ἀποσπασματι τοῦ Ἡρακλείτου περιηρηθεῖ τις τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος ἀποσπασμάτος (= 60), οὗ ἡ διασάφησις περιέχεται ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Λιογένους Λιμερτίου ἀναγραφέντι ἀνωτέρω χωρίῳ (πρβλ. ἀπ. 36 «ψυχῆσι θάνατος ὕδωρ γενέσθαι, ὕδατι δὲ θάνατος γῆν γενέσθαι, ἐκ γῆς δὲ ὕδωρ γίνεται, ἐξ ὕδατος δὲ ψυχὴ» Κλήμ. Ἀλεξ. VI, 16 (II 435, 25 Stählin))· εἰάν ὑποτεθῆ ἔν προκειμένῳ ὅτι ἡ ψυχὴ δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς μοῖρα τοῦ Θεοῦ πυρὸς καὶ ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου ὡς συμβολίζουσα τὴν ἐναλλαγὴν οὐσίας² τινὸς εἰς διαφόρους καταστάσεις, τουτέστι τὸν θάνατον

1. Ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη ὅτι ἡ Ἐφεσος δὲν ἀπεστάτησεν, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι ἑλληνικαὶ πόλεις, ἀλλ' ἀντιθέτως διατήρησε πρὸς τοὺς Πέρσας οὐδέτερον τινα· πάντως ὁμως θὰ ἔδοκίμασε καὶ αὕτη τὰς ταλαιπωρίας ἐκ τοῦ πολέμου.

2. Πρβλ. καὶ ἀπ. 76 = Μάξιμον Τύριον XII 4, σ. 489: Ἐἴη πῦρ τὸν γῆς θάνατον καὶ αἴη Ἐἴη τὸν πυρὸς θάνατον, ὕδωρ Ἐἴη τὸν ἀέρος θάνατον, γῆ τὸν ὕδατος. (Πρβ. καὶ ἀπ. 88) Ἰδὲ ἐπίσης καὶ ἀπ. 126: τὰ ψυχρὰ θέρεται, θερμὸν ψύχεται, ὑγρὸν ἀθαίνεται, καρφαλέον νοτίζεται. Περὶ τοῦ 7^{ου} ἀποσπασμάτος ἰδὲ: Bröcker, ἐν Gnomon XIII (1937), σ. 533. — H. Cherniss, ἐνθ'

τῆς παλαιᾶς καὶ τὴν γένεσιν τῆς νέας καταστάσεως (πρβ. Α. Ν. Ζοῦμπων, «Ψυχῆς τέριμν» καθ' Ἡρακλείτου, Ἀθηνᾶ 64 (1960), σ. 182) τότε προκύπτει ἡ ἐξῆς «ὕδωρ κάτω καὶ ἄνω» τοῦ Ἐφεσίου: ἦτοι ἡ ψυχὴ (= πῦρ) γίνεται ὕδωρ, εἶτα γῆ καὶ ἐκ ταύτης γίνεται πάλιν ὕδωρ καὶ ἐκ τούτου ἡ ψυχὴ (= πῦρ), τουτέστιν ὕδωρ «κάτω καὶ ἄνω». Εἰς πάντα ταῦτα διαβλέπει τις τὴν κεντρικὴν ἔννοιαν τοῦ πνεύματος τοῦ Ἡρακλείτου, ἦτοι τὴν περὶ ἀνακυκλήσεως θεωρίαν αὐτοῦ.

25. Ἐν τινι ἀποσπάσματι τοῦ Ἡρακλείτου μνημονεύονται τὰ καίτωθι: «Ἐν τῷ σοφῶν μαῦνον λέγεσθαι οὐκ ἐθέλει καὶ ἐθέλει Ζηρὸς ὄνομα (ἀπ. 32 = Κλήμ. Ἀλεξ. V 116 (II, 404, 1 Stählin)).

Τὸ ἀνωτέρω ἔδωκε λαβὴν εἰς πλείστας ὕσας ἐρμηνείας καὶ συζητήσεις (πρβ. W. Nestle, Vom Mythos zum Logos, Stuttgart 1942 (2^a ἔκδοσις), σ. 100. — Κ. Α. Γεωργούλη, Πλάτων 5 (1951), σ. 279 καὶ ἄλλοι).

Ἐν τοῖς ἐξῆς ἐπιτραπήτω καὶ εἰς ἡμᾶς νὰ ἐκθέσωμεν τὰς ἡμετέρας ἀπόψεις¹.

Γνωστὸν τυγχάνει ὅτι τὸ φιλοσοφικὸν τοῦ Ἡρακλείτου σύστημα εἶναι πανθεϊστικὸν (Pantheismus), δηλαδὴ ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ μετὰ τῆς ἔννοιαι τοῦ «κόσμου» ἀποτελοῦσι ταυτότητα, διότι ὁ Θεὸς κατὰ τὸν Ἐφεσίον θὰ εἶναι «ἡμέρη εὐφροσύνη, χειμῶν θέρος, πόλεμος εἰρήνη, κόρος λιμός»² (ἀπ. 67³ = Ἰππόλ., Περὶ αἰρέσε. IX, 10).

Ἐπομένως τὸ θεῖον μὴ δυνάμενον νὰ διατηρήσῃ σταθεράν τινα ὀνομασίαν, ὡς ἔδειξαμεν ἐν τῷ 67^ο ἀποσπάσματι, θὰ ἔδει νὰ ἀμφιταλαντεύηται, εἰάν δηλ. δύναται νὰ δεχθῆ τὴν προσαγορεύσιν τοῦ Ζη-

ἄνωτ., σημείωσις ἐν τῷ 76^ο ἀποσπάσματι. — O. Gigon, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 48-101. — Kirk, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 115, 144, 153, 276, 306, 343, 341-344, Τοῦ αὐτοῦ, ἐν Am. Journ. Phil. LXX (1949). — Reinhardt, ἐν Hermes LXXVII (1942), σ. 17. — Zeller-Nestle, ἐνθ' ἄνωτ., I, 2, σ. 850-852. — B. Snell, ἐν Hermes LXI (1926), σ. 361, ὕποσημ. 1.

1. Πρβ. Α. Ν. Ζοῦμπων, Σχόλιον εἰς ἀπόσπασμα τοῦ Ἡρακλείτου, Ἀθῆναι 1957 (= Φιλοσοφικὰ Σημειώματα, τεύχος 1ον, ἀριθμὸς σειρᾶς 4, Ἀθῆναι 1958).

2. Ὁρθῶς ὁ ἀποθανὼν (1952) Γάλλος ἱστορικὸς τῆς φιλοσοφίας E. Bérhier (= Histoire de la philosophie, Paris 1948, I, σ. 59) σημειοὶ τὰ ἐξῆς: L'unité de Dieu, au début de la pensée grecque, est comme un reflet de l'unité du monde (= ἡ ἐνότης τοῦ Θεοῦ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑλληνικῆς διανοήσεως ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ ἀντανάκλασιν τῆς ἐνότητος τοῦ κόσμου).

3. Περὶ τοῦ 67^{ου} ἀποσπάσματος (βιβλιογραφικῶς) πρβ. σ. 31, 3.

νός¹ (= Ἰδὲ καὶ Διὸς ἀπ. 120 = Στωβ. I β, σ. 3), ἦτοι τοῦ θεοῦ, τοῦ μὴ ὑποκειμένου εἰς τὸν κόσμον τῆς φύσης.

Ἐν τῷ ἀποσπάσματι ὁμοῦς: « οὐκ ἴδωσαν λόγους ἤκουσα, οὐδέ τις ἀφικνεῖται εἰς τοῦτο, ὥστε γινώσκειν ὅτι σοφὸν ἐστὶ πάντων κεχωρισμένον » (ἀπ. 108¹ = Στωβ. Ἀνθ. I 174, Hense — Ἰδὲ καὶ E. Zeller, Philos. d. Griechen I², 2, σ. 668. — Th. Gomperz, Gr. Denker I² 53. — O. Gigon, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 130) τὸ θεῖον (= Σοφὸν) οὐδόλιως μετέχει τοῦ κόσμου τῆς φύσης ὡς « κεχωρισμένον » τῶν ἄλλων πραγμάτων, τῶν ὑποκειμένων δηλ. εἰς τὴν φύσιν.

Ἐκ τούτων ἐπιτεταί, ὅτι τὸ μνημονευθὲν ἀπόσπασμα (= 32) ἐκφράζει διὰ μὲν τοῦ « οὐκ ἐθέλει » τὴν πρώτην τοῦ Ἡρακλείτου ἀντίληψιν, ἐν ἣ συμπεριλαμβάνεται καὶ τὸ θεῖον ὑπὸ τὴν ἀέναον φύσιν, διὰ δὲ τοῦ « ἐθέλει » τὴν δευτέραν τοῦ Ἡρακλείτου γνώμην, καθ' ἣν οὗτος δέχεται ὅτι τὸ θεῖον τυγχάνει ἀνεξάρτητον πάσης μεταβολῆς.

26. Ἐν ἄλλῳ τινὶ ἀποσπάσματι ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς: « ἐδιξήσαμην ἐμεωυτὸν »² (ἀπ. 101 = Πλουτ., Πρὸς Κολώτην 20. 1118 C).

Ὁ Ἡράκλειτος θεωρεῖ ἐν τῷ μνημονευθέντι, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται ἐξετάζων ἑαυτὸν νὰ μάθῃ ἐξ αὐτοῦ τὰ πάντα· βεβαιολογεῖται δηλ. νὰ πιστεύῃ ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ὡς μοῖρα τοῦ θεοῦ Λόγου κατέχει ἀφ' ἑαυτῆς πᾶσαν γνῶσιν· θὰ ἠδύνατο αὖτις δι' ἐνὸς εἶδους πλατωνικῆς ἀναμνήσεως νὰ παρέχῃ τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ἀληθινὴν τῶν πραγμάτων ἔποψιν³· βεβαίως δύναται νὰ λεχθῆῖ ὅτι τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὸ ὄλον τοῦ Ἡρακλείτου πνεῦμα, ἐπειδὴ ἀκριβῶς οὗτος πρσβεύει ὅτι ἡ γνῶσις τοῦ ἀνθρώπου ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων δὲν εἶναι πάντοτε ἡ ἀκριβὴς καὶ καθίσταται

1. Περὶ τοῦ 82ου ἀποσπάσματος (βιβλιογραφικῶς) ἰδὲ Bröcker, ἐν Gnomon XIII (1937), σ. 585. — Deichgräber, ἐν Philologus 93 (1938-1939). — Kirk, Cosm. Frg., σ. 392-400. — K. Reinhardt, Parmenides, σ. 205 κ. ἑξῆς. — L. Robin, La Pensée Grecque, σ. 91. — O. Gigon, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 14, 60, 72, 137-153.

2. Περὶ τοῦ 108ου ἀποσπάσματος (βιβλιογραφικῶς) κριβ. σ. 38, 2.

3. Πρὸς καὶ ἐν τῷ ἀποσπάσματι: « χοῆ γὰρ ἐδὲ μάλα πολλῶν ἱστορίας φιλοσόφους ἄνδρας εἶναι » (ἀπ. 35 = Κλήμ. Ἀλεξ., Στωμ. V. 141 (11421, 4 Stihlin), ἐν προκειμένῳ ἡ ἔννοια τοῦ « φιλοσόφου ἄνδρος » εὐρίσκει τὴν πραγματικὴν αὐτῆς ἔκφρασιν ἐν τῷ μνημονευθέντι ἀποσπάσματι: « ἐδιξήσαμην ἐμεωυτὸν ». Πρὸς H. Gomperz, ἐδιξήσαμην ἐμεωυτὸν: Festschrift J. Schlosser, Zürich 1927, 11-18.

4. Πρὸς ἀπ. 45: ψυχῆς πείρατα τῶν οὐκ ἂν ἐξεύροιο, πᾶσαν ἐπιπορευόμενος ὁδόν· οὕτω βαθὺν λόγον ἔχει (= Διογ. Λαερτ. IX, 7).

αὕτη οὕτως εἰπεῖν ἀδύνατος, ὡς ἐν τῇ παρούσῃ πραγματεία πλειστάκις ἔχομεν μνημονεύσει¹· πλὴν ὅμως ὁ Ἐφέσιος προτρέπει τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως οὗτοι προσπαθήσωσι νὰ κατανοήσωσι τὸν « Λόγον » (πρβ. ἀπ. 2, 113, 116, 72).

Τὸ περὶ οὗ τοῦ λόγου ἀποσπασμα (= 101) ἀποτελεῖ πολεμικὴν ἔναντι δύο ἄλλων ἀποσπασμάτων τοῦ Ἐφεσίου, αἵτινα καὶ ἀναγράφω : « Πυθαγόρης ἠμνησάρχον ἱστορίην ἠσκησεν ἀνθρώπων μάλιστα πάντων καὶ ἐκλεξάμενος ταύτας τὰς συγγραφὰς ἐποίησατο ἑαυτοῦ σοφίην, πολυμαθίην, κακοτεχνίην » (ἀπ. 129 = Διογ. Λαέρτ. VIII 6) καὶ « πολυμαθὴ νόον ἔχειν οὐ διδάσκει Ἱστοδοῦ γὰρ ἂν ἐδίδαξε καὶ Πυθαγόρην αὐτὶς τε Ξενοφάνεά τε καὶ Ἐκαταῖον » (ἀπ. 40 = Διογ. Λαέρτ. IX 1 πρβ. Ἀθήν. XIII 610 B).

Ὁ Ἐφέσιος εἰκονίζεται ἐν τοῖς ἀνωτέρω, ὅτι καταφέρεται ἔναντι τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ποιητῶν (πρβ. καὶ ἀποσπ. 57, 42) καὶ φιλοσόφων, οἵτινες ἀρέσκονται εἰς τὴν παρλαβὴν ἐτοιμῆς « σοφίας », ἀνευ προσωπικῆς τιμῆς καταβολῆς πρὸς ἀπάκτησιν ταύτης (πρβ. G. Nenci, Il Rapporto Mίθησις - Γνώσις in Eraclito, La Parola del Passato, τεύχος XVII, 1951, σ. 128 - 128).

27. Ἐν τῷ ἀποσπασματι 115⁹ ἀναγράφονται τὰ ἀκόλουθα : « ψυχῆς ἐστὶ λόγος ἐαυτὸν ἀξίων » (= Στοβ., Ἀνθολ. I 180 a). Ἐν τῷ μνημονευομένῳ δύναται τις νὰ διακρίνη ἐν σπέρματι βεβαίως τὴν περὶ ἐμπειρίας (Empiricismus) ἢ ἀνελλξικῆς (Evolutionismus) διδασκαλίαν.

Ἡ θεωρία αὕτη πρᾶσιβει, ὡς ἀκριβῶς ἐδέχθησαν προηγουμένως οἱ Στωϊκοὶ καὶ ἀργότερον οἱ Condillac (1715 - 1780), ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι « Tabula rasa » καὶ ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον στερεῖται πάσης παραστάσεως καὶ ἀντιλήψεως, διότι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ κατὰ τὴν προσφυσστάτην ἔκφρασιν τοῦ Locke (1632 -

1. Πρβ. καὶ τὰ περὶ τῶν ὁρίων ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην γνῶσιν ἀποσπάσματα ἦτοι 28, 78, 79, 70, 128 (= Capelle, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 161 (= Schranken der menschlichen Erkenntnis)).

2. Πρβ. καὶ ἀπ. 81 : κοπίδων ἐστὶν ἀρχηγός (= Φιλοσ., Ῥητορ. I, c. 57, 62, σ. 361. 364 Suhl. (ἐκ τοῦ Στωϊκοῦ Λιουγένους)) ἰδὲ καὶ Reihardt, Κοπίδων ἀρχηγός : Hermes (1928), σ. 107 - 110 (πρβ. Hermes - LXII 227 καὶ Wilamowitz, Hermes 1927, 276 - 288). Περὶ τοῦ 129 ἀποσπ. πρβ. W. Schmid, Zu Heraklit frg. 129 Diels : Philologische Wochenschrift XLVII (1926), 496 καὶ H. Gomperz, ἀκόθοι 1928, 156 - 159.

3. Πρβ. A. Frenkian, Die Historia des Pythagoras : Maia XI (1959), 243 - 245.

1704) είναι εις « Λευκός Χάρτης » (White Paper). Πᾶσαι αἱ παραστάσεις, ὡς καὶ αἱ περὶ τῶν παραστάσεων γνώσεις καὶ κρίσεις εἶναι ἀποτέλεσμα ἐμπειρίας καὶ ἐπομένως ἐκ τῶν ὑστέρων¹ (a posteriori) ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ἀποσπασματὶ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ ἐξελλίσσεται σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου καὶ ἀναπτύσσεται κατόπιν ἐμπειρίας· τουτέστι καθ' Ἰππόλυτον « ἀνθρώπου ψυχὴ αἰεὶ φύεται μέχρι θανάτου ».

Ἐν κατακλείδι διὰ τῶν ἀναφερομένων ὁ Ἰερράκλειτος διδάσκει διὸ ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν ἰκανότητα, ὅπως ἀναπτύξῃ τὰς πνευματικὰς τῆς ψυχῆς αὐτοῦ δυνάμεις.

28. Ἐν τινε ἀποσπασματὶ ἀναγράφονται τὰ ἀκόλουθα: «...καλεῖ δὲ αὐτὸ *χρημοσύνην* καὶ *κόρον*· *χρημοσύνη* δὲ ἐστὶν ἡ διακόσμησις κατ' αὐτόν, ἡ δὲ *ἐκπόρωσις* *κόρος*» (ἀπ. βῆ = Ἰππόλ. IX. 10)· εἶτα ἐν τῷ ἀποσπασματὶ Β1ῳ μνημονεύονται τὰ ἑξῆς: «*περὶ τριπταὶ πρώτον θάλασσα, θαλάσσης δὲ τὸ μὲν ἡμισυ γῆ, τὸ δὲ ἡμισυ πρηστήρ*» (Κλήμ. Ἀλεξ., Στρομ. V 105 (II 396, 13 Stählin))· ἐν ταῖς ἀνωτέρω ἀποσπασμασὶ περιέχεται τὸ πνεῦμα τοῦ βῆ^{ου} ἀποσπασματος: «*ὁδὸς ἀνω κάτω μία καὶ ὄντι*» (= Ἰππόλ., Περὶ ἀέρ. IX. 10). Ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ ἡ « ὁδὸς κάτω » ἐκφραζέται ὡς πορτεῖα τοῦ ἀρχεγόνου πυρός, τοῦ ὁποίου ἡ μεταβολὴ εἰς τὰ διάφορα στοιχεῖα (ἦτοι ὕδωρ καὶ γῆ κτλ.) δηλοῖ τὴν γένεσιν τῆς ἐννοίας τοῦ κόσμου (= πυρὸς τροπαί-πρηστήρ)· ἔπειτα ἡ « ὁδὸς κάτω » δὲν εἶναι ἢ ἡ « χρημοσύνη » καὶ ἢ « διακόσμησις »².

1. Ἀμφότεροι οἱ ὄροι a priori (ἐκ τῶν προτέρων) καὶ a posteriori (ἐκ τῶν ὑστέρων) ἀνάγουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐν Ἀναλυτ. ὑστέροις A 2, 71 β 34 - Μεταφυσ. E 11, 1018 β 32 γράφει: « πρότερον τῇ φύσει » καὶ « πρὸς ἡμᾶς πρότερον » ὑπονοῶν τὰς σημασίας, ἃς ἔχουσι σήμερον (ἰδὲ ἐπίσης καὶ Πλατ. Φαιδ. 75 D). Οἱ ὄροι οὗτοι μετεφράσθησαν εἰς τὴν λατινικὴν κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Σχολαστικῆ Albert von Sachsen· ἐν τῇ ὁμίῳ σχολαστικῇ περιόδῳ οὗτοι ἦσαν ἐν χρῆσει ὡς « *cognitio ex causis* » ὁ πρῶτος καὶ ὡς « *cognitio ex effectibus* » ὁ δεύτερος.

2. Ἴσως καὶ ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα θά ἡδύνατο νὰ ἐρμηνευθῇ καὶ ἡ Ἰερράκλειτος ἐκφρασις: « *πῦρ ἀεῖζωον, ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννόμενον μέτρα* » (ἀπ. 80 = Κλήμ. Ἀλεξ., Στρομ. V, 105 (II 396, 10 Stählin), ἦτοι καθ' ὁρισμένης ἀναλογίας τὸ πῦρ ἀνάπτει καὶ καθ' ὁρισμένης ἀναλογίας σβένθει καὶ σβέσις δύνανται κάλλιστα νὰ συμβολίζωσι τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου (= χρημοσύνην ἢ διακόσμησιν), ὡς καὶ τὴν φθορὰν αὐτοῦ. — Περὶ τοῦ βῆ ἀποσπασματος ἰδὲ Cavotti A., *Intorno al frammento 30 (Diels) di Ieracelito*: *Atti della r. Accademia di Archeologia, lettere, e belle arti di Napoli*,

Νῦν δὲ ἡ « ὁδὸς ἄνω », ἦτοι ὡς « ἐκπύρωσις » καὶ ὡς « κόρος », δεικνύει τὴν ἐπιστροφήν τοῦ κόσμου εἰς τὸ ἀρχέγονον πῦρ καὶ διὰ τῆς αὐτῆς ἀντιστροφῆς τᾶς εἰς τῶν στοιχείων, τουτέστι ἡ γῆ εἰς ὕδωρ καὶ τοῦτο εἰς πῦρ κτλ.

Θὰ ἡδύνατο ἐπίσης νὰ προσθήσῃ τις ὅτι ἡ « ὁδὸς κάτω », ἦτις ὁδηγεῖ εἰς τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου, θὰ ἡδύνατο νὰ ταυτισθῇ διὰ τῆς ἐννοίας τοῦ « πολέμου », ὅστις καθ' Ἡράκλειτον: « τὸ μὲν ἐπὶ τὴν γένεσιν ἄγον καλεῖσθαι πόλεμον καὶ ἔριν¹, τὸ δ' ἐπὶ τὴν ἐκπύρωσιν² ὁμολογεῖν καὶ εἰρήνην, καὶ τὴν μεταβολὴν ὁδὸν ἄνω κάτω, τὸν τε κόσμον γίνεσθαι κατ' αὐτὴν » (= Διογ. Λαέρτ. IX. 8).

29. Ἐν ἄλλῳ τινὶ ἀποσπάσματι ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς: « ποταμῶ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι δις τῷ αὐτῷ καθ' Ἡράκλειτον (πρβ. ἀπ. 12) οὐδὲ θνητῆς οὐσίας δις ἀφασθαι κατὰ ἕξιν (τῆς αὐτῆς)· ἀλλ' ὀξύτητι καὶ τάχει μεταβολῆς σκίδνησι καὶ πάλιν συνάγει (μᾶλλον δὲ οὐδὲ πάλιν οὐδ' ἕστερον, ἀλλ' ἅμα συνίσταται καὶ ἀπολείπει) καὶ πρόσεισι καὶ ἀπείσει » (ἀπ. 91³ = Πλουτ., Περὶ τοῦ Εἰ 18, σ. 392 B).

Ἐν τῷ μνημονευομένῳ ὁ Ἡράκλειτος προβάλλει τὴν ἐννοίαν τῆς « θνητῆς οὐσίας », ἣν καὶ ὑπάγει εἰς τὴν περὶ τῆς ροῆς θεωρίαν αὐτοῦ⁴.

Δὲν δυνάμεθα λέγει ὁ Ἐφέσιος νὰ ὀρίσωμεν ποιότητά τινα ἐπὶ τῆς « θνητῆς » ταύτης « οὐσίας », διότι: « ἄρα ἐν μὲν αὐτὸ καθ' αὐτὸ οὐδὲν ἔστιν, οὐδ' ἂν τι προσείποις ὀρθῶς οὐδ' ὀποιουοῦν τι, ἀλλ', ἐὰν ὡς μέγα προσαγορεύῃς καὶ σμικρὸν φανεῖται, καὶ ἐὰν βαρὺ, κοῦφον, ξόμπαρτά τε οὕτως, ὡς μηδενὸς ὄντος ἐνός μήτε τινός μήτε ὀποιουοῦν ἐκ δὲ δὴ φορᾶς τε καὶ κινήσεως καὶ κρᾶσεως πρὸς ἀλληλα γίγνε-

LIV 171-180 καὶ Deichgraeber K., *Similia dissimilia I*: Rheinisches Museum, 1940, 44-51.

1. Πρβ. ἀπ. 80 = Ὁριγ. Κατὰ Κέλσου VI 42 (II 111, 11 Koetschau).

2. Ἴδὲ R. Mondolfo, *Evidence of Plato and Aristotle relating to the ekpyrosis in Heraclitus*, *Phronesis* III (1958), 76-82.

3. Πρβ. τὰ περὶ ῥοῆς ἀποσπάσματα τοῦ Ἡρακλείτου 12, 49 a, 91 a-b (Ἴδὲ καὶ H. Fränkel, *Wege und Formen*, σ. 78, 3. — Cigon, 104. — Kirk, 367-380. — Reinhardt, *Parmenides*, 61. — *Hermes* 77 (1942), 18. — Rivier, *Mus. Helv.* XIII, 1956, 144-164. — Vlastos, *A.J.P.* 1955, 4, σ. 338-344. — J. Zeller-Nestle, *Phil. d. Gr.*, σ. 797, 2).

4. Πρβ. καὶ Πλάτωνος, *Κρατ.* 402 A: λέγει καὶ ὁ Ἡράκλειτος ὅτι πάντα χωρεῖ καὶ οὐδὲν μένει καὶ ποταμοῦ ῥοῆ ἀπεικάζων τὰ ὄντα λέγει ὡς δις ἐς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβάλῃς (πρβ. ἀπ. 12). Ἴδὲ καὶ A. N. Zoumpros, *Zum sogenannten « Kratylos »*, Athen 1956.

ται πάντα ἃ δὴ φαμεν εἶναι, οὐκ ὀρθῶς προσαγορευόντες» (= Πλάτ., Θεαιτ. 152 d).

Ὁ Φιλόσοφος ἐν προκειμένῳ ἐσκευασμένως τονίζει τὸ «ἄποιον» τῆς «θνητῆς οὐσίας», ἐνεκα ἀκριβῶς τῆς ἀενάου μεταβολῆς αὐτῆς· ἔπειτα ἐν τῷ ἀποσπάσματι: «ὀχύρων λόγους ἤκουσα, οὐδεις ἀφικνεῖται ἐς τοῦτο, ὥστε γινώσκειν ὅτι σοφὸν ἐστὶ πάντων κεχωρισμένον» (ἀπ. 108' = Στοβ., Ἀνθολ., I 174 Hense), τὸ ὁποῖον καὶ θὰ ἀποτελέσῃ τὴν δλοκλήρωσιν τῆς σκέψεως τοῦ Ἡρακλείτου, θὰ δειχθῆ ὅτι ὁ Ἐφέσιος τοποθετεῖ ἔναντι τῆς «θνητῆς οὐσίας» τὴν ποιητικῶς ὀρισμένην, ἣν καὶ θὰ προσαγορεύσῃ διὰ τῆς ἐννοίας «Σοφόν»· τὴν ἐννοίαν ταύτην προσδιορίζει διὰ τοῦ «Ἐνός», τοῦ πράγματι ἀμεταβλήτου· τὸ «ἔν» τοῦτο διατηρεῖ ὁ Ἡράκλειτος μικρὰν τῆς ροῆς καὶ «κεχωρισμένον» τῶν ἄλλων ὄντων, αἵτινα ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς «θνητῆς οὐσίας» «ὀξύτητι καὶ τάχει μεταβολῆς σκίδνησι καὶ κίλιν συνάγει καὶ πρόσσει καὶ ἀπεισιν», ἥτοι ὅτι ταῦτα εὐρίσκονται ἐν συνεχεῖ κινήσει καὶ μεταβολῇ.

30. Ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι «Θαλῆς πρῶτος ἀστρολογῆσαι» (ἀπ. 38 = Διογ. Λαέρτ. I, 23) καὶ «Ἡρ. ἐντεῦθεν ἀστρολόγον φησὶ τὸν Ὅμηρον καὶ ἐν οἷς φησι μοῖραν δ' οὐ τινά φημι πεφυγμένον ἐμμεναὶ ἀνδρῶν» κτλ. (ἀπ. 105 = Σχολ. Ὅμηρ. Α'Τ' εἰς Σ 251) ἀξία παρατηρήσεως εἶναι ἡ τῆς «ἀστρολογίας» καὶ τοῦ «ἀστρολόγου» ἐννοία.

Ἐν τῷ πρώτῳ ἀποσπάσματι ὁ Ἡράκλειτος χρησιμοποιεῖ τὴν ἐννοίαν τοῦ «ἀστρολόγου» ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ἀσχολουμένου περὶ τὰ οὐράνια πράγματα· ἔπειτα γνωστὸν τυγχάνει ὅτι ὁ Θαλῆς ὑπῆρξεν εἰς ἐκ τῶν πρώτων μελετητῶν τοῦ Οὐρανοῦ καὶ ὁ ἄγγελος τῆς ἡλιακῆς ἐκλείψεως τῆς 28ης Μαΐου τοῦ 585¹ π.Χ.

Ἐν τῷ δευτέρῳ ἀποσπάσματι ἡ ἐννοία τοῦ «ἀστρολόγου» ἔχει τὴν σημασίαν τοῦ πρεσβεύοντος τὰ περὶ τοῦ πεπωμένου (πρβ. ἀπ. 119) καὶ ἐν γένει τὰ τῆς τύχης· ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἔγκειται ἡ δυσκολία, τίνα σημασίαν ἀπέδωκεν ὁ Ἐφέσιος εἰς τὸν «ἀστρολόγον» Ὅμηρον· τινὲς τῶν ἐρευνητῶν (πρβ. Κ. Δ. Γεωργούλην, Λεξικὸν Ἡλλίου, ἄρθρον Ἡράκλειτος, ἀπ. 105) νομίζουσιν ὅτι ὁ Ἡράκλειτος θεωρεῖ τὸν Ὅμηρον ὡς γνώστην τῆς ἐπιστήμης τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τοῦτο, διότι ἐν στίχῳ τῆς Ἰλιάδος (= Σ 483) ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς:

1. Πρβ. περὶ τοῦ 108 ἀποσπάματος (βιβλιογραφικῶς) ἐν σ. 38, 2.

2. Πρβ. Ἡρόδοτον I, 74 καὶ Πλούταρχον, Περὶ ἀρεσκ. τοῖς φιλόσ. Β', 24.

Ἐν μὲν γαῖαν ἔτευξ', ἐν δ' οὐρανόν, ἐν δὲ θάλασσαν,
 ἠέλιόν τ' ἀκάμαντα σελήνην τε πλῆθουσσαν,
 ἐν δὲ τὰ τεῖρεα πάντα, τὰ τ' οὐρανὸς ἐστεφάνωται,
 Πληϊάδας θ' Ὑάδας τε, τό τε σθένος Ὠρίωνος
 Ἄρκτον θ', ἦν καὶ ἄμαξαν ἐπικλήσιν καλέουσιν,
 ἦ τ' αὐτοῦ στρέφεται καὶ τ' Ὠρίωνα δοκεύει,
 οἷη δ' ἄμμορός ἐστι λοστρῶν Ὠκεανοῖο.

Καθ' ἡμᾶς τυγχάνει ἀμφίβολον, ἂν ὁ Ἡράκλειτος ἐν τῷ ἀνωτέρω ἀποσπάσματι ἀποδίδῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ « ἀστρολόγου » εἰς τὸν Ὅμηρον βάσει τῶν μνημονευθέντων στίχων ἔπειτα τὸ ἀπόσπασμα κεῖται ἐξ Ὀλοκλήρου ἐν τῷ στίχῳ τῆς Ἰλιάδος Ζ 488: « μοῖραν δ' οὐτινὰ φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀνδρῶν » καὶ ἐπομένως τοῦτο ἐνέχει μοιρολατρικὴν σημασίαν.

31. Ἐν ἄλλῳ τινὶ ἀποσπάσματι μνημονεύονται τὰ ἐξῆς: « εἰδέναι δὲ χρὴ τὸν πόλεμον ἐόντα ξυρόν, καὶ δίκην ἔριν, καὶ γινόμενα πάντα κατ' ἔριν καὶ χρεώμενα » (ἀπ. 80¹ = Ὠριγ., Κατὰ Κέλσου VI 42 (II 111, 11 Koetschau))².

Ἐν τῷ μνημονευθέντι χωρίῳ κεντρικὴ ἰδέα τυγχάνει ἡ ἔννοια τοῦ « Ἰολέμου ».

Κατὰ τὸν Ἐφέσιον ἡ ἀνωτέρω ἔννοια ἐνέχει τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀποχωρίζειν καὶ συγχρόνως τοῦ δημιουργεῖν ὁ « πόλεμος » ὡς « ἀνάγκη », ὡς Νόμος φυσικὸς « ἀποχωρίζει » τὴν οἰανδήποτε ἔννοιαν εἰς τὰς ἀντιθέσεις αὐτῆς, διότι κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἐφεσίου τὸ « ἐν » εἶναι συγχρόνως καὶ « πολλά ».

Ἄνευ τῆς ἔννοιαις τοῦ « πολέμου » τοῦ ἀναγκαίου καὶ κοινοῦ τούτου τῆς φύσεως Νόμου δὲν θὰ ὑπῆρχεν οὐδεμία ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ μεταβολὴ καὶ ἐπομένως οὐδεμία γένεσις ὁ τρόπος βεβαίως τοῦ διαχωρίζειν τι εἶναι πάντοτε ἐριστικὸς, διὸ καὶ ὁ Νόμος οὗτος δύναται νὰ ὀνομασθῇ καὶ « ἔρις », ἀλλὰ τὰ ἐκ τούτου ὅμως ἐπιτεύγματα τυγχάνουσι πάντοτε δίκαια καὶ ὀρθά· διότι, τίς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ἡ

1. Περὶ τοῦ 80^ο ἀποσπάσματος ἰδὲ H. Frankel, Wege und Formen, σ. 162 - 173. — O. Gigon, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 116. — G. S. Kirk, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 238 - 244. — G. Vlastos, Am. Journ. Phil. LXXVI, σ. 357. Περὶ τῆς ἔννοιαις τοῦ « πολέμου », καθ' Ἡράκλειτον ἰδὲ B. Donati, Il valore della guerra e la filosofia di Eraclito, Genova 1918.

2. Κατὰ τὴν 4^{ην} ἐκδόσιν τοῦ Diels, ἐνθ' ἄνωτ. — Περὶ καὶ A. N. Zosimpon, Ὁ Ἡράκλειτος εἰς τὰς ἐκδόσεις Diels⁴ καὶ Diels-Kranz⁵: N. Ἐστία 70 (1961), σ. 1562 - 1564.

γένεσις τοῦ κόσμου δὲν εἶναι δίκαια τῆς φύσεως προϋξίς: ὀρθῶς λοιπὸν θεωρεῖ ὁ Ἐφέσιος τὴν ἐκάστοτε δικαιοσύνην ὡς φιλονικίαν (καὶ δίκην ἔριν). Θὰ ἠδύνατό τις ἐπεὶ νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι ἐν τῷ Ἡρακλειτεῷ κειμένῳ ἡ ἔννοια τῆς ἔριδος (= πολέμου) ἀφορᾷ μόνον εἰς τὴν « ὁδὸν κάτω » τουτέστιν εἰς τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου: « τὸ μὲν ἐπὶ τὴν γένεσιν ἄγον καλεῖσθαι πόλεμον καὶ ἔριν » (= Διογ. Λαέρτ., IX. 9) καὶ οὐχὶ εἰς τὴν « ὁδὸν ἄνω », ἦτοι εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τῶν στοιχείων πρὸς τὴν ἀρχικὴν κατάστασιν αὐτῶν, δηλ. εἰς τὴν « ἐκκύρωσιν », ἣτις ἄγει εἰς τὴν « ὁμολογίαν » καὶ « εἰρήνην » (Διογ. Λαέρτ., IX. 9): βεβαίως ἡ ὁδὸς ἄνω εἶναι ἐπακολουθήματα τοῦ ἴδιου πάλιν « Νόμου » καὶ τοῦτο δύναται νὰ βεβαιώσῃ ἡ ἔννοια τοῦ « χρεώμενα » (= φθιτόμενα): ἀλλὰ καθ' ἡμᾶς ὁ Ἡρακλειτος χρησιμοποιοῖ ἐμφατικῶς τῷ τρόπῳ τὴν ἔννοιαν τῆς ἔριδος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κοσμογονίαν αὐτοῦ (= ὁδὸς κάτω) ὡς δεκνῆει καὶ τὸ ὡς ἄνω χωρίον τοῦ Διογένους Λαερτίου: ἔπειτα ἡ διόρθωσις τοῦ Diels ἀπὸ « καὶ χρεώμενα » εἰς « καὶ χρεῶν », ἣν διόρθωσιν πλείστοι τοῦ Ἡρακλειτοῦ ἐρευνῆται ἔχουσιν υλοθετήσαι (πρβ. Capelle, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 135, β: statt der verderbten Überlieferung καὶ χρεώμενα lese ich mit Diels καὶ χρεῶν) περὶ ἡμᾶς περὶ τῶν ἀνωτέρων σκέψεων, διότι ἀποδεχόμενοι τὴν ἀπὸ « καὶ χρεώμενα » εἰς « καὶ χρεῶν » διόρθωσιν ἐριμνεύομεν οὐχὶ « γένεσιν καὶ φθορὰν » τῶν ὄντων διὰ τῆς ἔριδος, ἦτοι καὶ τὴν « ὁδὸν κάτω » καὶ τὴν « ὁδὸν ἄνω », ἀλλὰ μόνον γένεσιν (ὁδὸν κάτω) διὰ τῆς ἀνωτέρου (= ἔριδος), ὡς ἀκριβῶς ἀπαιτεῖ τοῦτο ἡ ἀνάγκη, τὸ χρέος ἐπομένως τυγχάνει καθήκον τῆς ἔριδος ἢ δημιουργία τῆς ἐννοίας τῆς γενέσεως: ἀλλὰ καὶ τι ἄλλο θὰ ἠδυνάμην νὰ προσθέσω: ὅτι δηλαδὴ ἐν τῷ μνημονευθέντι ἡ ἔρις (= πόλεμος), ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, θεωρεῖται ὡς δικαιοσύνη, ἦτοι τὰ ἐξ αὐτῆς ἀπότοκα τυγχάνουσι μετέχοντα δίκαιον: ἐν τῷ ἵδῳ ἀποσπασματι « πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστι, πάντων δὲ βασιλεύς, καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἔδειξε, τοὺς δὲ ἀνθρώπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε τοὺς δὲ ἐλευθέρους » (= Ἰππόλ., Περὶ αἰρέσε. IX. 9).

Ὁ Ἐφέσιος συμπληροῖ τὴν ἑαυτοῦ σκέψιν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἀνωτέρω, θεωρῶν ὅτι ὁ πόλεμος τυγχάνει ἀναπόφευκτος καὶ ἀπαραίτητος συγχρόνως, ἐπειδὴ οὗτος δημιουργεῖ ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτο

1. Πρβ. ἀπ. 8 = Ἡθικ. Νικομ. Θ 2, 1155 b 4: καὶ πάντα κατ' ἔριν γίνεσθαι.

2. Πρβ. καὶ Trabucco F., *Intorno al frammento 58 d' Eraclito*: *Rivista Critica di Storia della Filosofia* XI (1956), σ. 121-126.

κοινωνίας αποτελουμένης τόσοσ ἀπὸ δούλους, ὅσον καὶ ἀπὸ ἐλευθέρους καὶ γενικῶς συντελεῖ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἀνθρωπίνων τάξεων.

32. Ἐν τινι ἀποσπασματι, ὃ διέσωσεν ἐν λατινικῇ μεταφράσει συγγραφεὺς τις ὀνόματι Κολουμέλλας (ἀκμὴ περὶ τὸ μέσον τοῦ Α' μ.Χ. αἰῶνος) ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς: *Si modo credimus Ephesio Heraclito, qui ait sues caeno, cohortales aves pulvere vel cinere lavari* (ἀπ. 37 = Columella, VIII, 4) ἂν θεωρήσῃ τις ὅτι ἐν προκειμένῳ ἔννοια τῆς ἡδονῆς τυγχάνει ἢ καθάρσις (= *lavari*), τότε τὰ διάφορα ἔμφυχα ὄντα μετέχουσιν αὐτῆς κατὰ διάφορον ἕκαστον τρόπον· διότι πράγματι, οἱ χοῖροι λαμβάνουσι τὸ λουτρον αὐτῶν εἰς τὸν βόρβορον (*caenum* ἢ *coenum*) τὰ δὲ πτηνὰ τῆς αὐλῆς εἰς τὴν κόνιν καὶ εἰς τὴν τέφραν. Διὰ τῶν μνημονευθέντων ὁ Ἐφέσιος διδάσκει ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἡδονῆς εἶναι μεταβλητὴ καὶ τυγχάνει διάφορος διὰ τοὺς μετασχόντας αὐτῆς· πρὸς ἐπίφρασιν τῶν ἀνωτέρω θὰ μνημονεύσω τὸ θρον ἀποσπασμα τοῦ Ἐφεσίου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναγράφονται τὰ ἀκόλουθα: Ἐτέρα γὰρ ἵππου ἡδονὴ καὶ κυνὸς καὶ ἀνθρώπου, καθάπερ, Ἡρ. φησιν ὄνους σύρματ' ἂν ἐλέσθαι μᾶλλον ἢ χρυσόν· ἡδίων γὰρ χρυσοῦ τροφῆ ὄνοις (= Ἄριστ., ἸΙθ. Νικομ. Κ. β. 1176 a 7).

Καὶ ἐν τοῖς δυσὶν ἀποσπασμασι πρόκειται περὶ αἰσθησιακῆς ἡδονῆς καὶ οὐχὶ περὶ νοητικῆς¹, ἂν καὶ τὸ τελευταῖον ἐκ τούτων ἔχει καὶ γνωσιολογικὸν χαρακτῆρα², διότι ὁ ἀνθρώπος ἐπὶ παραδείγματι προτιμᾷ τὸν χρυσὸν τῶν ἀχύρων ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς « ὄνους σύρματ' ἂν ἐλέσθαι μᾶλλον ἢ χρυσόν » (πρβ. καὶ ἀπ. 61 = Ἰππόλ., Περὶ αἰρέσε. IX. 10).

33. Ἐν τῷ ἀποσπασματι: « Ἐὐν νόμῳ λέγοντας ἰσχυρῆσθαι χρῆ τῷ ξυνοῦ πάντων, ὅκωσπερ νόμῳ πόλις καὶ πολὺ ἰσχυροτέρως³. Τρέφονται γὰρ πάντες οἱ ἀνθρώπειοι νόμοι ὑπὸ ἐνὸς τοῦ Θεοῦ κρατεῖ γὰρ τοσοῦτον, ὁκόσον θέλει καὶ ἐξαρκεῖ πᾶσι καὶ περιγίνεται »⁴ (ἀπ. 114 = Στοβ., Ἀνθολ. 179).

1. Πρβ. Δημοκρίτου ἀποσπασμα (194): αἱ μεγάλαί τέρψεις ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι τὰ καλὰ τῶν ἔργων γίνονται (= Στοβ. III, β, 46). Ἴδὲ καὶ τὸ 118 ἀποσπασμα ὅπερ ἔχει ὅδε: ...ἔλεγε (Δημόκριτος) βούλεσθαι μᾶλλον μίαν εὐρεῖν αἰτιολογίαν ἢ τὴν Περσῶν οἱ βασιλείαν γενέσθαι.

2. Πρβ. καὶ ἀπ. 97.

3. Πρβ. ἀπ. 44 (= Διογ. Λαέρτ. IX 2): μάχεσθαι χρῆ τὸν δῆμον ὑπὲρ τοῦ νόμου ὅκωσπερ τείχος. Ἴδὲ Gicante M., ἐν *La Parola del Passato* XII (1957), σ. 131.

4. Πρβ. H. Blass, *Gott und die Gesetze. Ein Beitrag zur Frage*

Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ὁ Ἡράκλειτος κηρύσσεται ὀπαδὸς τοῦ φυσικοῦ δικαίου (Naturanrecht), ἐξ οὗ πάντες οἱ τῶν ἀνθρώπων Νόμοι προέρχονται¹ (ἀντίθ., θετικὸν δίκαιον (Positives Recht)). Εἶτα, ὡς γνωστόν, ὁ Πρωταγόρας (Πλάτ., Πρωταγ. 322 c), οἱ Στωϊκοὶ (Πλούτ., Περὶ Στωϊκ. ἐναντ. 9) καὶ ἄλλοι θὰ ἰδρῦσωσι τὴν Σχολὴν τοῦ Φυσικοῦ δικαίου καὶ τὴν ὁποῖαν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις θὰ ἐπανιδρῦσῃ ὁ Grotius (1583-1645).

Τὰ ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι μνημονευόμενα: «*Νόμος καὶ βουλή περθεσθαι ἐνός*» (ἀπ. 33 = Κλήμ. Ἀλεξ., Στωμ. V 116 (II 404, 1 Stählin)) ὡς καὶ «*εἷς ἐμοὶ μύριοι, ἐὰν ἀριστος ἢ*» (ἀπ. 49) ἐκφράζουσι τὸν ὀλιγαρχικὸν καὶ ἀριστοκρατικὸν τοῦ φιλοσόφου χαρακτῆρα καὶ οὐδὲν ἄλλο.

34. α') Ἐν τῷ 39ῳ ἀποσπάσματι τοῦ Ἐφεσίου μνημονεύονται τὰ ἐξῆς: «*Ἐν Πριήνῃ Βίαις ἐγένετο ὁ Τευτάμεω, οὗ πλείων λόγος ἢ τῶν ἄλλων*» (= Διογ. Λαερτ., I, 88. — Περβ. καὶ ἀπόσπ. 104).

Ἐν προκειμένῳ πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς Βιαντος (6ῃ π.Χ. ἑκατ.), τοῦ ὁποῖου ἡ ὑστεροφημία ὑπῆρξε μεγαλυτέρι παντὸς ἄλλου· ἔπειτα δὲν νομίζω ὅτι ὁ Ἡράκλειτος ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ἀναμνησθεῖται τοῦ «*Λόγου*» τοῦ Βιαντος, τουτέστι συγγραμμάτων τινος τοῦ ἐκ Πριήνης σοφοῦ (Λόγος = σύγραμμα)². Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Βίαις οὐδὲν ἔγραψε, τὸ δὲ φερόμενον ὡς ἔργον αὐτοῦ: «*Περὶ Ἰωνίας, τίνα μάλιστα ἀν τρόπον εὐδαιμονίῃ, εἰς ἔπη δισχίλια*» (Διογ. Λαερτ. I 85) ἀπεδείχθη ὑπὸ τῆς κριτικῆς ὡς νόθον καὶ τυγχάνει ἐπιγόνημα τῶν μεταγενεστέρων, ἐπομένως ἀποκλείεται ὁ Ἐφέσιος νὰ εἶχεν ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ τοιοῦτο σύγραμμα.

β') Ὁ Capelle ἐν τῇ μνημονευθείσῃ ἀνωτέρῳ συλλογῇ αὐτοῦ (σ. 126-157) δὲν συμπεριλαμβάνει, οὐδὲ κατατάσσει μεταξὺ τῶν ἀπο-

des Naturrechts bei Heraklit (Fragm. 114): Schr. zur Rechtslehre und Politik XII, Bonn Bouvier 1958.

1. Πλείονα περὶ τῶν ἀνωτέρῳ ἰδὲ Α. Ν. Ζουμπουκ, Herakleitos von Ephesos, als Staatsmann und Gesetzgeber, Athen 1956, σ. 49 κ. ἐξῆς.

2. Ἡ ἐννοία τοῦ «*Λόγου*» παρ' Ἡρακλείτου πλὴν τῆς γνωστῆς σημασίας, ἣν ἔχει ἐν τῷ συστήματι αὐτοῦ, δηλοῖ καὶ τὸ σύγραμμα τοῦ ἐπισημένου φιλοσόφου (= περὶ φύσιος) περβ. ἀπ. 1 (= Σέξτ. Ἐμπ., Πρὸς μαθημ. VII, 192): «*τοῦ δὲ λόγου τοῦδ' ἐόντος αἰε... κτλ. Εἶτα περβ. τὰ ἐν τῷ 87ῳ ἀποσπάσματι «*Βλάξ ἀνθρώπος ἐν παντί λόγῳ ἐπτοῆσθαι φιλεῖ*» ἢ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἐννοία τοῦ «*Λόγου*» δεικνύει ἀπλῶς προφορικὴν συζήτησιν, τὴν κοινῶς ἐννοουμένην ὀμιλίαν.*

σπασμάτων τοῦ Ἐφεσίου καὶ τὸ ἀπόσπασμα: «ὡσπερ σάρμα εἰκῆ κεχυμένον δὲ κάλλιστος κόσμος»¹ (ἀπ. 124 = Θεοφρ., Μεταφυσ. 15, σ. 7 α, 10 Usen.). Ἐν τῷ ὡς ἄνω παρουσιάζεται δυσκολία τις, διότι ἐλλείπει ἡ κεντρικὴ ἔννοια διδασκαλίας τινὸς τοῦ Ἐφεσίου καὶ μόνον τὸ ἐκ ταύτης προκύπτον συμπέρασμα κατὰ τινα τρόπον περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς.

Κατ' ἀρχὴν δὲ «κάλλιστος κόσμος», ἦτοι ἔννοια εἰκονίζουσα τὸ «τέλειον» καὶ «ἀκριβές» δύναται νὰ ὁμοιάσῃ καθ' Ἡράκλειτον πρὸς «σάρμα», τοῦτέστι πρὸς ἔννοιαν προδίδουσαν ἀταξίαν καὶ ἐνέχουσαν χαρακτῆρα περιφρονήσεως, εἰάν βεβαίως ὁ κόσμος οὗτος τυγχάνῃ «κεχυμένος»· τὸ «κεχυμένον» ὡς ἀναφέρεται ἐν προκειμένῳ σημαίνει «ἀπλωσιν» καὶ δὴ ἄνευ ἀναλογίας τινὸς (= ὡσπερ σάρμα), πρῶγμα, ὅπερ ἀντίκειται πρὸς τὴν γνώμην τοῦ φιλοσόφου, ὅστις ἐν τῇ θεωρίᾳ αὐτοῦ ἀπαιτεῖ «μέτρον» (πρβ. ἀπ. 30) καὶ ἐνότητα· ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ κόσμου δὲν εἶναι ἄλλο τι ἢ «διακόσμησις» τοῦ ἐπιστητοῦ, ὅπερ δηλοῖ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐνότητα, ὡς ἐπιστητόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ «πολλότητα» ὡς ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ διατεταγμένων ὄντων, εἶναι γνωστόν· φαίνεται ὅτι ἡ ἀνωτέρω σύγκρισις λαμβάνει χώραν καθ' Ἡράκλειτον μόνον, ὅταν ὁ ἀνθρώπειος νοῦς ἀδυνατῇ νὰ συλλάβῃ, ὅ,τι πέραν τῶν πολλῶν, ἄτινα ἀπαρτίζουν βεβαίως τὸ «Σύνολον» (= Σύμπαν) ὑπάρχει τὸ «ἐκ πάντων ἓν» δεῖγμα καὶ σύμβολον τῆς ἐνότητος.

γ') Ἐν ἄλλῳ τινὶ ἀποσπάσματι μνημονεύονται τὰ ἑξῆς: «Μεμνησθαι δὲ καὶ τοῦ ἐπιλανθανομένου ἢ ἡ ὁδὸς ἀγχι» (ἀπ. 71)².

Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο καὶ πάλιν δὲν ἀναφέρεται ἐν τῇ ὡς ἄνω ἐργασίᾳ τοῦ Capelle (ἐνθ' ἀνωτ. 126 - 157), ἐν ᾧ καθ' ἡμᾶς θὰ εἶδει νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὰ περὶ «Λόγου» ἀναφερόμενα ἀποσπάσματα τοῦ Ἐφεσίου· ὁ Ἡράκλειτος ἐνταῦθα συγκεντροῖ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ (μεμνησθαι) εἰς τὸν ἄνθρωπον, καθ' ὅτι οὗτος ἐν τῇ πορείᾳ τοῦ βίου αὐτοῦ ἐπιλανθάνεται τοῦ Λόγου, ὅστις ὡς γνωστόν τυγχάνει κοινὸς εἰς πάν-

1. Πρβ. J. M c. Diarmid, Note on Heraclitus, fragment 124: American Journal of Philology 1941, 492 - 494 καὶ P. Friedlaender, Heracliti Frg. 124: American Journal of Philology, 1942, 336.

2. Πρβ. J. Bywater, Heracliti Ephesii Reliquiae, Oxford 1877, 188 ἀπ. 74, 75, 76. — J. Burnet, Early Greek Philosophy (4^η ἔκδοσις 1950 (μετάφρασις Γαλλιστὶ ὑπὸ A. Reymond)). — Diels-Kranz, Fragm. d. Vorsokr.¹¹, σ. 177. — H. Gomperz, ἐν Hermes 58 (1923), σ. 42. — R. Walzer, Heraclito, σ. 147 - 148. — Πρβ. ἐπίσης καὶ Φίλωνα Ἰουδαίου, Περὶ προνοίας (ἐκδ. Wendland) 81, 4, 120.

τας¹ και βάσει τούτου δύνανται οἱ ἄνθρωποι νὰ γίνωσι δεκτοὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τοῦ φιλοσόφου (ἀνεξαρτήτως, εἰν τοῦτο ἔνεκα τοῦ « πεπερασμένου » τοῦ ἀνθρώπου δὲν κατορθῶται· πάντως ὑφίσταται ἡ προτροπὴ τοῦ Ἡρακλείτου, ὅπως μετέχωσι τοῦ Λόγου)· χαρακτηριστικὸν τυγχάνει τὰ ὅσα ὁ φιλόσοφος ἐν τῷ 1^ῳ ἀποσπάσματι μνημονεύει² « ... τοὺς δὲ ἄλλους ἀθρώπους λανθάνει ὁκίσα ἐγεθθέντες ποιούσιν, ὁκωσπερ ὁκίσα εὐδοντες ἐπιλανθάνονται » (= Σέξτ. Ἐμπ., Πρὸς Μαθημ., VII, 132. — Πρβ. ἔτι και ἀπ. 73: « οὐ δεῖ ὡσπερ καθέδοντας ποιεῖν και λέγειν »).

35. Περαιῶν τὰς μνημονευθείσας ἀνωτέρω παρατηρήσεις ὡς πρὸς τὰ διάφορα τοῦ Ἐφεσίου ἀποσπάσματα και τὰ τυχὸν ἐξ αὐτῶν προκύπτοντα συμπεράσματα θὰ ἤθελον ἔτι νὰ παρατηρήσω τινα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς τῶν αἰσθήσεων ἐννοίας, διότι ὁ Ἴφ., πλὴν τῆς ἐννοίας τοῦ Θείου και κοινοῦ Λόγου χρησιμοποιεῖ και τινες τῶν αἰσθήσεων, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἀνεύρεσιν και « κτῆσιν » αὐτῆς· περιττὸν νὰ τονίσω ὅτι αἱ ὑπὸ χρησιμοποίησιν τυχὸν αἰσθήσεις δέον νὰ εὐρισκωνται ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ Θείου και κοινοῦ Λόγου (πρβ. Σέξτον Ἐμπ., Πρὸς Μαθημ. VII, 126 κ. εἰς: « ὁ δὲ Ἡράκλειτος, ἐπεὶ πάλιν ἐδόκει δυσὶν ὀργανῶσθαι ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας γνῶσιν, αἰσθήσει τε και λόγῳ, τούτων τὴν (μὲν) αἰσθησὶν παρῆλθεως τοῖς προειρημένοις φυσικοῖς ἀπιστον εἶναι νερόμικεν, τὸν δὲ λόγον ὑποτίθεται κριτήριον. ἀλλὰ τὴν μὲν αἰσθησὶν ἐλέγχει λέγων κατὰ λέξιν « κακοῖς ἐχόντων » (πρβ. ἀπ. 107), ὅπερ ἴσον ἦν τῷ « βλαβῶρων ἐστὶ ψυχῶν ταῖς ἀλόγοις αἰσθήσεσι πιστεύειν ». τὸν δὲ λόγον κριτὴν τῆς ἀληθείας ἀποφαίνεται οὐ τὸν ὁποιονδήποτε, ἀλλὰ τὸν κοινὸν και θεῖον ». εἰς τὴν ἀξιολόγησιν τῶν αἰσθήσεων κατὰ τὸν Ἐφεσίον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προβῆ τις· κατ' ἀρχὴν προτιμᾷ οὗτος τὰς αἰσθήσεις ἴσασιν και ἀκοήν³:

1. Πρβ. και ἀπόσπασμα 2 (= Σέξτ. Ἐμπ., Πρὸς Μαθημ. VII, 133): « Διὸ δεῖ ἐπεσθαι τῷ (ξυνῷ τουτέστι τῷ) κοινῷ· ξυνὸς γάρ ὁ κοινός, τοῦ λόγου δ' ἰόντος ξυνὸς ζώουσιν οἱ πολλοὶ ὡς ἰδίαν ἔχοντες φρόνησιν ». — Ἰδὲ και ἀπ. 113: « ξυνὸν ἐστὶ πᾶσι τὸ φρονεῖν » (= Στοβ., Ἀνθολ. I, 179, Hense)· ὁ Capelle (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 126 - 157) θὰ ἠδύνατο νὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὰ περὶ ἠθικῆς ἀποσπάσματα τοῦ Ἐφεσίου (ἰδὲ σ. 153), πλὴν τῶν ὑπ' αὐτῶν μνημονευομένων 41, 2, 112 και τὸ 47ον ἀπόσπασμα, ὅπερ ἔχει ὡδε: « Μὴ εἰκὴ περὶ τῶν μεγίστων συμβαλλώμεθα » (= Διογ. Λαέρτ. IX, 78).

2. Πρβ. W. Capelle, Das erste Fragment des Herakleitos, Hermes 1924, 190 - 204.

3. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Λόγου, διότι ἄνευ αὐτοῦ οἱ ὡς ἄνω αἰσθήσεις ἀποβαίνουσι μάργυρες κακοὶ και δὴ διὰ τοὺς ἔχοντας

«ὄσων ὄφεις ἀκοή)... ταῦτα ἐγὼ προτιμῶ» (ἀπ. 55 = Ἰππόλ., Περὶ αἰρ. IX 9)· εἶτα τοποθετεῖ εἰς ἀνωτέραν βαθμίδα τῆς ἀκοῆς τὴν ὄρασιν : «ὄφθαλμοὶ γὰρ τῶν ὄτων ἀκριβέστεροι μάρτυρες» (ἀπ. 101a = Πολύβ., XII 27).

Ἄλλὰ καὶ τῆς αἰσθήσεως τῆς ὀσφρήσεως ὁ Ἡρ. μνημονεύει πιστεύει δηλ. οὗτος ὅτι δι' αὐτῆς εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίσωμεν οἰονδήποτε πρῶγμα, τὸ ὁποῖον ἤθελε προηγουμένως παραδοθῆ εἰς τὸ πῦρ· προφανῶς ἐκ τῆς ὀσμῆς τοῦ καπνοῦ αὐτοῦ : «Εἰ πάντα τὰ ὄντα καπνὸς γένοιτο, ὄντες ἂν διαγνοῖεν» (ἀπ. 7¹ = Ἀριστοτ., Περὶ αἰσθήσ. 5. 443a 28). Ὅσον ἀφορᾷ τέλος εἰς τὴν τῆς γεύσεως αἰσθησιν ὁ Ἡράκλειτος προσβέβηκε ὅτι δι' αὐτῆς γινώσκουσι καὶ εἶτα ἐκλέγουσιν οἱ πάντες καὶ τὰ πάντα τὴν ἑαυτῶν ὠφέλειαν : «θάλασσα ὕδωρ καθαρῶτατον καὶ μιαρῶτατον, ἰχθύσι μὲν πότιμον καὶ σωτήριον, ἀνθρώποις δὲ ἄποτον καὶ δλέθριον»² (ἀπ. 61 = Ἰππόλ., Περὶ αἰρ., IX. 10).

Αὗται εἶναι ἐν ὀλίγαις λέξεσιν αἱ ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω ἡμέτεραι παρατηρήσεις.

A. N. ΖΟΥΜΠΟΣ

« ψυχὰς βαρβάρων » : « κακοὶ μάρτυρες ἀνθρώποισιν ὄφθαλμοὶ καὶ ὄτα βαρβάρους ψυχὰς ἔχόντων » (ἀπ. 107 = Σέξτ. Ἐμπ. VII, 126).

1. Περὶ H. Cherniss, Aristotle's criticism of the Presocratics (Baltimore 1954), σ. 322. — H. Diels, Herakleitos κτλ. (2^α ἔκδοσις 1909), σ. 18. — Gigon, ἐνθ' ἄνωτ., 57-59. — M. Heidegger, Einführung in die Met., σ. 101. — Kirk, ἐνθ' ἄνωτ., 282-286. — A. Patin, Heraklits Einheitslehre, σ. 17. — Reinhardt, Parmenides, σ. 180, 2. — Zeller-Nestle, I, σ. 893.

2. Εἰς τὰ ἀνωτέρω δεόν νὰ προστεθῶσι καὶ ὅσα ὁ Φιλόσοφος περὶ τῆς αἰσθήσεως τῆς ἀφῆς ἐπέβηκεν : « οἱ δὲ (περὶ Ἀναξαγόραν καὶ Ἡράκλειτον) τὴν αἰσθησιν ὑπολαμβάνοντες ἐν ἀλλοιώσει γίνεσθαι, καὶ τὸ μὲν ὅμοιον ἀκαθὰς ὑπὸ τοῦ ὁμοίου, τὸ δὲ ἐναντίον καθητικόν, τούτῳ προσέθεσαν τὴν γνώμην ἐκμαρτυροῦν δ' οἴονται καὶ τὸ περὶ τὴν ἀφῆν συμβαῖνον· τὸ γὰρ ὁμοίως τῇ σαρκὶ θερμὸν ἢ ψυχρὸν οὐ ποιεῖν αἰσθησιν » (Θεοφρ., Περὶ αἰσθ. I, 1). Περὶ καὶ A. N. Ζοῦμπον, Ὁ Ἡρακλείτειος Ἀλχημείων ὁ ἐκ Κρότωνος, Πλάτων 7 (1955), σ. 5.